

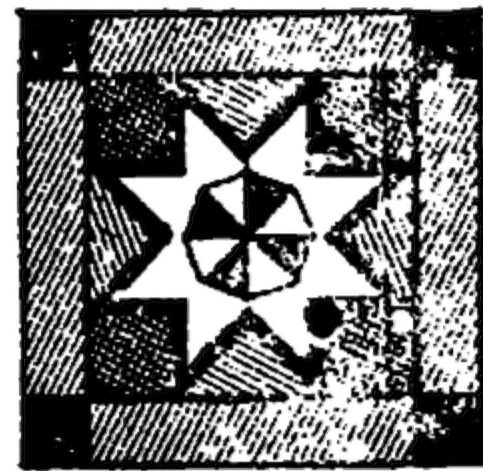
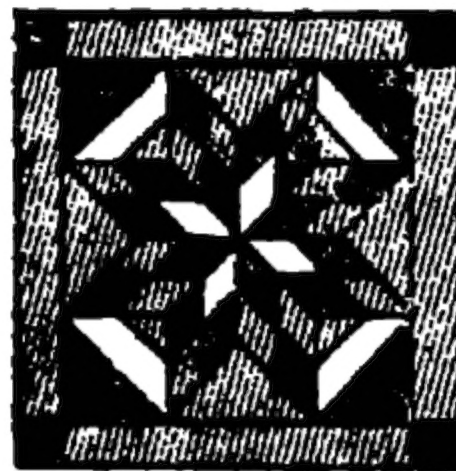
ਬਰਿਆਮ

ਅਪਰੇਲ ੧੯੮੪

੨/-

ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਜਿਘਾ ਕੀ ਸਹਾਇ

ਟੈਂਟ ਹਾਊਸ ਵਾਲਿਆਂ ਵਾਸਤੇ ਖੁਸ਼ਖਬਰੀ

ਵਧੀਆ, ਦਿਲਕਸ਼ ਵੇਨ ਸੁਵੇਨੇ ਸੁੰਦਰ ਭੀਚਾਈਨਾਂ ਤੇ ਗਰੀਟੀ ਸੂਦਾ ਪਕੇ ਰੰਗਾਂ ਵਿਚ ਕਟੇ
ਟੁਕੜੀਦਾਰ ਪਰਿੰਟ ਸ਼ਾਮਿਆਨੇ, ਕਨਾਤਾਂ, ਲਕੜੀ ਤੇ ਸਟੀਲ ਦੇ
ਫਰਨੀਚਰ ਲਈ ਪਧਾਰੇ ਜਾਂ ਲਿਖੇ।

ਨਾਮਧਾਰੀ ਏਜੰਸੀਜ਼

੨/੨੦੬੯, ਚਾਹ ਅੰਦਾਰਾ, ਜੁਬਲੀ ਸਿਨਮਾ ਦੇ ਪਿਛੇ,
ਚਾਂਦਨੀ ਚੌਕ, ਦਿਲੀ-੧੧੦੦੦੬

Manufacturers & Suppliers of :

TUKRIDAR PRINTED SHAMIANAS & KANATS

FOR ALL KINDS, IN ATTRACTIVE AND GUARANTEED FAST COLOUR

WOODEN & STEEL FURNITURE

& PADESTALFAN ETC.

PLEASE CONTACT

Office : 7222
Phones : 7222
Resi. : 7222

Namdhari Agencies

2069 CHAH ANDARA, (Behind Jubilee Cinema)

CHANDNI CHOWK, DELHI-110006

ਅਪਰੈਲ ੧੯੮੩

ਇਹ ਹੈ ਸੋਮਾ ਪਿਆਰਾਂ ਦਾ

ਖਿਮਾ, ਸ਼ੀਲਤਾ, ਸਚ, ਸੁਚ, ਸੰਜਮ,
ਘੇਰਾ ਇਦੇ, ਦੀਦਾਰਾਂ ਦਾ

ਤਪਤ ਬੁਝੇ ਤਨ ਮਨ ਤੇ ਧਨ ਦੀ
ਪਾ ਝਲਕਾ ਇਕ ਵਾਰਾਂ ਦਾ

ਦੁਖ ਭੁਲਦੇ, ਸੁਖ ਸਹਿਜ ਉਪਜਦੇ,
ਰਸ ਮਿਲਦਾ ਝਣਕਾਰਾਂ ਦਾ

ਸੂਖਮ, ਕੋਮਲ, ਸਦਾ ਸੁਗੰਧਤ
ਮਹਿਰਮ ਦਿਲ ਦੀਆਂ ਤਾਰਾਂ ਦਾ

ਮਾਨੁੱਖਤਾ ਦੇ ਬੂਟੇ ਉਤੇ
ਮਹਿਕਿਆ ਪੁਸ਼ਪ ਬਹਾਰਾਂ ਦਾ

(ਪ: ਸ: ਕ: ਸਿਮਰਨ ਵਿਚੋਂ)

ਸ੍ਰੀ ਸਤਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਲਾਇਬਰੇਰੀ, ਜਲੰਧਰ, ਪੰਜਾਬ

ਮਾਸਕ

ਵਰਿਆਮ

ਅਪਰੈਲ

੧੯੮੪

ਜਿਲਦ ਨੰ: ੬

ਅੰਕ ਨੰ: ੬

ਵਰਿਆਮ ਸਕੂਲਾਂ ਕਾਲਜਾਂ ਲਈ ਪਰਵਾਨ

ਸੰਪਾਦਕ : ਜਗਦੀਸ਼ ਸਿੰਘ

‘ਵਰਿਆਮ’ ਨਿਰਦੇਸ਼ਕ ਸਿਖਿਆ ਵਿਭਾਗ ਪੰਜਾਬ, ਓਡੀਗੜ੍ਹ ਦੇ ਪਤਰ ਨੰਬਰ ੩/੧-੭੭-ਐਡੀਟਰਜ਼, ਮਿਤੀ ੨-੩-੭੭ ਰਾਹੀਂ ਪੰਜਾਬ ਭਰ ਦੇ ਸਕੂਲਾਂ ਕਾਲਜਾਂ ਤੇ ਆਇਬਰੇਰੀਆਂ ਲਈ ਪ੍ਰਵਾਨ ਹੈ।

ਮੁੱਢ ਪ੍ਰਤੀ ਕਾਪੀ : ੨-੦੦ ਰੁਪਏ
ਸਾਥਾਠਾ ਚੰਦਾ ਦੇਸ : ੨੦ ਰੁਪਏ

.. .. ਵਿਦੇਸ਼ : ੫੦ ਰੁਪਏ (ਸਮੁੰਦਰੀ ਤਾਕ ਰਾਹੀਂ)
.. .. ਵਿਦੇਸ਼ : ੧੫੦ ਰੁਪਏ (ਹਵਾਈ ਤਾਕ ਰਾਹੀਂ)
ਭਾਈਫ ਮੈਂਬਰਸ਼ਿਪ : ੩੦੦ ਰੁਪਏ ਕੇਵਲ ਦੇਸ ਵਿਚ

ਵਰਿਆਮ ਵਿਚ ਫੁੱਲੇ ਲੇਖਕਾਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨਾਲ
ਐਡੀਟਰ ਵਰਿਆਮ ਦਾ ਸਹਿਮਤ ਹੋਣਾ ਚਰਚੀ ਨਹੀਂ।

ਦਫਤਰ ਦਾ ਪਤਾ :	Office Address
ਮਾਸਕ ਵਰਿਆਮ,	Monthly WARIAM
ਲਾਡੋਵਾਲੀ ਰੋਡ	(Punjabi)
ਜਲੰਧਰ-੧੪੪੦੦੧,	Ladowali Road
ਫੋਨ : ੭੨੫੦੪ ਪੀ, ਯੇ	Jalandhar-144001
	Phone : 72504 PP

ਸ੍ਰੀ ਸਤਗੁਰੂ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਲਾਇਬਰੇਰੀ, ਜਲੰਧਰ, ਪੰਜਾਬ

ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਵਿਸਾਖੀ

—ਜਸਵੰਤ ਸਿੰਘ ਵਿਰਦੀ

ਅੱਜ ਵਾਤਾਵਰਣ ਵਿਚ ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਹਿਕ ਹੈ
ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਸਰਸ ਬਣਾਨ ਵਾਲੀ ਸਮੀਰ ਚਲ ਰਹੀ ਹੈ।

ਜਦੋਂ ਪੰਜਾਬਣ ਮੁਟਿਆਰਾਂ ਨਵੇਂ ਨਿਖਰੇ ਵਸਤਰ
ਪਹਿਨਕੇ ਰੂਪ-ਰੰਗ ਦਾ ਹੀ ਸਾਖਿਆਤ ਰੂਪ ਬਣਕੇ ਗਿੱਧਾ
ਪਾਉਂਦੀਆਂ ਅਤੇ ਆਸ਼ਿਕਾਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਨੂੰ ਲੁਟਕੇ ਲੈ ਜਾਂਦੀਆਂ
ਹਨ, ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਸਮਝ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਵਿਸਾਖੀ ਦਾ ਦਿਨ ਆ
ਗਿਆ ਹੈ।

ਵਿਸਾਖੀ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਮੰਦਰਾਂ ਗੁਰੂਦਵਾਰਿਆਂ
ਵਿਚ ਕਥਾ ਕੀਰਤਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਨਦੀਆਂ ਸਰੋਵਰਾਂ ਤੇ ਮੇਲੇ
ਲਗਦੇ ਨੇ ਅਤੇ ਹਰ ਕੋਈ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਖੁਸ਼ਮਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਕਿ
ਉਹਦੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਇਹ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧ ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ ਦਾ ਦਿਨ
ਹੋਵੇ ! ਅਜਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਵੀ ਹੈ !

ਲੋਕ ਗੀਤ ਦੀ ਗੋਰੀ ਕਹਿੰਦੀ ਹੈ :

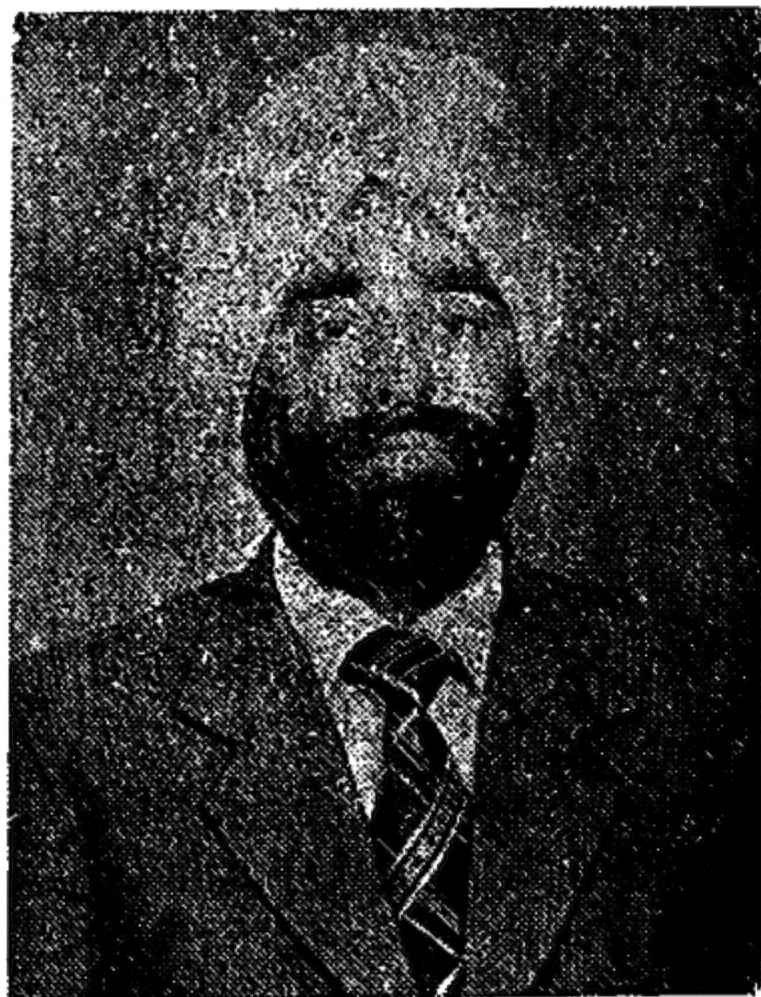
ਝੂਮ ਝੂਮ ਕੇ ਨੱਚ,

ਜੱਟਾ ਆਈ ਵਿਸਾਖੀ !

ਵਿਸਾਖੀ ਵਰਗਾ ਤਿਉਹਾਰ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਹੋਰ ਕੋਈ
ਨਹੀਂ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਵਿਸਾਖੀ ਦਾ ਤਿਉਹਾਰ ਨਾ
ਮਨਾਇਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਸਮਝਿਆ ਜਾਵੇਗਾ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਲੋਕਾਂ
ਵਿਚ ਜੀਵਨ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦਾ
ਪਤਨ ਹੋਣ ਲਗ ਪਿਆ ਹੈ। ਪਰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਦੀ ਨਹੀਂ
ਹੋਵੇਗਾ।

ਪਿਛਲੇ ਕੁਝ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਕਿਸਾਨ ਨੇ
ਇਨ੍ਹੇ ਵਧੇਰੇ ਫਸਲ ਪੈਦਾ ਕੀਤੀ ਹੈ ਕਿ ਭਾਰਤ ਦੇ ਸਖਣੇ
ਭੰਡਾਰ ਭਰ ਦਿਤੇ ਹਨ। ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਦੇ
ਕਿਸਾਨ ਨੂੰ ਹਰ ਵਰ੍ਹੇ ਅਰਬਾਂ ਰੁਪਏ ਕਣਕ ਵੇਚਕੇ
ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਪੰਜਾਬੀ ਗੋਹੁ ਨੂੰ ਕਣਕ ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ, ਜਿਸਦਾ

ਵਰਿਆਮ

ਮਤਲਬ ਹੈ : ਸੋਨਾ ! ਹੁਣ ਕਣਕ ਪੰਜਾਬੀ ਕਿਸਾਨ ਲਈ
ਸੋਨਾ ਹੀ ਹੈ। ਕਣਕ ਦੀਆਂ ਬਲੀਆਂ ਜਦੋਂ ਝੂਮਦੀਆਂ ਨੇ
ਤਾਂ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਕਿਸਾਨ
ਲਈ ਸੋਨੇ ਦੀ ਫਸਲ ਪੈਦਾ ਕਰ ਦਿਤੀ ਹੈ। ਇਸ ਸੋਨੇ ਦੇ
ਇਲਾਵਾ ਧਾਨ ਵੀ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧ ਪੈਦਾ ਹੋਣ
ਲਗ ਪਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਧਾਨ ਵਧੇਰੇ ਕਰਕੇ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਲਈ
ਨਹੀਂ, ਦੇਸ਼ ਦੇ ਹੋਰ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਪੰਜਾਬੀ
ਤਾਂ ਬਹੁਤੀ ਕਣਕ ਹੀ ਖਾਂਦੇ ਹਨ।

ਪਰ, ਪੰਜਾਬੀ ਕਿਸਾਨ ਨੂੰ ਹਰ ਵਰ੍ਹੇ ਜਿਹੜੇ ਅਰਬਾਂ

ਰੁਪਏ ਮਿਲਦੇ ਨੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਉਹਦੇ ਕੋਲ ਬਹੁਤ ਘਟ ਪੈਸੇ ਰਹਿ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਕਾਰਣ ?

ਲੋਕਾਂ ਕੋਲ ਪੈਸੇ ਤਾਂ ਆ ਗਏ ਹਨ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਪੱਧਰ ਉਪਰ ਨਹੀਂ ਉਠਿਆ। ਇਹ ਗੱਲ ਸਭੇ ਹੀ ਜਾਣਦੇ ਨੇ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਜਿਸ ਦੁਕਾਨ ਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧ ਭੀੜ ਹੋਵੇ, ਉਹ ਸਰਾਬ ਦਾ ਠੇਕਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਜਿਸ ਦੁਕਾਨ ਤੇ ਕੋਈ ਵੀ ਗਾਹਕ ਨਜ਼ਰ ਨਾ ਆਉਂਦਾ ਹੋਵੇ, ਉਹ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੀ ਦੁਕਾਨ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸਰਾਬ ਦੀ ਦੁਕਾਨ ਸਾਹਮਣੇ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ :

ਪਤਨੀ ਪੇਕੇ

ਆਪ ਠੇਕੇ।

ਆਮ ਆਦਮੀ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਗ਼ਮ ਗਲਤ ਕਤਨ ਲਈ ਸਰਾਬ ਪੀਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਨਵੀਂ ਫਸਲ ਨੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਧੰਨਵਾਨ ਬਣਾ ਦਿਤਾ ਹੈ, ਉਹ ਸ਼ੋਕ ਲਈ, ਮਨ ਦੇ ਸੁੱਖ ਲਈ ਅਤੇ ਪੈਸੇ ਨਸ਼ਟ ਕਰਨ ਲਈ ਸਰਾਬ ਪੀਂਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੁਰਾਤਨ ਸਭਿਆਚਾਰ 'ਤੇ ਨਵੀਂ—ਅਮੀਰ ਦਾ ਰੰਗ ਚੜ੍ਹਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਜਿਹੜੇ ਨਵੇਂ ਘਰ ਬਣਾਏ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਪੁਸਤਕਾਂ ਰਖਣ ਲਈ ਕੋਈ ਅਲਮਾਰੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ-ਸੰਕਲਪ ਵਿਚ ਸਾਹਿਤ ਨਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਵਸਤੂ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਹਾਂ, ਅਸਲੀਲ ਸਾਹਿਤ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਭਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਬਸ ਸਟਾਪਾਂ ਦੇ ਖੋਖਿਆਂ ਵਿਚ ਅਜਿਹਾ ਕੀਮਤੀ ਸਾਹਿਤ ਹੀ ਵਿਕਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ : 'ਪਾਰ ਪਰੋਲੇ ਵਰਗੀ !'

ਪੰਜਾਬੀ ਕਿਸਾਨ ਫਸਲ ਵੇਚਕੇ ਹਰ ਵਰ੍ਹੇ ਜਿਹੜੇ ਅਰਥਾਂ ਰੁਪਏ ਕਮਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਉਹਦੇ ਵਿਚੋਂ ਬਹੁਤਾ ਪੈਸਾ ਸਰਾਬ ਦੇ ਠੇਕੇ ਵਾਲੇ ਲੈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਫੇਰ, ਹੋਰ ਬੰਬਈ ਅਤੇ ਗੁਜਰਾਤ ਦੇ ਸ਼ੁਣੇ ਹੋਏ ਕਪੜੇ ਤੇ ਖਰਚ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਦਾ ਪੈਸਾ ਅਸਲੀਲ ਗੀਤਾਂ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਡਿਸਕੋ ਦੇ ਰਿਕਾਰਡ/ਕੈਸੇਟ ਭਰਕੇ ਵੇਚਣ ਵਾਲੇ ਲੈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਫੇਰ ਵੀ, ਜੇਕਰ ਚਾਰ ਪੈਸੇ ਬੱਚ ਰਹਿਣ ਤਾਂ ਕਾਰਜ ਲਾਹੁਣ 'ਚ ਚਲੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਟਰੈਕਟਰ ਦੀ ਕਿਸ਼ਤ, ਖਾਦ ਦੀ ਵਧਦੀ ਹੋਈ ਕੀਮਤ, ਅਤੇ ਬਿਜਲੀ-ਪਾਣੀ ਦਾ ਬਿਲ ਆਦਿ ਕਿਸਾਨ ਨੂੰ ਖੋਰੀ ਜਾਂ ਰਹੇ ਹਨ। ਕੇਵਲ ਕੁਝ ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਕਿਸਾਨ ਹੀ ਐਸ-ਪ੍ਰਸਤੀ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਬਿਤਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਬਹਿਰਹਾਲ, ਕਰਜ਼ੇ ਦੀਆਂ ਕਿਸ਼ਤਾਂ ਦੇਕੇ ਹਰ ਵਰ੍ਹੇ ਵਿਸਾਖੀ ਮਗਰੋਂ ਫੋਟੋ-ਵੱਡੇ ਕਿਸਾਨ ਫੇਰ ਕੰਮ ਵਿਚ ਜੁਟ ਜਾਂਦੇ ਹਨ

ਕਿ ਬਾਕੀ ਰਹਿੰਦਾ ਕੰਮ ਅਗਲੀ ਫਸਲ 'ਤੇ ਪੂਰਾ ਕਰਨਗੇ।

ਕੁਝ ਵਰ੍ਹੇ ਪਹਿਲਾਂ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਲੋਕ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਲ ਵਧੇ ਚਲੇ ਆਉਂਦੇ ਸਨ ਪਰ ਹੁਣ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਲੋਕ ਆਪਣੇ ਘਰ ਵਿਚ ਹੀ ਸਾਰੇ ਸੁਖ-ਸਹੂਲਤਾਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਗ ਪਏ ਨੇ। ਅਜ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਕੋਲ ਵਧ ਤੋਂ ਵਧ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਟੈਲੀਵਿਜ਼ਨ, ਟੇਪ ਰਿਕਾਰਡ, ਵੀਡੀਉ ਅਤੇ ਕੈਮਰੇ ਆਦਿ ਹਨ। ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਨਵੇਂ ਨਵੇਂ ਮਾਡਰਨ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸਕੂਲ ਖੁਲ੍ਹ ਰਹੇ ਹਨ। ਪੰਜਾਬੀ ਅਤੇ ਹਿੰਦੀ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਸੰਦ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਬੱਚੇ ਅਤੇ ਔਰਤਾਂ ਖਾਸ ਤੌਰ ਤੇ ਯੂਰਪੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਅਤੇ ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੇ ਇਥੋਂ ਜਾਣ ਤੋਂ ਪੈਂਤੀ-ਛੱਤੀ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਮਗਰੋਂ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਹੋਰ ਵਰਗਾਂ ਦੇ ਲੋਕ ਵੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਫੈਸ਼ਨ ਪ੍ਰਸਤਾਂ ਦਾ ਅਸਰ ਕਬੂਲ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਨਾ ਕਰਣ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਰਹਿਣਾ ਔਖਾ ਹੋ ਜਾਵੇ। ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਮਾਣਤਾਵਾਂ ਟੁੱਟ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਨਵੀਆਂ ਹਾਲੇ ਬਣੀਆਂ ਨਹੀਂ।

ਪਹਿਲੇ ਵੇਲਿਆਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਾਹੁਣਿਆਂ ਨੂੰ ਲੱਸੀ, ਮਿੱਠਾ ਪਾਣੀ, ਸ਼ਕਰ ਦਾ ਸ਼ਰਬਤ ਅਤੇ ਦੁੱਧ ਆਦਿ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ ਪਰ ਹੁਣ ਜਿਸ ਨੂੰ ਸਰਾਬ ਨਾ ਪਿਲਾਈ ਜਾਵੇ, ਉਹ ਨਾ ਰਾਜ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਹੜੇ ਲੋਕ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਰਹਿਕੇ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਪਰਤੇ ਨੇ, ਉਹ ਤਾਂ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਪਿੰਡਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਯੂਰਪ ਦੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਰਗੇ ਵੇਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਸਰਕਾਰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਕੀ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹੈ?...ਪਰ ਇਹ ਗੱਲ ਤਾਂ ਸਪਸ਼ਟ ਹੀ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਹਰੇਕ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਜਾਂ ਪਿੰਡ ਦੇ ਨੇੜੇ ਸਰਾਬ ਦਾ ਠੇਕਾ ਜ਼ਰੂਰ ਖੋਲ੍ਹ ਦਿਤਾ ਹੈ। ਪਰ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਪਿੰਡ ਕੋਈ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਕੇਂਦਰ, ਰੰਗ ਮੰਚ ਤੇ ਲਾਇਬਰੇਰੀ ਬਣਾਨ ਲਈ ਅੱਜ ਤਕ ਵੀ ਕੋਈ ਯੋਜਨਾ ਨਾ ਨਹੀਂ ਬਣਾਈ। ਕਾਰਣ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕੀ ਹੈ ?

ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ ਕਿ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਅਨੇਕ ਵਿਦਵਾਨ ਅਤੇ ਕਵੀ ਸਨ। ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਅਤੇ ਅਰਬੀ-ਫਾਰਸੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਤੇ ਹਿੰਦੀ ਵਿਚ ਅਨੁਵਾਦ ਕਰਵਾਇਆ ਅਤੇ ਅਨੇਕ ਮੌਲਿਕ ਗਰੰਥ ਲਿਖਵਾਏ ਸਨ। ਹਜ਼ੂਰ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਸੀ ਕਿ ਕੇਵਲ ਦੌਲਤ ਕਮਾਏ ਜਾਂ ਤਲਵਾਰ ਚਲਾਕੇ ਕੋਈ ਵੀ ਕੌਮ ਕਾਇਮ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਸਕਦੀ। ਰਖਿਆ ਕਿਸ ਦੀ

ਕਰਨੀ ਹੈ ਅਤੇ ਤਲਵਾਰ ਕਿਸ ਤੇ ਚਲਾਉਣੀ ਹੈ, ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਭੇਤ ਜਾਨਣ ਵਾਲੇ ਲੋਕ ਹੀ ਸਮਝ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਕੌਮ ਨੂੰ ਉਸਦਾ ਸਭਿਆਚਾਰ ਹੀ ਉਪਰ ਚੁਕਦਾ ਹੈ.....। ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਹੁਣ ਸਰਾਬ ਦੇ, ਬਲਾਤਕਾਰ ਅਤੇ ਗੋਲੀ ਦੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਕੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਵਿਸਾਖੀ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਨੂੰ ਇਹੋ ਸਿਖਿਆ ਦਿਤੀ ਸੀ ?

ਅੱਜ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਲਿੰਕ-ਸੜਕਾਂ ਬਣ ਗਈਆਂ ਹਨ, ਖੇਤ ਝੂਮ ਰਹੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਕਿਸਾਨ ਵਿਸਾਖੀ ਦੇ ਤਿਉਹਾਰ ਨੂੰ ਬੜੇ ਉਤਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਮਨਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਉਸਦਾ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਪੱਧਰ ਗਿਰਾਵਟ ਵਲ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਸੰਤੁਲਨ ਬਿਗੜਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਆਸ ਦੀ ਕਿਰਣ ਕਿਤੇ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਇਸੇ ਗੱਲ ਵਿਚ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ ਸੁਭਾ ਤੋਂ ਹੀ ਉਨਤੀਸ਼ੀਲ, ਉਸਾਰੂ ਕੰਮਾਂ ਵਿਚ ਮਨ ਲਾਉਣ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਪੱਕੇ ਦੇਸ਼ ਭਗਤ ਹਨ। ਉਹ ਧਰਮ ਅਤੇ ਜਾਤ-ਪਾਤ ਦੇ ਬੰਧਨ ਤੋੜਕੇ ਮੇਲਿਆਂ, ਤਿਉਹਾਰਾਂ ਅਤੇ ਉਤਸਵਾਂ ਵਿਚ ਵਧ ਚੜ੍ਹਕੇ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣ ਦੀ ਰੁਚੀ ਰਖਦੇ ਹਨ। ਹਾਲੇ ਤਕ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਖੁਲ੍ਹਕੇ ਹੱਸਣ ਦੀ ਆਦਤ ਵੀ ਕਾਇਮ ਹੈ। ਇਹ ਗੱਲ ਵੀ ਸਭੋਂ ਲੋਕ ਜਾਣਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜਦੋਂ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਤਬਾਹ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਹਨੇਰੀਆਂ-ਤੂਫਾਨ ਚਲਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਲਈ ਪੰਜਾਬੀ ਹੀ ਆਪਣੇ ਲਹੂ ਨਾਲ ਦੀਵੇ ਬਾਲਦੇ ਹਨ।...ਹਰ ਵਰ੍ਹੇ ਵਿਸਾਖੀ ਦਾ ਤਿਉਹਾਰ ਵੀ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਵਿਚ ਅਜਿਹੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਦਾ ਹੀ ਸੰਚਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹੋ ਕਾਰਣ ਹੈ ਕਿ ਕੇਵਲ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਦੇਸ਼ ਦੇ ਸਭਨਾਂ ਭਾਗਾਂ ਵਿਚ ਅਤੇ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਵੀ, ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ ਵਿਸਾਖੀ ਨੂੰ ਇਕ ਕੌਮੀ ਤਿਉਹਾਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਮਨਾਉਂਦੇ ਹਨ।

* * *

ਸਿਕੰਦਰ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਨਾਦਰਸ਼ਾਹ ਅਤੇ ਅਹਿਮਦ ਸ਼ਾਹ ਅਬਦਾਲੀ ਤਕ, ਸਭੋਂ ਹਮਲਾਵਰ ਭਾਰਤ ਦੀ ਉੱਤਰ ਪੱਛਮੀ ਸੀਮਾ ਲੰਘਕੇ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਦਰੜ ਦੇ ਹੋਏ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਨੂੰ ਲੁਟਦੇ ਰਹੇ ਹਨ ਪਰ ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪਾਨ ਕਰਨ ਮਗਰੋਂ ਤਲਵਾਰ ਚੁਕੀ ਤਾਂ ਕੋਈ ਵੀ ਨਾਦਰ ਸ਼ਾਹ ਇਸ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਲੁਟਣ ਲਈ ਅਗੇ ਨਾ ਵਧ ਸਕਿਆ। ਫੇਰ, ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ

ਦੇ ਵੇਲੇ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਸੂਰਮਿਆਂ ਨੇ ਦੱਗ ਖੱਬਰ ਤਕ ਆਪਣਾ ਝੰਡਾ ਲਹਿਰਾਂ ਦਿਤਾ ਸੀ।

* * *

ਇਹ ੧੬੯੯ ਈ: ਦੀ ਵਿਸਾਖੀ ਦੇ ਦਿਨ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕਿ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਹੁਕਮਨਾਨੇ ਭੇਜਕੇ ਆਪਣੇ ਸਿੰਘਾਂ ਨੂੰ ਆਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਬੁਲਾਇਆ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੀਸ ਭੇਟ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਹਾ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਨੰਗੀ ਤਲਵਾਰ ਸੀ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਲਲਕਾਰ ਨੂੰ ਸੁਣ ਕੇ ਸੰਗਤ ਵਿਚੋਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਆਪਣੇ ਸੀਸ ਭੇਟ ਕੀਤੇ, ਉਹ ਪੰਜ ਪਿਆਰੇ ਭਾਰਤ ਦੇ ਵਖੋ-ਵਖਰੇ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਸਨ। ਇਹੋ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੇਵਲ ਇਕੋ ਹੀ ਉਚ-ਕੁਲ ਦਾ ਸੀ, ਬਾਕੀ ਸਾਰੇ ਪੁਛੜੇ ਹੋਏ ਵਰਗ ਦੇ ਲੋਕ ਸਨ। ਸਾਡੇ ਪੁਰਾਤਨ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਸਸਤਰ ਫੜਣਾ ਵੀ ਵਰਜਿਤ ਸੀ। ਪਰ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ 'ਪੰਜ ਪਿਆਰਿਆਂ' ਦੇ ਖਿਤਾਬ ਨਾਲ ਸਤਿਕਾਰਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਾਇਆ ਅਤੇ ਫੇਰ ਖੁਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲੋਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਿਆ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ੧੬੯੯ਈ: ਦੀ ਵਿਸਾਖੀ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਖਾਲਸਾ ਦਾ ਜਨਮ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਦਾ ਖਾਲਸਾ ਸ਼ਾਂਤੀ-ਕਾਲ ਵਿਚ ਸੰਤ-ਸਰੂਪ ਹੈ ਅਤੇ ਦੇਸ਼ ਤੇ ਧਰਮ ਦੀ ਰਖਿਆ ਵੇਲੇ ਉਹ ਸਿਪਾਹੀ ਦਾ ਕਰਤਵ ਨਿਭਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹੈ :

ਖਾਲਸਾ ਮੇਰੇ ਰੂਪ ਹੈ ਖਾਸ

* * *

ਗੁਰੂ ਦਾ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਨਿਰਪੱਖਤਾ ਵਿਚ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਰਖਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਫਰਮਾਇਆ ਵੀ ਹੈ :

ਦੇ ਹੁਰਾ ਮਸੀਤ ਸੋਈ

ਪੂਜਾ ਓ ਨਿਵਾਜ ਓਹੀ।

ਮਾਨਸ ਸਬੈ ਏਕ ਪੈ

ਅਨੇਕ ਕੋ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਲਈ ਜਿਹੜਾ ਜੀਵਨ ਉਦੇਸ਼ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕੀਤਾ, ਉਹਨੂੰ ਆਪ ਨੇ ਆਪਣੀ ਜੀਵਨ ਕਥਾ 'ਬਚਿਤਰ ਨਾਟਕ' ਵਿਚ ਲਿਖ ਦਿਤਾ ਹੈ :

ਹਮ ਏਹ ਕਾਜ ਜਗਤ ਮੋ ਆਏ।

ਵਰਿਆਮ

੫

ਧਰਮ ਦੇਤੁ ਗੁਰੂ ਦੇਵ ਪਠਾਏ ।
ਜਹਾਂ ਤਹਾਂ ਤੁਮ ਧਰਮ ਬਿਥਾਰੋ ।
ਦੁਸ਼ਟ ਦੋਖੀਅਨ ਪਕਰ ਪਛਾਰੋ ।
ਯਾਹੀ ਕਾਜ ਧਰਾ ਹਮ ਜਨਮ ।
ਸਮਝ ਲੇਹੁ ਸਾਧੂ ਸਬ ਮਨਮ ।
ਧਰਮ ਚਲਾਵਨ ਸੰਤ ਉਕਾਰਨ ।
ਦੁਸ਼ਟ ਸਭਨ ਕੋ ਮੂਲ ਉਪਾਰਨ ।

ਇਤਿਹਾਸ ਗਵਾਹ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਕਦੀ ਵੀ ਦੇਸ਼ ਤੇ ਸੰਕਟ ਦਾ ਸਮਾਂ ਆਇਆ ਹੈ, ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਆਹੁਤੀ ਦੇਕੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਰਖਿਆ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਮਗਰੋਂ ਵੀ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਰਖਿਆ ਲਈ ਜਿੰਨਾ ਲਹੂ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਨੇ ਵਗਾਇਆ ਹੈ, ਉਹੋ ਹੋਰ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਅਨੁਪਾਤ ਵਿਚ ਘਟ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਅੱਜ ਵੀ ਭਾਰਤੀ ਫੌਜ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਤੇ ਮਾਣ ਹੈ।

ਪਰ, ਕਦੀ ਵਾਰ ਮਨ ਵਿਚ ਇਹ ਵਿਚਾਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਪਤ ਸਿੰਧੂ ਦੇ ਇਸ ਭੋਇਂ ਖੰਡ ਵਿਚ ਰਿਗਵੇਦ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤਕ ਜਿਸ ਮਹਾਨ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਕੀ ਸ਼ਰਾਬ, ਡਿਸਕੋ, ਬਲਾਤਕਾਰ ਅਤੇ ਗੋਲੀ ਦੀ ਫੈਲ ਰਹੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਉਹਨੂੰ ਤਬਾਹ ਕਰ ਦੇਵੇਗੀ?...ਵਿਸਾਖੀ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਇਸ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਦਾ ਉੱਤਰ ਵੀ ਅਸਾਂ ਦੇਣਾ ਹੈ!

* * *

ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਖੇਤਰ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਖੇਡ ਦਾ ਮੈਦਾਨ!... ਪੰਜਾਬੀ ਹਰ ਥਾਂ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸਥਾਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਸਭੋਂ ਲੋਕ ਕਿਉਂਕਿ ਪਿੰਡਾਂ ਤੋਂ ਆਉਂਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਸਾਦਗੀ, ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਇਮਾਨਦਾਰੀ ਅਤੇ ਚਾਲ ਵਿਚ ਸੁਹਿਰਦਤਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਕਿਸਾਨ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਪੰਜਾਬੀ ਕਾਰੀਗਰ ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਰਾਮ ਗੜੀਆਂ ਬਰਾਦਰੀ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਛੋਟੀ ਪਰ ਸੂਖਮ ਮਸ਼ੀਨਰੀ ਬਣਾਨ ਵਿਚ ਜਿਹੜਾ ਕਮਾਲ ਕਰ ਵਿਖਾਇਆ ਹੈ, ਉਹਦੇ ਬਾਰੇ ਲਿਖਣ ਲਈ ਅਲਗ ਪੁਸਤਕ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਵਿਸ਼ਵ ਕਰਮਾ ਦੇ ਪੰਜਾਬੀ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਦੇਸ਼ ਦੇ ਸਭਨਾਂ ਹਿਸਿਆਂ ਵਿਚ ਗੌਰਵ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ।

ਬਸੰਤ ਦੇ ਮਹਿਕ ਭਰਪੂਰ ਮੌਸਮ ਮਗਰੋਂ, ਹਰ ਵਰ੍ਹੇ ਵਿਸਾਖੀ ਦਾ ਪਵਿਤਰ ਦਿਵਸ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਿਨ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ ਦੀ ਇਕ ਥਿਰਕਣ ਜਿਹੀ ਫੈਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਕਦੀ ੧੬੯੯ਈ: ਦੀ ਉਹ ਵਿਸਾਖੀ ਵੀ ਆਈ ਸੀ ਜਿਸ ਨੇ ਭਾਰਤ ਅਤੇ ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਤਾਨਾਸ਼ਾਹੀ ਸ਼ਕਤੀ ਵਿਰੁੱਧ ਸੰਘਰਸ਼ ਕਰਨ ਦੀ ਤਾਕਤ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਦੇਸ਼ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਮਗਰੋਂ, ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਭੁੱਖ ਦੇ ਜਿਹੜੇ ਬੇਦਰਦ ਕਿਸ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਪਰੇਸ਼ਨ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਮਿਹਨਤ ਦੀ ਤਾਕਤ ਨਾਲ ਕਾਫੀ ਹਦ ਤਕ ਖਤਮ ਕਰ ਦਿਤਾ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਹਾਲੇ ਵੀ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਨਿਰਧਨ-ਲੋਕ ਭੁੱਖ ਨਾਲ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਹਨ ਤਾਂ ਇਸ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਕਿਸਾਨ ਦਾ ਕੋਈ ਕਸਰ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਸ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਕੁਦਰਤੀ ਸਾਧਨਾਂ ਦੀ ਵੰਡ-ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਹੀ ਕੁਝ ਅਜਿਹੀ ਹੈ ਕਿ ਸਭੋਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਆਮ ਆਦਮੀ ਤਕ ਨਹੀਂ ਪੁੱਜ ਰਹੀਆਂ। ਪਰ ਇਹ ਬੇਦਰਦ ਦਿਨ ਵੀ ਬਹੁਤੇ ਸਮੇਂ ਤਕ ਨਹੀਂ ਟਿਕ ਸਕਣਗੇ। ਮਿਹਨਤ ਕਰਕੇ ਵਧੇਰੇ ਅਨਾਜ ਪੈਦਾ ਕਰ ਰਿਹਾ ਪੰਜਾਬੀ ਕਿਸਾਨ ਸਾਨੂੰ ਹਰ ਵਰ੍ਹੇ, ਵਿਸਾਖੀ ਤੇ ਇਹੋ ਹੀ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਦਿਵਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਵੇਲੇ, ਵਿਸਾਖੀ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਮੇਰੇ ਜੀਅ ਵਿਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਕਿਸਾਨ ਨੂੰ ਹਿਕ ਨਾਲ ਲਾਕੇ ਕਹਾਂ—'ਵੀਰ ਮੇਰਿਆ! ਤੂੰ ਕਮਾਲ ਕਰ ਦਿਤਾ ਹੈ। ਦੇਸ਼ ਦੇ ਭੰਡਾਰ ਭਰ ਦਿਤੇ ਨੇ ਅਨਾਜ ਨਾਲ! ਤੂੰ ਜੀਉਂਦਾ—ਵਸਦਾ ਰਹੁ ਜਨਮ-ਜਨਮਾਂਤਰਾਂ ਤਕ!'

—ਰੁਬਾਈ—

ਪੱਥਰ ਦਰਿਆ ਨੂੰ ਤਰ ਗਿਆ ਹੈ।
ਦਰਿਆ ਪਰਬਤ ਤੇ ਚੜ੍ਹ ਗਿਆ ਹੈ।
ਮਜ਼ਬੀ ਜਨੂੰਨ ਮੱਛਰਿਆ ਇਸ ਕਦਰ।
ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਬੰਦਾ ਕਤਲ ਕਰ ਗਿਆ ਹੈ!!

—ਜਸਵੰਤ ਸਿੰਘ ਰਾਹੀ

ਪਦਮਸ਼੍ਰੀ ਪ੍ਰੋ: ਸੋਹਨ ਸਿੰਘ

ਦੀ ਸੰਗੀਤ

ਅਤੇ

ਪੰਜਾਬੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਦੇਣ

ਪ੍ਰੋ: ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਬਾਵਰਾ

ਗਿਆਰਾਂ ਸਤੰਬਰ, ੧੯੨੩ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਇਕ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਆਸ਼ਕ ਦਾ ਜਨਮ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਧਰਤੀ ਉਤੇ ਕਿਲਾ ਰਾਏਪੁਰ ਜ਼ਿਲਾ ਲੁਧਿਆਣਾ ਵਿਖੇ ਇਕ ਅਜਿਹੇ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿਚ ਹੋਇਆ ਜਿਥੇ ਸੰਗੀਤ ਦਾ ਕੋਈ ਨਾਂ-ਨਿਸ਼ਾਨ ਤਕ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਸ ਅਨੋਖੇ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਅੱਜ ਪ੍ਰੋ: ਸੋਹਨ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਂ ਨਾਲ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਲਾਹੌਰ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਸੀ। ਉਘੇ ਸੰਗੀਤਕਾਰ ਇਸੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਹੀ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਗਵਾਲੀਅਰ ਘੁਰਾਣੇ ਦੇ ਪੰਡਿਤ ਵਿਸ਼ਨੂ ਦਿਰਾਂਬਰ ਪੁਲਮਕਰ, ਕਿਗਾਨ ਘੁਰਾਣਾ ਅਤੇ ਪਟਿਆਲਾ ਘੁਰਾਣੇ ਦੇ ਉਘੇ ਸੰਗੀਤਕਾਰ ਵੀ ਲਾਹੌਰ ਹੀ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਸੰਗੀਤ ਪੁਜਾਰੀ ਨੇ ਇਹਨਾਂ ਘਰਾਣਿਆਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਆਗਰਾ ਘਰਾਣੇ ਦੀ ਸੂਧ ਗਾਇਕੀ ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਦਿਤੀ।

ਸੰਗੀਤ ਪ੍ਰੇਮ ਤੇ ਮੁਢਲਾ ਜੀਵਨ : ਬਚਪਨ ਵਿਚ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਵਿਚ ਕੀਰਤਨ ਸੁਣਨ ਅਤੇ ਸ਼ਬਦ ਪੜ੍ਹਨ ਕਾਰਨ ਰਾਗ ਸਿਖਣ ਦਾ ਸ਼ੌਕ ਜਾਗ ਪਿਆ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਰਾਗਾਂ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦ ਗਾਉਣ ਦਾ ਆਮ ਰਿਵਾਜ ਸੀ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਅਜ ਕੱਲ ਫਿਲਮੀ ਤਰਜ਼ਾਂ ਉਤੇ ਆਧਾਰਤ ਗੀਤ ਗਾਉਣ ਦਾ ਹੈ।

੧੨ ਸਾਲ ਦੀ ਆਯੂ ਵਿਚ ਆਪ ਭਾਰਤ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿਧ

ਗਾਇਕ ਪੰਡਿਤ ਭਾਸਕਰ ਰਾਉ ਦੇ ਸ਼ਾਗਿਰਦ ਭਾਈ ਲਾਲ ਕੋਲੋਂ ਸੰਗੀਤ ਸਿਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਪੁੱਜ ਗਏ। ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਪੰ: ਦਲੀਪ ਚੰਦਰ ਵੇਦੀ ਜੀ ਪਾਸ ਲਾਹੌਰ ਚਲੇ ਗਏ ਪਰ ਮਨ ਦੀ ਪਿਆਸ ਨਾ ਬੁੱਝੀ। ਫਿਰ ਗਵਾਲੀਅਰ ਦੀ ਰਾਹ ਫੜੀ। ਉਥੇ ਉਸਤਾਦ ਤਾਨਰਸ ਖਾਂ ਦੇ ਪੁਤਰ ਸਰਦਾਰ ਖਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸੁਣਿਆ। ਬੰਬਈ ਵਿਚ ਸ਼੍ਰੀ ਅਲਾਕੀਆ ਖਾਂ ਕੋਲ ਵੀ ਗਏ। ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਕੁਦਰਤੀ ਮੁਰੀਲੀ, ਜ਼ੋਰਦਾਰ, ਜਵਾਰੀਦਾਰ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਹਰ ਉਸਤਾਦ ਸ਼ਾਗਿਰਦ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ, ਪਰ ਇਸ ਵਿਲਖਣ ਬਾਲਕ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਦਾ ਸਟਾਇਲ ਖਿਚ ਨਾ ਪਾ ਸਕਿਆ। "ਅਜਿਹੀ ਆਵਾਜ਼ ਨਸੀਬਾਂ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਹੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਸਿਖਣ ਵਾਲੇ ਤਾਂ ਪਥਰਾਂ ਪਾਸੋਂ ਵੀ ਸਿਖ ਲੈਂਦੇ ਹਨ।" ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਸਨ ਭਾਈ ਮਸਤਾਨ ਸਿੰਘ ਦੇ ਜੋ ਆਪ ਨੂੰ ਹਜ਼ੂਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਮਿਲੇ। ਹਜ਼ੂਰ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਆਪ ਪੂਨਾ ਚਲੇ ਗਏ। ਉਥੇ ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਉਸਤਾਦ ਫਿਆਜ਼ ਖਾਂ ਸਾਹਿਬ 'ਆਫ਼ਤਾਬੇ ਮੌਸੀਕੀ' ਦਾ ਨਾਂ ਹਰੇਕ ਦੀ ਜ਼ਬਾਨ ਤੋਂ ਸੁਣਿਆ ਅਤੇ ਕੋਹਨਾਪੁਰ ਦੇ ਬਾਮਨ ਰਾਉ ਦਾ ਨਾਂ ਵੀ ਕੰਨਾਂ ਵਿਚ ਪਿਆ। ਆਪ ਬੜੇਦਾ ਵਲ ਟੁਰ ਪਏ। ਹੁਣ ਸਮਸਿਆ ਖਾਂ ਸਾਹਿਬ ਪਾਸ ਪੁੱਜਣ ਦੀ। ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਇਕ ਪੰਜਾਬੀ ਕਾਰੀਗਰ

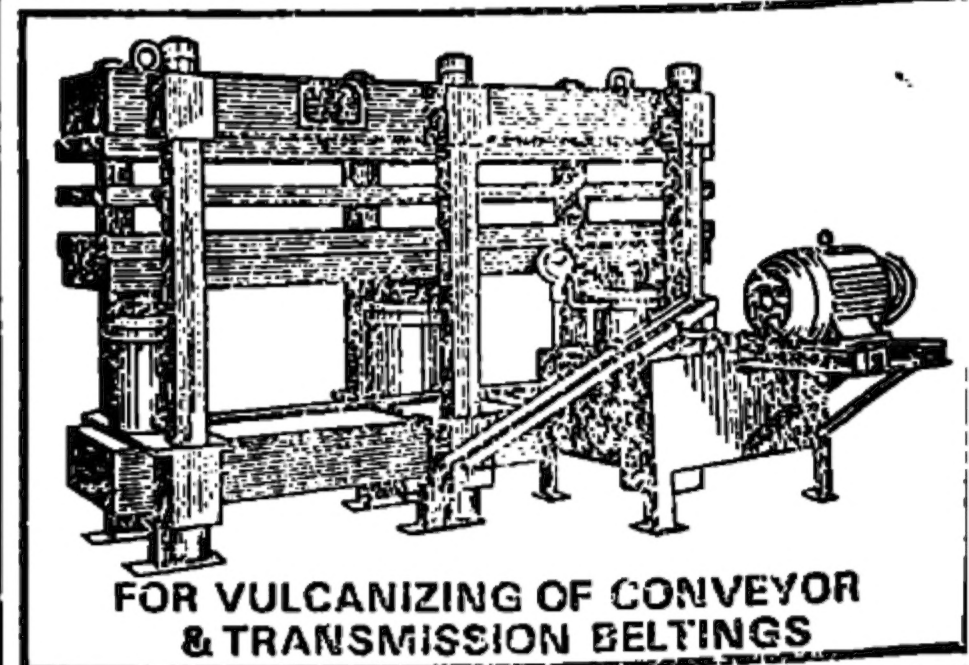
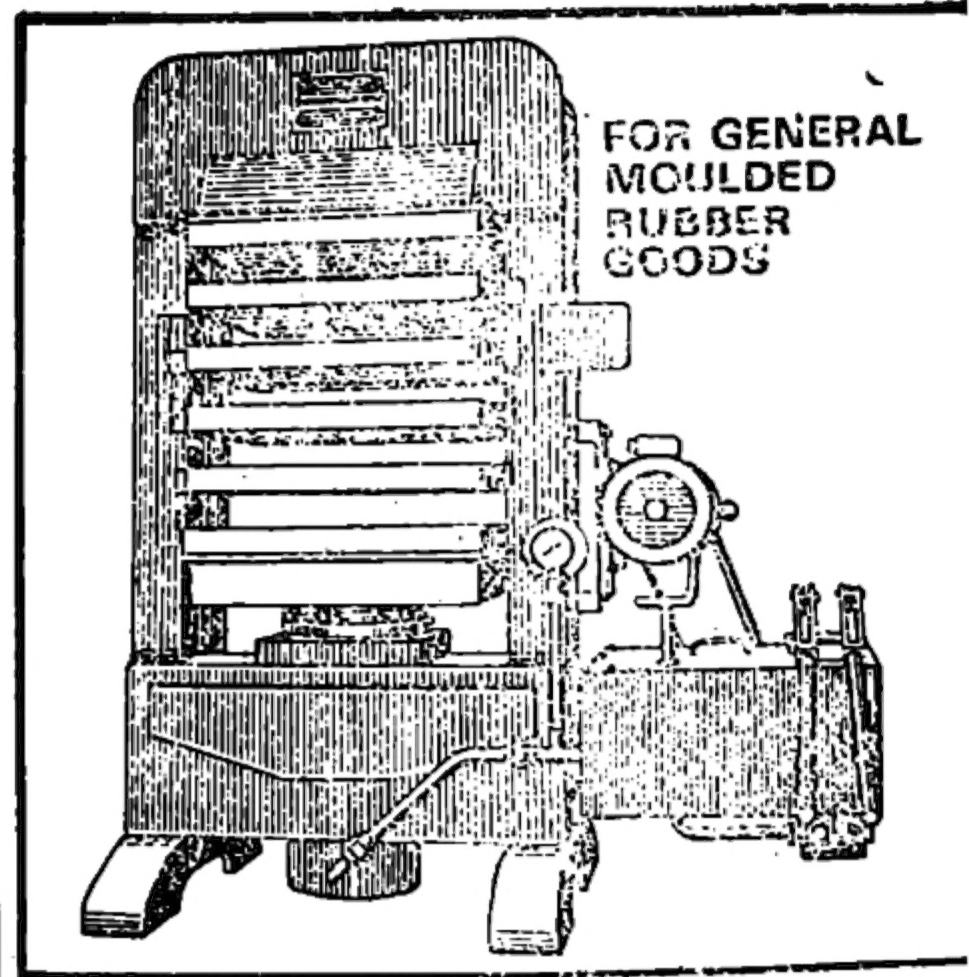
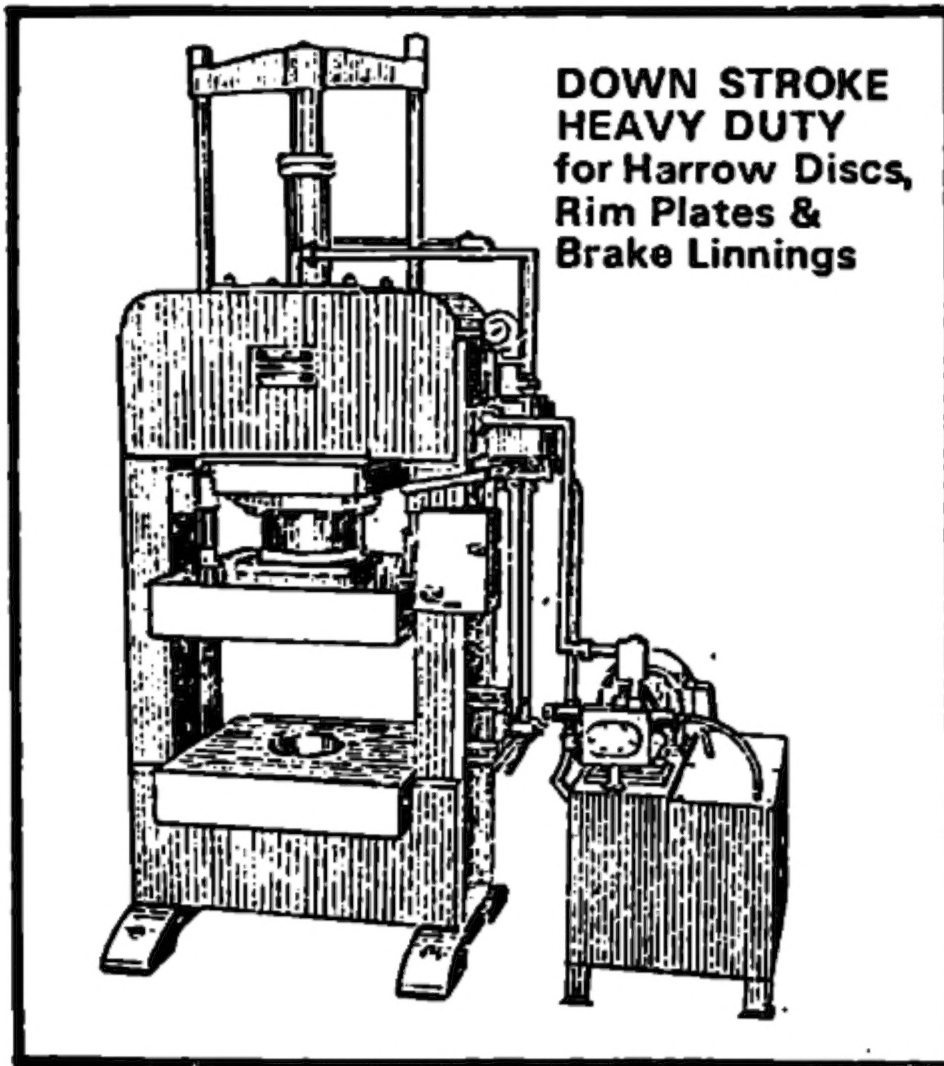
ਵਰਿਆਮ

੭

HYDRAULIC PRESSES

- Known for trouble free service
- More out put with less cost
- Satisfaction guaranteed
- Easy to operate
- Simple to maintain

JANTA ENGINEERING WORKS

G.T. ROAD, P.O. MOHAN NAGAR,
RAJINDER NAGAR, INDUSTRIAL AREA
GHAZIABAD (INDIA)
PHONE : 201288 (CONNECTED WITH DELHI)

ੴ

ਗੁਰਮਤਿ

ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਵਿਥਿਆ ਸੁਣਾਈ ਅਤੇ ਉਹ ਵਿਅਕਤੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਇਕ ਦੀਨਾ ਨਾਮਕ ਪਹਿਲਵਾਨ ਕੋਲ ਲੈ ਗਿਆ ਸੋ ਖਾਂ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਬੜਾ ਪ੍ਰੇਮੀ ਸੀ। ਉਸ ਨੂੰ ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਖਾਂ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਸਾਗਿਰਦ ਬਣਵਾ ਦਿਤਾ।

ਸਤ ਸਾਲ ਗੁਰੂ ਦੇ ਘਰ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਆਗਰਾ ਘਰਾਣੇ ਦੀ ਗਾਇਕੀ ਨੂੰ ਦਿਲੋਂ-ਦਿਮਾਗ ਵਿਚ ਬਿਠਾ ਕੇ ਕੰਠ ਵਿਚ ਉਤਾਰਿਆ। ਰਿਆਜ਼ ਕਰਦੇ ਕਰਦੇ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਗਾਣੇ ਵਿਚੋਂ ਉਤਸਾਹ ਛਿਆਜ਼ ਖਾਂ ਦੀ ਗਾਇਕੀ ਪਰਤੱਖ ਸੁਣਾਈ ਦੇਣ ਲਗੀ। ਇਥੋਂ ਤਕ ਕਿ ਭੁਲੇਖਾ ਪੈਣ ਲਗਾ ਪਿਆ ਉਸਤਾਦ ਗਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਗਿਰਦ। ਜਦੋਂ ਖਾਂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ ਕਿ ਮੇਰਾ ਸਾਗਿਰਦ ਮਹਿਫਲ ਵਿਚ ਗਾਉਣ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ਤਾਂ ਬੜੇਦਾ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਨਿਯੁਕਤ ਕਰ ਦੇਣ ਦੀ ਸਲਾਹ ਕੀਤੀ ਪਰ ਪ੍ਰੋ. ਸੋਹਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨੀ ਅਧਿਕ ਉਚਿਤ ਸਮਝੀ। ਆਪ ਨੇ ਖਿਆਲ ਗਾਇਨ ਦੇ ਨਾਲ ਨੁਮਰੀ ਦਾਦਰਾ ਅਤੇ ਧਮਾਰ ਦੀ ਵੀ ਸਿਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਪੂਰਬ-ਅੰਗ ਦੀ ਨੁਮਰੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਦਕਾ ਅਜ ਵੀ ਕਾਇਮ ਹੈ।

ਕਾਰਜ-ਖੇਤਰ : ਬੰਬਈ ਦੀ ਫਿਲਮੀ ਦੁਨੀਆ ਨੇ ਆਪ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਉਥੇ ਵਸ ਜਾਨ ਦੀ ਲਾਲਸਾ ਪੈਦਾ ਕੀਤੀ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਪੰਜਾਬ ਪ੍ਰੇਮ ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਲੁਧਿਆਣੇ ਖਿੱਚ ਲਿਆਇਆ। ਆਪ ਨੇ ਲਾਹੌਰ ਰੇਡੀਉ ਤੋਂ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਦੇਣੇ ਆਰੰਭ ਕੀਤੇ। ੧੯੪੩-੪੪ ਵਿਚ ਪਟਿਆਲਾ, ਕਲਸੀਆਂ ਸਟੇਟ, ਪੰਛ ਮਹਾਰਾਜ ਵਲੋਂ ਦਰਬਾਰੀ ਗਾਇਕ ਦੇ ਰੁਤਬੇ ਦੀ ਪੇੜਕਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ ਪਰ ਆਪ ਨੇ ਆਜ਼ਾਦ ਰਹਿਣਾ ਹੀ ਯੋਗ ਸਮਝਿਆ। ੧੯੪੭ ਦੇ ਬਟਵਾਰੇ ਪਿਛੋਂ ਆਪ ਜਲੰਧਰ ਆਕਾਸ਼ਵਾਨੀ ਕੇਂਦਰ ਦੇ ੧੯੫੧ ਤੋਂ ੧੯੬੭ ਤਕ "ਮਿਊਜ਼ਕ ਸੁਪਰਵਾਈਜ਼ਰ" ਦਾ ਫਰਜ਼ ਨਿਭਾਉਂਦੇ ਰਹੇ। ੧੯੬੮ ਤੋਂ ਹੁਣ ਤਕ ਗੋ. ਕਾਲਜ ਫਾਰ ਵਿਮਨ ਪਟਿਆਲਾ ਵਿਖੇ ਸੰਗੀਤ ਐਮ. ਏ. ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸਿਖਿਆ ਦੇ ਰਹੇ ਹਨ।

ਸਾਗਿਰਦ : ਜੋਤ ਨਾਲ ਜੋਤ ਜਗਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਕਲਾਕਾਰ। ਕਲਾਂ ਨੂੰ ਜੀਵਤ ਰਖਣ ਲਈ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਸਾਗਿਰਦਾਂ ਨੂੰ ਵਿਦਿਆ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨੀ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ।

ਫਿਲਮੀ ਖੇਤਰ ਵਿਚ : 1. ਸੰਗੀਤ ਨਿਰਦੇਸ਼ਕ

ਭਰਿਆਮ

ਜੇ ਦੇਵ, ਅਤੇ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ (ਪ੍ਰਸਿਧ ਗਜ਼ਲ ਗਾਇਕ)

2. ਕਾਲਜਾਂ ਵਿਚ : ਪ੍ਰੋ. ਜੋਗਿੰਦਰ ਬਾਵਰਾ, ਪ੍ਰੋ. ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ (ਹੁਣ ਕਨੇਡਾ ਵਿਚ ਉਮਾ ਵਰਮਾ)।

3. ਕੀਟੜਨ ਖੇਤਰ ਵਿਚ : ਭਾਈ ਦਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਮੁਨਸ਼ਾ ਸਿੰਘ।

4. ਰੇਡੀਓ ਵਿਚ : ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਕਲਸੀ (ਸੰਗੀਤ ਪ੍ਰੋਡਿਊਸਰ) ਸ੍ਰੀ ਬਲਬੀਰ ਸੇਠ, ਸ੍ਰੀ ਕੇ. ਕੇ. ਬਖਸ਼ੀ।

5. ਸ਼ੋਕੀਆ ਸਿਖਣ ਵਾਲੇ ਤਾਂ ਕਈ ਵਿਅਕਤੀ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਅਸੰਭਵ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਅਸ਼ਵਨੀ ਕੁਮਾਰ, ਟਿਕਾ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ, ਕੁਮਾਰੀ ਵਿਦਿਆ ਲਾਲ, ਕੁਮਾਰੀ ਰੀਨਾ ਸੇਠ ਆਦਿ।

ਸਨਮਾਨ ਅਤੇ ਉਪਾਧੀਆਂ : ਉਘੇ ਸੰਗੀਤਕਾਰਾਂ ਦਾ ਸਨਮਾਨ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਕੋਈ ਨਵੀਂ ਗਲ ਨਹੀਂ। ਇਹ ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਚਲਿਆ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਵਲੋਂ ਜਾਂ ਸਮਾਜ ਵਲੋਂ ਆਪਣੀ ਆਪਣੀ ਪਹੁੰਚ ਅਨੁਸਾਰ ਉਪਾਧੀ ਦੇਣਾ, ਸਿਕਿਆਂ ਨਾਲ ਤੋਲਨਾ, ਤਮਗੇ ਦੇਣਾ, ਨਕਦ ਪੁਰਸਕਾਰ ਦੇਣਾ ਆਦਿ ਹੁੰਦਾ ਹੀ ਆਇਆ ਹੈ। ਪ੍ਰੋ. ਸੋਹਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਵੀ ਕਈ ਐਵਾਰਡ, ਉਪਾਧੀਆਂ ਅਤੇ ਨਕਦ ਪੁਰਸਕਾਰ ਸਮੇਂ ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੇ ਰਹੇ ਹਨ :

1. ਸੰਨ ੧੯੭੬—ਸ੍ਰੀ ਰਾਮ ਭਾਰਤੀ ਕਲਾ ਕੇਂਦਰ ਦਿਲੀ ਵਲੋਂ ਪੰਜ ਹਜ਼ਾਰ ਨਕਦ ਪੁਰਸਕਾਰ।

2. ਸੰਨ ੧੯੭੭—ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਵਿਚ ਦਿਲਗੀਰ ਐਵਾਰਡ।

3. ਸੰਨ ੧੯੮੦—ਅਕਤੂਬਰ ਵਿਚ ਸੰਗੀਤ ਨਾਟਕ ਅਕਾਦਮੀ ਪੰਜਾਬ ਵਲੋਂ ੩੧੦੦/- ਰੁਪਏ ਨਕਦ ਅਤੇ ਸਨਮਾਨ ਪੱਤਰ।

੪. ਸੰਨ ੧੯੮੧—ਪੰਜਾਬ ਆਰਟਸ ਕੌਂਸਲ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਵਲੋਂ "ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਸੰਗੀਤ ਗਾਇਕ" ਦਾ ਐਵਾਰਡ।

੫. ਸੰਨ ੧੯੮੨—ਫਰਵਰੀ ਵਿਚ ਸੰਗੀਤ ਕਲਾ ਮੰਚ ਜਲੰਧਰ ਵਲੋਂ "ਸੰਗੀਤ ਸ਼ਰੋਮਣੀ" ਦੀ ਉਪਾਧੀ।

੬. ਸੰਨ ੧੯੮੩—ਜਨਵਰੀ ਵਿਚ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਵਲੋਂ "ਪਦਮ ਸ੍ਰੀ" ਦਾ ਖਿਤਾਬ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

੭. ਸੰਨ ੧੯੮੩—੫ ਨਵੰਬਰ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਕਾਲ

੯

ਕੇਂਦਰ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਵਲੋਂ "ਸੰਗੀਤ ਭਾਸਕਰ" ਦੀ ਪਦਵੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ ਗਈ।

ਸੰਗੀਤ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ : ਆਕਾਸ਼ਵਾਣੀ ਦਿਲੀ, ਲਖਨਊ, ਜਮ੍ਹੇ, ਬੰਬਈ, ਆਲਾਹਾਬਾਦ ਅਹਿਮਦਾਬਾਦ, ਬੌਂਦਾ ਭੁਪਾਲ, ਇਦੋਰ ਅਤੇ ਕਈ ਹੋਰ ਸਟੇਸ਼ਨਾਂ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਕਰ ਚੁਕੇ ਹਨ। ਆਖਿਲ ਭਾਰਤੀ ਸੰਗੀਤ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਵੀ ਆਪ ੧੪ ਵਾਰ ਕਰ ਚੁਕੇ ਹਨ। ਭਾਰਤ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਅਨੇਕਾਂ ਸੰਗੀਤ ਸੰਮੇਲਨਾਂ ਵਿਚ ਭਾਗ ਲੈ ਕੇ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਨਾਮ ਉਚਾ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਧਾਰਮਿਕ ਸੰਗੀਤ : ਅਜ ਦਾ ਸ਼ਬਦ ਗਾਇਨ ਭਾਵੇਂ ਰਾਗਮਈ ਹੈ ਪਰ ਰਾਗਦਾਰੀ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਹਟਦੇ ਆਮ ਗੀਤਾਂ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਗਾਉਣ ਦਾ ਰਿਵਾਜ ਚਲ ਪਿਆ ਹੈ। ਪਰ ਇਸ ਸੰਗੀਤਕਾਰ ਨੇ ਗੁਰ ਮਰਿਆਦਾ ਦਾ ਤਿਆਗ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਕਈ ਦੀਵਾਨਾਂ ਵਿਚ ਰਾਗ ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਸ਼ਬਦ ਗਾਇਨ ਕੀਤਾ। ਹਿਜ਼ ਮਾਸਟਰ ਵਾਇਸ ਦੁਆਰਾ ਸ਼ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਨੇ ਕਈ ਸ਼ਬਦ ਰਿਕਾਰਡ ਕਰਵਾਏ ਜੋ ਰਾਗਾਂ ਵਿਚ ਹਨ।

ਪੁਸਤਕ ਲੇਖਨ : ਪ੍ਰੋ. ਸੋਹਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਸੰਗੀਤ ਦੀਆਂ ਦੋ ਪੁਸਤਕਾਂ ਗਾਇਕ ਕਲਾ ਸੰਗੀਤ ਜਗਤ ਨੂੰ ਦਿਤੀਆਂ ਹਨ ਜੋ ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਪਟਿਆਲਾ ਨੇ ਲਿਖਵਾਇਆ ਹਨ ਤੇ ਜੋ ਛਪਾਈ ਅਧੀਨ ਹਨ।

ਅਜ ਦਾ ਯੁਗ ਯਦਾਰਥਵਾਦੀ ਯੁਗ ਹੈ। ਹਰ ਪਾਸੇ ਪੈਸੇ ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨਤਾ ਹੋ ਚੁਕੀ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਖੇਤਰਾਂ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੰਗੀਤ ਵਿਚ ਵੀ ਮਾੜਾ ਮੋਟਾ ਸੰਗੀਤ ਦਾ ਪ੍ਰਸਾਦ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਕੇ, ਵਖ ਵਖ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਜਾਂ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਨਾਲ ਤਿਕੜਮ ਲੜਾ ਕੇ ਹਲਕੇ ਫੁਲਦੇ ਸੰਗੀਤ ਰਾਹੀਂ ਨੌਟ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਦੌੜ ਲਗੀ ਹੋਈ ਹੈ ਪਰ ਇਸ ਦੌੜ ਵਿਚ ਪ੍ਰੋ. ਸੋਹਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕੋਈ ਭਾਗ ਨਹੀਂ ਲਿਆ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੈਰਾਂ ਵਿਚ ਕੋਈ ਥਿੜਕਨ ਨਹੀਂ ਆਈ, ਮਜ਼ਬੂਤੀ ਨਾਲ ਕੁਤਬ ਮੀਨਾਰ ਵਾਰਾਂ ਖੜੇ ਰਹੇ ਹਨ। ਪ੍ਰੋ. ਸੋਹਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸੰਗੀਤ ਨੂੰ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਕੀ ਦੇਣ ਦਿਤੀ? ਇਸ ਖੋਜ ਪਤਰ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਦੋ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਇਸ ਦਾ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਉਤਰ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਪ੍ਰੋ. ਸੋਹਨ ਸਿੰਘ ਆਪ ਹੀ ਸੰਗੀਤ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਇਕ ਅਨਮੋਲ ਦੋਣ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਅਤੇ ਪਹਿਚਾਨਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ।

★

Approved By Department of :
AGRICULTURE PUNJAB GOVERNMENT

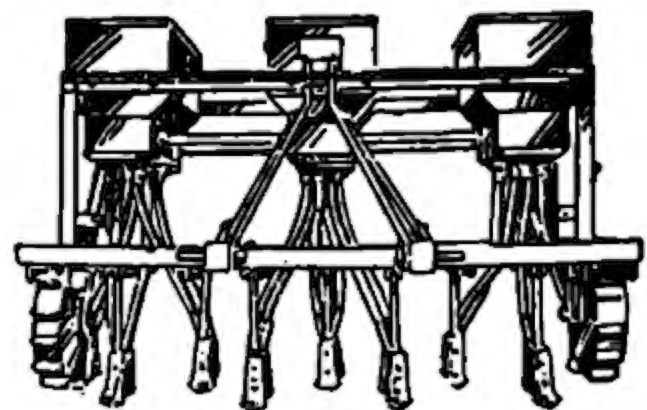
High Class Manufacturers of :

- QUALITY WHEAT THRASHERS
- MAIZE SHELLERS
- FERTI SEED DRILLS
- AND OTHER AGRICULTURAL IMPLEMENTS

QUALITY MARKED

ਕੁਆਲਟੀ ਮਾਰਕਡ

ਖੇਤੀ ਬਾੜੀ ਦੇ ਵਧੀਆ
ਸਾਜ਼ ਸਾਮਾਨ ਬਣਾਉਣ ਵਾਲੇ।

TRADE MARK

JASPAL

Grams : HABI INDUSTRIES Phone : 2 37

HABI INDUSTRIES (Rsgd)
10, Industrial Area, PHAGWARA

ਦੋ ਗਜ਼ਲਾਂ

ਗੁਰਭਜਨ ਗਿੱਲ

ਜੇਕਰ ਬਿਜਲੀ-ਘਰ ਦੇ ਨੇੜੇ ਰੋਸ਼ਨ ਚਾਰ-ਚੁਫੇਰਾ ਹੈ।
ਇਹਦਾ ਮਤਲਬ ਇਹ ਨਹੀਂ ਬਣਦਾ, ਹੋਇਆ ਸੌਨ-ਸਵੇਰਾ ਹੈ।
ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਦੇ ਜੰਡ-ਕਰੀਰਾਂ, ਸੜਕਾਂ ਕੋਲ ਤਾਂ ਚਾਨਣ ਹੈ,
ਸਾਰੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਅੰਦਰ ਬਾਹਰ ਕਾਲਾ ਘੋਰ ਹਨੇਰਾ ਹੈ।
ਜਿਥੋਂ ਕਿਧਰੋਂ ਚੀਕਾਂ ਤੇ ਕੁਰਲਾਹਟਾਂ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਸੁਣੋ,
ਹਰ ਬਸਤੀ, ਘਰ, ਸ਼ਹਿਰ, ਦੇਸ਼ ਤੇ ਹਰ ਧੁਖਦਾ ਪਿੰਡ ਮੇਰਾ ਹੈ।
ਔੜ ਪਏ ਜਾਂ ਮਾਰ ਦਏ ਫਿਰ ਬੇਮੋਸਮ ਬਰਸਾਤ ਜਹੀ,
ਰੋਜ਼ ਦਿਹਾੜੀ ਮਰ ਮਰ ਜੀਣਾ, ਪਿੰਡ ਸਾਡੇ ਦਾ ਜੇਰਾ ਹੈ।
ਪੁਰਖਿਆਂ ਨੇ ਤਲਵਾਰ ਢਾਲ ਕੇ ਨਾਲ ਕਦੇ ਜੋ ਜਿੱਤਿਆ ਸੀ
ਉਸ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚ ਯਾਰੋ ਅਜ ਕੱਲ੍ਹ ਵਿਸ਼-ਕੰਨਿਆ ਦਾ ਡੇਰਾ ਹੈ।
ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਸੁਕਰਾਤ ਦੀ ਖਾਤਰ ਜ਼ਹਿਰ ਪਿਆਲਾ ਸਾਂਭ ਲਵੋ,
ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਬੱਸ ਇਸ ਜ਼ਿੰਦਗਾਨੀ ਦਾ ਹੀ ਜ਼ਹਿਰ ਬਥੇਰਾ ਹੈ।
ਮੇਰੀ ਹੱਦ ਕਬੂਲ ਕਰੋਗੇ ਇਕ ਦਿਨ ਐਸਾ ਆਵੇਗਾ,
ਮੈਂ ਭਾਵੇਂ ਇਕ ਬਿੰਦੂ ਹਾਂ, ਪਰ ਹਰ ਬਿੰਦੂ ਦਾ ਘੇਰਾ ਹੈ।

—0—

ਇਕ ਬਦਲੋਟੀ ਤੁਰਦੀ ਜਾਂਦੀ ਥਲ ਨੂੰ ਇਕ ਪਲ ਚਾਰ ਗਈ।
ਸਦੀਆਂ ਦੀ ਤੜਪਾਹਟ, ਕੰਡਾ ਅਣਖਾਂ ਵਾਲਾ ਮਾਰ ਗਈ।
ਬੰਜਰ ਧਰਤੀ ਰੇਤਲ ਟਿੱਬੇ, ਪੁੰਗਰਿਆ ਸੀ ਆਸ ਦਾ ਬੀਜ,
ਪਾਣੀ ਦੀ ਥਾਂ ਬੀਬੀ ਰਾਣੀ ਗੱਲੀਂ ਬਾਤੀਂ ਸਾਰ ਗਈ।
ਹਿੱਕ ਵਿਚ ਰਹਿ ਗਏ ਹਉਂਕੇ ਸੁਪਨੇ ਸੁੱਤੀਆਂ ਆਸਾਂ ਰਾਂਗਲੀਆਂ,
ਜਾਂਦੀ ਹੋਈ ਰਾਤ ਕੁਲਹਿਣੀ ਏਥੇ ਨੇਰੂ ਉਤਾਰ ਗਈ।
ਸਾਡੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਚਿਹਰੇ ਤੇ ਉਦਰੇਵਾਂ ਆ ਕੇ ਬੈਠ ਗਿਆ,
ਥੋਹੜਾਂ ਤੇ ਪਿੱਪਲਾਂ ਦੀ ਰੋਣਕ, ਜਦ ਤੋਂ ਦਰਿਆ ਪਾਰ ਗਈ।
ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਾਲੀ ਅੱਗ ਨਾ ਕਿਧਰੇ ਸਾਡੀਆਂ ਜੂਹਾਂ ਘੇਰ ਲਵੇ,
ਡਰਦੀ ਮਾਰੀ ਉਡ ਕੇ ਏਥੋਂ ਸਹਿਮੀ ਹੋਈ ਡਾਰ ਗਈ।
ਰਣਖੇਤਰ ਵਿਚ ਖੂਬ ਲੜੇ ਆਂ, ਹੋਰ ਲੜਾਂਗੇ ਰੀਝ ਲਈ,
ਫਿਰ ਕੀ ਹੈ ਜੋ ਬੇਹਥਿਆਰੀ, ਫਿਰ ਸਾਡੀ ਧਿਰ ਹਾਰ ਗਈ।

ਵਰਿਆਮ

**HIGH CLASS GUN MANUFACTURERS
AND
REPAIRERS**

FREE INDIA GUN MANUFACTURERS

(Industrial Estate, Extention Area, Jammu Cantt.)

Phone No. 43260

(SINGLE BARREL OR DOUBLE BARREL) 12 Bore Guns

Once Purchased Ever Purchased

**AS
BEST QUALITY OF THE DAY
IS
OUR MOTTO
IN NEED CONTACT US FOR BARGAIN
WITH FULL CONFIDENCE**

ਗਜ਼ਲ

ਰਾਜਿੰਦਰ ਪਰਦੇਸੀ

ਕਿਵੇਂ ਮੈਂ ਮੰਨ ਲਵਾਂ ਇਹ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਪੈਗਾਮ ਹੈ ਯਾਰੋ ।
 ਮਿਰੇ 'ਤੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਜਦ ਜੀਣ ਦਾ ਇਲਜ਼ਾਮ ਹੈ ਯਾਰੋ ।
 ਅਸੀਂ ਬੇਗਾਨਿਆਂ ਮਹਿਲਾਂ ਦੇ ਭਾਵੇਂ ਨਾਮ ਰਖ ਦਿਤੇ
 ਅਸਾਡਾ ਆਪਣਾ ਤੇ ਝੋਂਪੜਾ ਬੇ-ਨਾਮ ਹੈ ਯਾਰੋ ।
 ਮਿਰੇ ਕੁਝ ਯਾਰ ਨਿਕਲੇ ਦੋਸਤੀ ਦੇ ਅਰਥ ਤੋਂ ਉਣੇ,
 ਕਿਵੇਂ ਮੈਂ ਕਹਿ ਦਿਆਂ ਫਿਰ ਦੋਸਤੀ ਨਾਕਾਮ ਹੈ ਯਾਰੋ ।
 ਤੁਹਾਡੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਤੇ ਮਾਣ ਆਪਾਂ ਕਿਸ ਤਰਾਂ ਕਰੀਏ,
 ਜਦੋਂ ਸਾਡੀ ਹਨੇਰੀ ਬੀਤਦੀ ਹਰ ਸ਼ਾਮ ਹੈ ਯਾਰੋ ।
 ਜੁ ਰਾਤੀਂ ਰੋਜ਼ ਛਲਦਾ ਹੈ ਕਿਸੇ ਸੀਤਾ ਨੂੰ "ਪਰਦੇਸੀ"
 ਸਵੇਰੇ ਪੁੱਛ ਲੈਣਾ ਨਾਮ ਇਸ ਦਾ ਰਾਮ ਹੈ ਯਾਰੋ ।

ਗੀਤ

ਰਾਜਿੰਦਰ ਖੇਤਰਪਾਲ

ਮੁੱਖਤਸਰ, ਮੁੱਖਤਸਰ ਦਿਲ ਦੀ ਹੈ ਦਾਸਤਾਂ
 ਜੇ ਇਜ਼ਾਜ਼ਤ ਦਿਉ ਕੁਝ ਕਰਾਂ ਮੈਂ ਬਿਆਂ ।
 ਮੁਜਰਮਾਂ ਵਾਂਗ ਗੁਜ਼ਰੇ ਮੇਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ
 ਮੈਂ ਇਬਾਦਤ ਹਾਂ ਭੁਲਿਆ ਭੁੱਲੀ ਬੰਦਗੀ ।
 ਸ਼ਿਕਵਿਆਂ ਦੇ ਲਈ ਮੇਰੀ ਖੁਲਦੀ ਜ਼ਬਾਂ
 ਮੁੱਖਤਸਰ, ਮੁੱਖਤਸਰ ਦਿਲ ਦੀ ਹੈ ਦਾਸਤਾਂ ।
 ਦੋਸਤਾਂ ਦੀ ਸਦਾ ਘਾਟ ਲਗਦੀ ਰਹੀ
 ਦਿਲ ਇਹ ਕਹਿੰਦਾ ਰਿਹਾ ਕੁਝ ਤਾਂ ਮਿਲਦੇ ਸਹੀ ।
 ਸਾਨੂੰ ਮਿਲੀਆਂ ਸਿਰਫ ਤੁਰਸ਼ ਤਨਹਾਈਆਂ ।
 ਮੁੱਖਤਸਰ, ਮੁੱਖਤਸਰ ਦਿਲ ਦੀ ਹੈ ਦਾਸਤਾਂ ।
 ਦੀਪ ਬਣ ਆਮ ਦਾ ਜਗਮਗਾਂਦਾ ਰਿਹਾ
 ਤਾਰਿਆ ਵਾਂਗ ਮੈਂ ਝਿਲਮਿਲਾਂਦਾ ਰਿਹਾ

ਨੂੰਰਿਆਂ ਦੇ ਰਿਹਾ ਮੈਂ ਸਦਾ ਦਰਮਿਆਂ ।
 ਮੁੱਖਤਸਰ, ਮੁੱਖਤਸਰ ਦਿਲ ਦੀ ਹੈ ਦਾਸਤਾਂ ।
 ਸਾਜ਼ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਦੇ ਮੇਰੇ ਨਾ ਹੱਥੀ ਲਗੇ
 ਰਹਿ ਗਏ ਵੱਲਵੱਲੇ ਸਭ ਮੱਘੇ ਦੇ ਮੱਘੇ ।
 ਦੂਰ ਤੱਕ ਸਾਨੂੰ ਦਿਸਦਾ ਧੂੰਆਂ ।
 ਮੁੱਖਤਸਰ, ਮੁੱਖਤਸਰ ਦਿਲ ਦੀ ਹੈ ਦਾਸਤਾਂ ।

ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਜੋ ਆਇਆ ਇਹ ਹੁਣ ਮੌਜ਼ ਹੈ
 ਉਸ ਤੋਂ ਅਗੇ ਦੀ ਬਿਰਥਾ ਹਰ ਇਕ ਦੌੜ ਹੈ ।
 ਭਾਵੇਂ ਭਜਦਾ ਹੀ ਦਿਸਦਾ ਹੈ ਸਾਰਾ ਜਹਾਂ ।
 ਮੁੱਖਤਸਰ, ਮੁੱਖਤਸਰ ਦਿਲ ਦੀ ਹੈ ਦਾਸਤਾਂ ।
 ਦੌਰ ਗਰਦਿਸ਼ ਦਾ ਮੁੱਕਦਾ ਹੀ ਮੁੱਕ ਜਾਏਗਾ
 ਲੱਚਦਾ ਹਾਂ ਜੋ ਮੈਂ ਉਹ ਸਮਾਂ ਆਏਗਾ ।
 ਸਾਥ ਰੁਖਸਤ ਲਵੇਗੀ ਖਿਜ਼ਾਂ-ਦਰ-ਖਿਜ਼ਾਂ ।
 ਮੁੱਖਤਸਰ, ਮੁੱਖਤਸਰ ਦਿਲ ਦੀ ਹੈ ਦਾਸਤਾਂ ।
 ਜੇ ਇਜ਼ਾਜ਼ਤ ਦਿਉ ਕੁਝ ਕਰਾਂ ਮੈਂ ਬਿਆਂ ।

(੩੮੩੯ ਸੈਕਟਰ ੨੨-ਡੀ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ)

BEST

COMPLIMENTS

FROM

ਵਧੀਆ, ਸਵਾਦਿਸ਼ਟ ਪੌਸ਼ਟਿਕ ਬਿਸਕੁਟ ਬਨਾਉਣ ਵਾਲੇ

ਅੰਬਰ ਫੂਡਜ਼

ਹੈਦਰਾਬਾਦ

AMBER FOODS

Amber pet HYDERABAD

(A.P.)

ਦੋ ਗਜ਼ਲਾਂ

ਠਾਕਰ ਸਿੰਘ ਜ਼ਖਮੀ

ਨਸਾ ਹੈ ਬੇ-ਖੁਦੀ ਹੈ, ਵਸਲ ਦੀ ਰਾਤ ਬਾਕੀ
ਜਵਾਨੀ ਹੈ ਹੁਸਨ ਹੈ, ਸਜਣ ਦੀ ਝਾਤ ਬਾਕੀ
ਸਮੁੰਦਰ ਛਾਣ ਮਾਰੇ, 'ਤੇ ਛੋਹੇ ਚੋਨ ਤਾਰੇ,
ਅਜੇ ਹੈ ਪਿਆਰ ਵਾਲੀ, ਮਗਰ ਸੰਗਾਤ ਬਾਕੀ
ਗਰੀਬੀ ਮਿਟ ਰਹੀ ਹੈ, ਜਹਾਲਤ ਥਮੁ ਗਈ ਹੈ,
ਅਜੇ ਹੈ ਜ਼ਾਤ ਬਾਕੀ, ਅਜੇ ਹੈ ਪਾਤ ਬਾਕੀ।
ਕਦੀ ਤਾਂ ਦੂਰੀਆਂ ਨੇ, ਕਦੀ ਮਜਬੂਰੀਆਂ ਨੇ,
ਤੇਰੀ ਹੈ ਬਾਤ ਬਾਕੀ, ਮੇਰੀ ਹੈ ਬਾਤ ਬਾਕੀ।
ਕਿਤੇ ਸੈਤਾਨੀਆ ਹੈ ਕਿਤੇ ਹੇਵਾਨੀਅਤ ਹੈ,
ਮਗਰ ਇਨਸਾਨੀਅਤ ਦੀ ਅਜੇ ਹੈ ਦਾਤ ਬਾਕੀ।
ਅਜੇ ਨਫਰਤ ਮਿਟੀ ਨਾ, ਅਜੇ ਹਸਰਤ ਚੁਕੀ ਨਾ,
ਅਜੇ ਹੈ ਰਾਤ ਕਾਲੀ ਅਜੇ ਪ੍ਰਭਾਤ ਬਾਕੀ।
ਤੇਰੇ ਅਰਮਾਂ ਅਧੂਰੇ, ਮੇਰੇ ਅਰਮਾਂ ਅਧੂਰੇ,
ਤੇਰੇ ਜਜ਼ਬਾਤ ਬਾਕੀ, ਮੇਰੇ ਜਜ਼ਬਾਤ ਬਾਕੀ।

ਭਾਗੋ ਤੇਰੇ ਪ੍ਰੜਿਆਂ ਚਿ ਖੂਨ ਹੈ ਨਿਮਾਣਿਆਂ ਦਾ
ਹੋਰਨਾ ਦੇ ਪਲੇ ਕਿਥੋਂ ਪੈ ਗਈ ਕੰਗਾਲੀ ਏ ?
ਤੇਰੇ ਮੁਖ ਉਤੇ ਕਿਵੇਂ ਗਿਠ ਗਿਠ ਲਾਲੀ ਏ ?
ਤੇਰੀ ਵੰਡ ਕਾਣੀ ਲੜ ਤੋੜਿਆ ਨਿਤਾਨਿਆਂ ਦਾ।
ਗਲ ਗਲ ਉਤੇ, ਗਲ ਘੋਟੇ ਨੀ ਗਰੀਬਾਂ ਦੇ,
ਆਪਣੇ ਕਸੂਰ ਜੁਮੇ ਲਾਏ ਨੀ ਨਿਸ਼ੀਬਾਂ ਦੇ,
ਖੁਲ ਗਿਆ ਪਾਜ ਸਾਰਾ ਜ਼ੋਰਾਂ ਤੇ ਧਿੰਗਾਣਿਆਂ ਦਾ।
ਗਰੀਬਾਂ ਦੀ ਕਮਾਈ ਉਤੇ ਬਰੁਮ ਭੋਜ ਕੀਤਾਈ
ਖੂਨ ਨੂੰ ਬੇ-ਦੇਸਿਆਂ ਦਾ ਰਜ ਰਜ ਪੀਤਾਈ
ਦੇ ਰਿਹਾ ਗਵਾਹੀ ਵੇਖ ਲਗਾ ਦੇਰ ਖਾਨਿਆਂ ਦਾ।
ਕੰਗਲੇ ਗਰੀਬ ਰਬ ਕਦੇ ਵੀ ਬਣਾਏ ਨਾ ?
ਪੰਜ ਤਤ ਵਧ ਘਟ ਕਿਸੇ ਵਿਚ ਪਾਏ ਨਾ ?
ਰਚਿਆ ਇਹ ਢੋਂਗੋ ਸਾਰਾ ਤੇਰੇ ਜਿਹੇ ਰਾਣਿਆ ਦਾ।
ਲਾਲੋ ਦੀ ਕਮਾਈ ਬਸ ਸਾਨੂੰ ਪਰਵਾਨ ਏ,
ਲਾਲੋ ਸਾਡੀ ਜਿੰਦ ਹੈ ਤੇ 'ਲਾਲੋ ਸਾਡੀ ਜਾਨ ਏ,
ਦੁਧ ਛਡ ਖੂਨ ਪੀਣਾ ਕੰਮ ਜਰਵਾਨਿਆਂ ਦਾ।

ਗੁਜਰੇ ਖੂਨ ਦਾ ਗੀਤ

ਜਸਵੰਤ ਸਿੰਘ ਰਾਹੀ

ਯਾਦ ਕਰ ਤੂੰ ਐ ਪੰਜਾਬੀ
ਉਹ ਜਮਾਨੇ ਯਾਦ ਕਰ।
ਚੀਰ ਗਏ ਮਾਵਾਂ ਦੇ ਹਿਰਦੇ
ਉਹ ਨਿਸ਼ਾਨੇ ਯਾਦ ਕਰ।

ਭੈਣ ਦੀ ਅਜਮਤ ਲੁਟੀਂਦੀ ਸੀ
ਸਰੇ ਬਾਜ਼ਾਰ ਤੇ।
ਲਾਡਲੇ ਹਾਸੇ ਝੜਾਏ
ਲਿਸ਼ਕਦੀ ਤਲਵਾਰ ਤੇ।
ਨੀਂਘਰਾਂ ਦੇ ਫੂਕ ਦਿੱਤੇ ਗਏ
ਉਹ ਗਾਨੇ ਯਾਦ ਕਰ।
ਯਾਦ ਕਰ ਤੂੰ ਐ.....

ਦੇਸ਼ ਦੀ ਢਠਵਾਰ ਵਿਚੋਂ
ਸੁਣ ਲੈ ਚੀਕਾਂ ਪੈਂਦੀਆਂ।
ਰਾਵੀ ਦੇ ਕੰਡਿਆਂ ਨੂੰ ਰੂਹਾਂ
ਕਥਾ ਸਾਰੀ ਕਹਿੰਦੀਆਂ।
ਖੂਨ ਦੀ ਹੌਲੀ ਦੇ ਸਾਰੇ
ਉਹ ਫਸਾਨੇ ਯਾਦ ਕਰ।
ਯਾਦ ਕਰ ਤੂੰ ਐ.....

ਹੱਸ ਕਰ ਫਿਰਕੂ ਪਾਖੰਡੀ
ਫੇਰ ਅਲਕਾਏ ਨਾ ਜਾਣ।
ਸਿੱਖ ਹਿੰਦੂ ਦੇ ਕਿਤੇ ਵੀ
ਵੇਰਵੇ ਪਾਏ ਨਾ ਜਾਣ।

ਪੈਰ ਆਪਣੇ ਘਰ ਦੇ ਅੰਦਰ
ਉਹ 'ਬਿਗਾਨੇ' ਯਾਦ ਕਰ।
ਯਾਦ ਕਰ ਤੂੰ ਐ.....

ਪਿੰਡ ਦੀ ਮਿਹਨਤ ਲਿਆਕੇ
ਸੌਚ ਲੈ ਕੇ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ।
ਲੋਕ-ਦੁਸ਼ਮਣ ਵਾਸਤੇ
ਬਣ ਜਾ ਹਨੇਰੀ ਕਹਿਰ ਦੀ :
ਵਤਨ ਤੋਂ ਮਰ ਮਿੱਟਣ ਵਾਲੇ
ਉਹ ਦਿਵਾਨੇ ਯਾਦ ਕਰ।
ਯਾਦ ਕਰ ਤੂੰ ਐ.....

ਫੇਰ ਦੇ ਸਾਰੇ ਦੁਹਾਈ
ਪਿਆਰ ਤੇ ਇਤਹਾਦ ਦੀ।
ਗੂੰਜ ਕੰਨਾਂ ਨੂੰ ਸੁਣਾ
ਪੰਜਾਬ ਜ਼ਿੰਦਾਬਾਦ ਦੀ।
ਜਲ੍ਹਿਆਂ ਵਾਲੇ ਬਾਗ ਦੇ
ਸਾਂਝੇ ਤਰਾਨੇ ਯਾਦ ਕਰ

ਯਾਦ ਕਰ ਤੂੰ ਐ ਪੰਜਾਬੀ
ਉਹ ਜਮਾਨੇ ਯਾਦ ਕਰ।
ਚੀਰ ਗਏ ਮਾਵਾਂ ਦੇ ਹਿਰਦੇ
ਉਹ ਨਿਸ਼ਾਨੇ ਯਾਦ ਕਰ।

ਪੁਸਤਕ ਮੇਲਾ

ਨਵੀਂ ਦਿਲੀ ਦੇ ਪ੍ਰਗਤੀ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਜਿਥੇ ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਮੇਲਾ ਜਾਂ ਨੁਮਾਇਸ਼ ਲਗੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ, ਇਸ ਵਾਰ ੪ ਤੋਂ ੧੩ ਫਰਵਰੀ ਤੱਕ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦਾ ਮੇਲਾ ਸੀ। ਚਾਰ ਫਰਵਰੀ ਨੂੰ ਜਲੰਧਰ ਵਾਪਸ ਆਉਣ ਲਈ ਸਟੇਸ਼ਨ ਵਲ ਜਾਂਦੇ ਨੂੰ ਅਮਰ ਭਾਰਤੀ ਜੀ ਮਿਲ ਪਏ ਅਤੇ ਅਸੀਂ ਬਜਾਏ ਸਟੇਸ਼ਨ ਦੇ ਪ੍ਰਗਤੀ ਮੈਦਾਨ ਪੁੱਜ ਗਏ। ਮੇਲਾ ਅਜੇ ਸਥਾਪਤ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਕਾਗਜ਼ਾਂ ਦੇ ਖੁਸ਼ਬੂਈ ਵਾਤਾਵਰਨ ਵਿਚ ਫਿਰਦਿਆਂ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਲਗ ਗਿਆ। ਹਰ ਜ਼ਬਾਨ ਦੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਹਰ ਆਕਾਰ ਦੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਹਰ ਮਸਲੇ ਤੇ ਗਰੰਥ ਸਾਫ਼ ਸੁਥਰੇ ਰੈਂਕਾਂ ਵਿਚ ਸਜੇ ਪਏ ਸਨ। ਪੁਸਤਕ ਪ੍ਰੇਮੀਆਂ ਵਾਸਤੇ ਤਾਂ ਇਕ ਸਟਾਲ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਜਾਣਾ ਔਖਾ ਸੀ। ਅਸੀਂ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਹਾਲ ਆਫ ਨੇਸ਼ਨਜ਼ ਦੇ ਹੇਠਲੇ ਭਾਗ ਵਿਚ ਹੀ ਵਿਅਸਤ ਰਹੇ। ਪਰ ਪਛਾਣ ਵਾਲਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਉਥੇ ਸੀ। ਪੰਜਾਬੀ ਅਤੇ ਹੋਰ ਭਾਰਤੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਸਟਾਲ ਏਥੇ ਹੀ ਸਨ। ਯੂਨੀਵਰਸਟੀਆਂ, ਸਾਹਿਤ ਅਕਾਡਮੀ, ਧਾਰਮਕ ਮਿਸ਼ਨਾਂ, ਸਮਾਜਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ, ਟੈਕਨੀਕਲ ਅਦਾਰਿਆਂ ਗਲ ਕੀ ਜੀਵਨ ਦੇ ਸਭ ਰੰਗਾਂ ਰਸਾਂ ਅਤੇ ਗਿਆਨ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿਚ ਪੁਸਤਕਾਂ ਸਨ ਅਮਰ ਭਾਰਤੀ ਬੰਗਾਲੀ ਦੇ ਵਿਦਵਾਨ ਸਨ ਅਤੇ ਨਿਰਸੰਦੇਹ ਇਕ ਸਿੱਖ ਵਲੋਂ ਬੰਗਾਲੀ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਉਤਸੁਕਤਾ ਨਾਲ ਸੁਣਿਆ ਜਾਂਦਾ। ਮੇਲੇ ਵਿਚ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੀ ਜਿਲਦਬਾਜ਼ੀ ਦੇ ਢੰਗਾਂ ਬਾਰੇ ਵੀ ਵਰਕਸ਼ਾਪ ਸਟਾਲ ਸੀ। ਫਿਲਮਾਂ ਅਤੇ ਸਲਾਈਡਾਂ ਰਾਹੀਂ ਵੀ ਪ੍ਰਚਾਰ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਭਾਰਤੀਆਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਬਦੇਸ਼ੀ ਪਬਲਿਸ਼ਰਾਂ ਵਲੋਂ ਵੀ ਭਿਲ ਮਿਲ ਕਰਦੇ ਸਟਾਲਾਂ ਵਿਚ ਰੰਗ ਬਰੰਗੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਪਈਆਂ ਸਨ। ਪੁਸਤਕ ਮੇਲੇ ਵਿਚ ਫਿਰਦਿਆਂ ਇਕ ਨਵੀਂ ਦੁਨੀਆ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਇਕ ਨਵੀਂ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਮਿਲਦੀ ਸੀ। ਇਸ ਜਾਦੂ ਨਗਰੀ ਵਿਚ ਫਿਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਮਨ ਚੋਂ ਲੋਚਾ

ਉਠਦੀ ਕਿ ਸਾਰੇ ਦਿਨ ਹੀ ਇਥੇ ਰੋਜ਼ ਆਇਆ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਨੋਟਾਂ ਦਾ ਬੋਰਾਂ ਕੋਲ ਹੋਵੇ ਤੇ ਫੇਰ ਪੁਸਤਕਾਂ ਖਰੀਦਣ ਵਿਚ ਮਨ ਦੀਆਂ ਰੀਝਾਂ ਲਾਹੀਆਂ ਜਾਵਣ ਮੇਲੇ ਵਿਚ ਬਿਤਾਏ ਇਕ ਦਿਨ ਨੇ ਇਸ ਸੰਕਲਪ ਨੂੰ ਬਲ ਦਿਤਾ ਕਿ ਹੋਰ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਭਾਵੇਂ ਸਾਰੇ ਕੰਮ ਰਹਿ ਜਾਣ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਉਚੇਚੀ ਪਹੁੰਚ ਕਰਕੇ ਪੁਸਤਕ ਮੇਲਾ ਜ਼ਰੂਰ ਹੀ ਦੇਖਣ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਭਾਵੇਂ ਕਿੰਨਾ ਖਰਚ ਆਵੇ। ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਲੇਖਕਾਂ ਪਾਠਕਾਂ ਅਤੇ ਗਿਆਨ ਦੇ ਅਭਿਲਾਖੀਆਂ ਵਾਸਤੇ ਤਾਂ ਇਹ ਬਹੁਤ ਹੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ।

ਪੰਜਾਬੀ ਰਾਈਟਰਜ਼ ਕੁਆਪਰੇਟਿਵ

੧੯੮੪ ਦਾ ਸਾਲ ਪੰਜਾਬੀ ਰਾਈਟਰਜ਼ ਕੁਆਪਰੇਟਿਵ ਦੀ ਸਿਲਵਰ ਜੁਬਲੀ (ਪੰਝੀ ਸਾਲਾ ਹੋਂਦ) ਦਾ ਵਰ੍ਹਾ ਹੈ। ਸੰਨ ੧੯੭੭ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਲੇਖਕਾਂ ਰਾਹੀਂ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤੀ ਇਸ ਸਹਿਕਾਰੀ ਸੰਸਥਾ ਨੇ ਬਹੁਤ ਫਖਰ ਯੋਗ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਹਰ ਸਾਲ ਸੈਂਟਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸੰਸਥਾ ਪੁਸਤਕਾਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕਰਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਜਿਥੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਲੇਖਕਾਂ ਦੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਉਥੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖਤਾ ਵਲ ਜਾ ਰਹੇ ਲੇਖਕਾਂ ਦੇ ਖਰੜਿਆਂ ਨੂੰ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦਾ ਰੂਪ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।

'ਜਤਨਾਂ ਦੀ ਸਾਖ' ਵਿਚ ਕੁਆਪਰੇਟਿਵ ਦੇ ਸਕੱਤਰ ਸਾਹਿਬ ਲਿਖਦੇ ਹਨ

...ਸਾਰਿਆਂ ਦੇ ਸਹਿਯੋਗ ਅਤੇ ਮਿਹਨਤ ਨਾਲ ਇਸ ਪੌਦੇ ਨੂੰ ਸੋਚ ਸਮਝ ਕੇ ਸਿਚਣ ਦਾ ਹੁਣ ਇਹ ਨਤੀਜਾ ਨਿਕਲਿਆ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਪੌਦੇ ਨਾਲ ਲੱਗੇ ਤੇ ਖਿੜੇ ਫੁੱਲਾਂ ਦੀ ਮਹਿਕ ਦੇਸ਼ ਬਦੇਸ਼ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਣ ਲਗ ਪਈ ਹੈ। ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੇ ਕਹਾਣੀਕਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਛਾਪਣ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਅਸੀਂ ਇੰਗਲੈਂਡ, ਅਮਰੀਕਾ, ਕੈਨੇਡਾ ਦੇ ਲੇਖਕਾਂ ਨਾਲ ਸੰਪਰਕ ਬਣਾ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਵੀ ਸਜ਼ਰੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਪਾਠਕਾਂ ਅਗੇ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ, ਤਾਂ ਕਿ ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਖਿਲਰੇ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਈਚਾਰੇ ਨੂੰ ਇਕ ਮੰਚ ਰਾਹੀਂ ਇਕੱਠਾ ਕੀਤਾ ਜਾਏ।....."

ਕੁਆਪਰੇਟਿਵ ਵਾਲੇ ਉਹਨਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਲੇਖਕਾਂ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਲਿਖਣ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਵੀ ਦੇ ਰਹੇ ਹਨ ਜੋ ਪਹਿਲਾਂ ਦੂਸਰਿਆਂ ਬੋਲੀਆਂ ਵਿਚ ਲੇਖਣ-ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਕਰਦੇ ਹਨ।

THE TRADERS' BANK LTD.
COMPLETES
50
(1933-1983)
YEARS OF DEDICATED SERVICE TO THE NATION

**WE PAY 25% MORE INTEREST ON SAVINGS
AND TERM DEPOSITS
UPTO 3 YEARS THAN OTHER SCHEDULED
COMMERCIAL BANKS**

***Invest in our attractive deposits schemes
and grow with the growing Bank***

Branches in : PUNJAB, HARYANA, U. P. & DELHI

THE TRADERS' BANK LTD.

(Regd. & H. O. H-72, Connought Circus, New Delhi)

(Scheduled Bank)

S. PARKASH SINGH
General Manager

S. SHER SINGH SINDHU
Chairman

ੴ

ਵਰਿਆਮ ਅਪਰੇਲ ੧੯੮੪

ਪੰਜਾਬੀ ਰਾਈਟਰਜ਼ ਕੁਆਪਰੇਟਿਵ ਇੰਡਸਟਰੀਅਲ ਸੁਸਾਇਟੀ ਨੇ ਪੰਝੀ ਵਰ੍ਹੇ ਬਹੁਤ ਸਫਲਤਾ ਨਾਲ ਪੂਰੇ ਕੀਤੇ ਹਨ। ਅਸੀਂ ਇਸ ਦੇ ਸਿਲਵਰ ਜੁਬਲੀ ਵਰ੍ਹੇ ਵਿਚ ਪੈਰ ਧਰਨ ਤੇ ਸੰਸਥਾ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਡਾ: ਮਹੀਪ ਸਿੰਘ ਸਕੱਤਰ ਸ. ਸ. ਉਪਲ ਅਤੇ ਸਮੂਹ ਮੈਂਬਰ ਲੇਖਕਾਂ ਨੂੰ ਵਧਾਈ ਦੇਂਦੇ ਹੋਏ ਹੋਰ ਉਨਤੀ ਵਾਸਤੇ ਕਾਮਨਾ ਕਰਦੇ ਹਾਂ।

ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ : ੩ ਅਪ੍ਰੈਲ-ਨੌਜਵਾਨ ਪ੍ਰਗਤੀਸ਼ੀਲ ਪੰਜਾਬੀ ਲੇਖਕ ਪ੍ਰੋ: ਦਰਸ਼ਨ ਨੱਤ ਦੇ ਕਾਵਿ-ਸੰਗ੍ਰਿਹ "ਨੁਹਾਰ" ਨੂੰ ਹਰਿਆਣਾ ਸਾਹਿਤ ਅਕਾਦਮੀ ਵਲੋਂ ਸਾਲ ੧੯੮੩-੮੪ ਲਈ ਪਹਿਲਾਂ ਇਨਾਮ ਦੇਣ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। 'ਅਕਸ' ਤੇ 'ਮਸ਼ੀਨਾਂ' ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਦੋ ਹੋਰ ਪੁਸਤਕਾਂ ਹਨ।

ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕਹਾਣੀ-ਸੰਗ੍ਰਿਹ 'ਕੁਕਨੂਸ' ਅਤੇ ਰੇਖਾ-ਚਿਤਰ, ਸੰਗ੍ਰਿਹ 'ਚਿਹਨ-ਚੱਕਰ' ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ-ਅਧੀਨ ਹਨ। ਸ਼੍ਰੀ ਨੱਤ, ਗੌਰਮਿੰਟ ਪਾਲੀਟੈਕਨਿਕ, ਅੰਬਾਲਾ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਖੇ ਮਕੈਨੀਕਲ ਇੰਜੀਨੀਰਿੰਗ ਦੇ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਹਨ। ਸਾਹਿਤ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਅੱਖੇ ਇੰਜੀਨੀਅਰੀ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਬਾਰੇ ਸਰਲ ਲੇਖਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਵੀ ਕੀਤੀ ਹੈ।

—ਬਰਤਾਨੀਆ ਦੇ ਸ਼ਹਿਰ ਬਰਮਿੰਘਮ ਵਿਚ ਹੋ ਰਹੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਹੌਲੇ ਮਹੱਲੇ ਦੇ ਸਮਾਗਮ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿਚ ਮੈਂ ਵਿਦੇਸ਼ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਪੂਰਵ ਨਿਸਚਿਤ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਵਿਚ ਕੁਝ ਅਦਲਾ ਬਦਲੀਆਂ ਕਾਰਨ ਵਰਿਆਮ ਦੇ ਹਥਲੇ ਅੰਕ ਨੂੰ ਤਿਆਰੀ ਅਧੀਨ ਹੀ ਛੱਡ ਕੇ ਜਾਣਾ ਪੈ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਜਤਨ ਹੈ ਕਿ 'ਵਰਿਆਮ' ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਬਾਕਾਇਦਾ ਮਿਲਦਾ

ਰਹੇ ਪਰ ਜੇ ਮਜਬੂਰੀ ਵਸ ਪ੍ਰਬੰਧਕਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਸੰਬੰਧ ਵਿਚ ਕੋਈ ਮੁਸ਼ਕਲ ਪੇਸ਼ ਆਈ ਤਾਂ ਪਾਠਕ ਖਿਆ ਕਰ ਦੇਣ। ਵਿਦੇਸ਼ ਵਾਪਸੀ ਤੇ ਇਕ 'ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅੰਕ' ਤੁਹਾਡੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਹਾਜ਼ਰ ਕਰਾਂਗੇ।
ਜਗਦੀਸ਼ ਸਿੰਘ

ਕੌਮੀ ਏਕਤਾ ਲਈ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਯੋਗਦਾਨ

ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਸਭਾ ਰਜਿ: ਬਲਾਚੋਰ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਤਵੇਂ ਵਾਰਸ਼ਿਕ ਸਾਹਿਤ ਸਮਾਰੋਹ ਦੇ ਮੌਕੇ ਉੱਤੇ ਦੋ ਦਿਨਾਂ ਸੈਮੀਨਾਰ ਦਾ ਆਯੋਜਨ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਸਮਾਰੋਹ ਵਿਚ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਪੰਜਾਬੀ ਲੇਖਕਾਂ ਨੇ ਭਾਗ ਲਿਆ ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਲੈਫ: ਜ: ਬਿਕਰਮ ਸਿੰਘ ਖਾਲਸਾ ਹਾਈ ਸਕੂਲ ਵਿਖੇ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

ਸਮਾਰੋਹ ਦਾ ਉਦਘਾਟਨ ਸਪ੍ਰਸਿੱਧ ਪੰਜਾਬੀ ਕਹਾਣੀ-ਕਾਰ ਸ਼੍ਰੀ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਧੀਰ ਨੇ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਮੌਕੇ ਤੇ ਸਭਾ ਵਲੋਂ ਸੁਵੀਨਰ ਰਲੀਜ਼ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਸ਼੍ਰੀ ਧੀਰ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਫਿਰਕਾਦਰਾਨਾ ਮਹੌਲ ਵਿਚ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜੁਰਅਤ ਭਰਿਆ ਕਦਮ ਚੁੱਕ ਕੇ ਸਾਹਿਤ ਸਭਾ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਰਵਾਇਤਾਂ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰਖਿਆ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਫਿਰਕੂ ਮਹੌਲ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਲੇਖਕਾਂ ਦੇ ਰੋਲ ਦੀ ਉਹਨਾਂ ਸਲਾਘਾ ਕੀਤੀ। ਉਹਨਾਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਲੋਕੀ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਥਾਂ ਫਿਲਮਾਂ ਵੱਲ ਵਧ ਰੁਚਿਤ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ।

ਸਾਹਿਤ ਸਭਾ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਦਲੀਪ ਸਿੰਘ ਜੁਨੇਜਾ, ਸਵਾਗਤੀ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਬਲਵੀਰ ਸਿੰਘ ਸੋਹਲ, ਕਾਰਜਕਾਰੀ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸੰਕਰ ਸਿੰਘ ਭਾਟੀਆ ਅਤੇ ਚੌਧਰੀ ਸੰਕਰ ਦਾਸ ਨੇ ਧੀਰ ਜੀ ਦਾ ਧੰਨਵਾਦ ਅਤੇ ਸਮਾਰੋਹ ਦੇ ਮੰਤਵਾਂ ਤੇ ਬਾਹਰੋਂ ਪੁੱਜੇ ਲੇਖਕਾਂ ਨੂੰ "ਜੀ ਆਇਆ ਨੂੰ" ਆਖਿਆ:

ਰਾਤ ਨੂੰ ਨੌਜਵਾਨ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵੀ ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨਗੀ ਹੇਠ ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਕਵੀ ਦਰਬਾਰ ਹੋਇਆ ਜਿਸ ਵਿਚ ੩੫ ਕਵੀਆਂ ਤੋਂ ਵਧ ਨੇ ਆਪਣੇ ਗੀਤ, ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਤੇ ਗ਼ਜ਼ਲਾਂ।

ਦੂਸਰੇ ਦਿਨ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਕੌਮੀ ਅਖੰਡਤਾ

REPUTED MANUFACTURERS OF:

SUPERIOR QUALITY
SINGLE BARREL &
DOUBLE BARREL

B. L. 12 BORE

GUNS

Grams : SNIPER

Phone : 3805

MODERN GUN WORKS

Opp. Industrial Estate,
JAMMU CANTT.

With best compliments from :-

NAMDHARI BROTHERS

Prop. S. AJIT SINGH

Main Bazar, DALTONGANJ (Bihar)

Dealers : KIRLOSKAR DIESEL ENGINE P. S. G. ELECTRIC MOORS. ELECTRICAL
APPLIANCES STAINLESS STEEL PARTS, PRESSURE COOKERS
AND AGRICULTURAL IMPLIMENTS

WITH BEST COMPLIMENTS FROM :

New Namdhari Cloth House

WHOLE SALE CLOTH DEALERS

Main Bazar DALTONGANJ (Bihar)

ਲਈ ਯੋਗਦਾਨ ਵਿਸ਼ੇ ਤੇ ਡਾ: ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ ਚੰਦ ਨੇ ਆਪਣਾ ਖੋਜ ਪੱਤਰ ਪੜ੍ਹਿਆ। ਇਸ ਗੋਸ਼ਟੀ ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨਗੀ ਸ਼੍ਰੀ ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ ਨੇ ਕੀਤੀ। ਦੂਸਰੀ ਗੋਸ਼ਟੀ ਵਿਚ ਡਾ: ਰਘਬੀਰ ਸਿੰਘ 'ਸਿਰਜਣਾ' ਨੇ "ਪੰਜਾਬੀ ਕਾਹਣੀ 'ਚ ਭਾਵਨਾਤਮਕ ਏਕਤਾ" ਵਿਸ਼ੇ ਤੇ ਆਪਣਾ ਖੋਜ ਪੱਤਰ ਪੜ੍ਹਿਆ। ਇਸ ਗੋਸ਼ਟੀ ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨਗੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਕਹਾਣੀਕਾਰ ਸੋਹਣ ਸਿੰਘ ਹੋਸ ਨੇ ਕੀਤੀ। ਸਟੇਜ ਸਕੱਤਰ ਦੇ ਫਰਜ਼ ਭਾਗ ਸਿੰਘ ਰੈਕਾ ਨੇ ਨਿਭਾਏ। ਡਾ: ਰਘਬੀਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਕਹਾਣੀਕਾਰ ਭੀਸ਼ਮ ਸਾਹਨੀ ਅਤੇ ਯਸ਼ਪਾਲ ਦੇ ਯੋਗਦਾਨ ਦਾ ਵੀ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ।

ਦੂਸਰੇ ਪਹਿਰ ਡਾ: ਮ. ਨ. ਸੇਵਕ ਨੇ ਆਪਣਾ ਖੋਜ ਪੱਤਰ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਟਕ 'ਚ ਰਾਜਨੀਤਕ ਸੁਰਾ ਵਿਸ਼ੇ 'ਤੇ ਪੜ੍ਹਿਆ। ਗੋਸ਼ਟੀ ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨਗੀ ਸੁਪ੍ਰਸਿੱਧ ਨਾਟਕ-ਨਿਰਦੇਸ਼ਕ ਤੇ ਅਦਾਕਾਰ ਹੁਸ਼ਰਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਖੋਜ ਪੱਤਰ ਵਿਚ ਡਾ: ਸੇਵਕ ਤੇ ਪਾਤਮਜੀਤ, ਅਜਮੇਰ ਸਿੰਘ ਔਲਖ ਅਤੇ ਗੁਰਸ਼ਰਨ ਸਿੰਘ ਯੋਗਦਾਨ ਦੀ ਸਰਾਹਨਾ ਕੀਤੀ। ਰਾਤ ਨੂੰ ਗੋਰਮਿੰਟ ਕਾਲਜ ਰੋਪੜ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ-ਗਾਇਕੀ ਦੀਆਂ ਵੰਨਗੀਆਂ ਸੁਰਜੀਤ ਸਾਗਰ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀਆਂ।

ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਲੋਕ ਨਾਚ ਭੰਗੜਾ ਗੋਰਮਿੰਟ ਕਾਲਜ ਰੋਪੜ ਦੀ ਟੀਮ ਨੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ। ਭੰਗੜੇ ਦੇ ਆਨੰਦ ਮਾਣਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਰੇਸ਼ਮ ਕਲੇਰ, ਨਰਿੰਦਰ ਮਹਿਰਮ, ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਜੋਸ਼ੀਲਾ, ਆਦਿ ਕਵੀਆਂ ਨੇ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਸੁਣਾਈਆਂ। ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਨਾਟਕ ਕਲਾ ਕੇਂਦਰ ਵਲੋਂ ਤਿੰਨ ਨਾਟਕ "ਚਾਂਦਨੀ ਚੌਂਕ ਤੋਂ ਸਰਹੰਦ ਤੱਕ", "ਹਰ ਇਕ ਨੂੰ ਜੀਉਣ ਦਾ ਹੱਕ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ" ਤੇ "ਟੋਆ" ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਗਏ।

ਇਹਨਾਂ ਨਾਟਕਾਂ ਅਤੇ ਲੋਕ ਨਾਚ ਨੂੰ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਪੇਂਡੂ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਦੇਖਿਆ। ਸਟੇਜ ਸਕੱਤਰ ਦੇ ਫਰਜ਼ ਸ਼੍ਰੀ ਦੀਦਾਰ ਸ਼ੇਤਰਾ ਨੇ ਨਿਭਾਏ।

ਦੀਦਾਰ ਸ਼ੇਤਰਾ

ਜਨਰਲ ਸਕੱਤਰ

ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਸਭਾ ਰਜਿ:

ਬਲਾਚੋਰ: ੧੪੪੫੨੧ (ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ)

ਚਰਿਆਮ

ਗੋਸ਼ਟੀ

ਵਸਤੂਪਰਕ ਸਮਝ ਦਾ ਲੇਖਣ

ਪਿਛਲੇ ਪੰਜ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ 'ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਮੰਚ' (ਰਜਿ.) ਜਲੰਧਰ ਵਲੋਂ ਪੰਜਾਬੀ/ਹਿੰਦੀ ਵਿਚ ਆਈਆਂ ਨਵੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਅਤੇ ਕਲਾ, ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਚਿੰਤਨੀ ਵਿਸ਼ਿਆਂ 'ਤੇ ਪਰਚੇ ਪੜ੍ਹਵਾ ਕੇ ਅਤੇ ਬਹਿਸ ਕਰਵਾ ਕੇ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਵਸਤੂ-ਪਰਕ ਸਮਝ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਸਿਲਸਲੇ ਨੂੰ ਅਗੇ ਤੋਰਦਿਆਂ 'ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਮੰਚ' ਵਲੋਂ ਇਸ ਵਾਰ ਕੁਮਾਰੇਂਦਰ ਪਾਰਸਨਾਥ ਸਿੰਹ ਦੇ ਕਾਵਿ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ 'ਇਤਿਹਾਸ ਕਾ ਸੰਵਾਦ' 'ਤੇ 'ਜਨਵਾਦੀ ਲੇਖਣ ਦੀਆਂ ਸਮਸਿਆਵਾਂ' ਵਿਸ਼ੇ ਉਤੇ ਪਰਚੇ ਤੇ ਚਰਚਾ ਕਰਵਾਈ ਗਈ।

ਪਹਿਲੀ ਬੈਠਕ 'ਚ ਗੋਸ਼ਟੀ ਦਾ ਆਰੰਭ ਕੁਮਾਰੇਂਦਰ ਦੇ ਕਵਿਤਾ-ਪਾਠ ਨਾਲ ਹੋਇਆ। ਡਾ: ਆਨੰਦ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਨੇ ਕੁਮਾਰੇਂਦਰ ਪਾਰਸਨਾਥ ਸਿੰਹ ਦੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ 'ਤੇ ਪਰਚਾ ਪੜ੍ਹਦਿਆਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਕੁਮਾਰੇਂਦਰ ਪਾਰਸਨਾਥ ਸਾਧਾਰਨ ਆਦਮੀ ਦੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਪਛਾਣਦੇ ਹਨ, ਇਸੇ ਲਈ ਸ਼ੋਸ਼ਣ ਨੂੰ ਨਵੇਂ ਧਰਾਤਲ 'ਤੇ ਸਮਝਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਵੀ ਦੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ 'ਚ ਵਰਜਿਤ ਹਨੇਰੇ ਨੂੰ ਇਕ ਪ੍ਰਤੀਕ ਮੰਨਦਿਆਂ, ਉਸਦੀ ਕਾਵਿ-ਧਾਰਨਾ ਨੂੰ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰਦਿਆਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਉਸ ਅਨੁਸਾਰ ਕਵਿਤਾ ਸਮਾਜ ਲਈ ਉਨੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ, ਜਿੰਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸਾਹ ਲੈਣਾ।

ਤਰਸੇਮ ਗੁਜਰਾਲ ਨੇ ਆਪਣੀ ਟਿੱਪਣੀ ਵਿਚ ਕਿਹਾ ਕਿ ਕਵਿਤਾ ਆਪਣੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਜਟਿਲਤਾ ਵਿਚ ਜਾਂ ਤਾਂ ਪ੍ਰਤੀਕਾਂ ਤੇ ਬਿੰਬਾਤਮਕ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਾਂ ਅਧਿਆਤਮਕ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਸਪਾਟ ਇਕ ਤੀਸਰਾ ਰਸਤਾ ਵੀ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਕਲਾਤਮਕ ਮੰਗ ਨੂੰ ਅੱਖੋਂ ਓਹਲੇ ਕੀਤੇ ਬਗ਼ੈਰ ਰਚਨਾ ਕਰਨਾ। ਇਹ ਤੈਲਾਸ਼ ਕੁਮਾਰੇਂਦਰ ਦੀ ਕਵਿਤਾ 'ਗਾਂਵ' ਵਿਚ ਪੂਰੀ ਹੋਈ ਹੈ।

ਡਾ. ਓਮ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਗਰੇਵਾਲ ਨੇ ਬਹਿਸ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਦਿਆਂ ਕੁਮਾਰੇਂਦਰ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸਮੇਂ ਦਾ ਸਸਕਤ ਜਨਵਾਦੀ ਕਵੀ ਮੰਨਦਿਆਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਸ਼ੋਸ਼ਣ ਤੇ ਪੀੜਾ ਨੂੰ ਆਵਾਜ਼ ਦੇਣ ਵਿਚ ਉਸ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਸਰਵੋਤਮ ਹੈ। ਮੂਲਰੂਪ ਵਿਚ ਉਹ

With best compliments from

Television Service Centre (Regd.)

**SARASWATI MARG, 23, BEADAN PURA, KAROL BAGH
NEW DELHI-110005**

Specialists In : Repair of all kind of VCR, Colour TVs,
Black & White, Indian & Imported TV Sets

Main agents for : Weston VCR and Colour TV Sets

Dealers in : Weston, Beltek, Televista, Disco and Gruntek
Television Sets, Taps Recorders, Refrigerators and
Washing Machines,

Manufacturers & Suppliers for

"I.E.C." Multi Channel TV Tuners for Black & White and Colour TV

"GURU" Brand Solder Wire,

"T.S C." Brand Television and Electronic Components.

**Works : GI/17, G. T. KARNAL ROAD, INDUSTRIAL AREA, DELHI-33
Phones : Showroom 567552, 560076 Works : 7115441, 7115442**

ਇਨਸਾਲੀਅਤ ਨੂੰ ਪਰਿਭਾਸ਼ਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਕਵੀ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਖਿਆਲ ਸੀ ਕਿ ਮੱਧ ਵਰਗੀ ਸੰਵੇਦਨਾ ਵਾਲੀਆਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਜ਼ਮਾਂ ਦੀ ਇਤਿਹਾਸਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਕਈ ਵਾਰ ਸਰਲ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਨਰਿੰਦਰ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇਸ ਵੇਲੇ ਤਸੀਰੇ ਵਿਸ਼ਵ ਯੁੱਧ ਦੀ ਪੱਦਚਾਪ ਸਾਫ਼ ਸੁਣਾਈ ਦੇ ਰਹੀ ਹੈ। ਮੱਧਵਰਗ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਰਾਜਨੀਤਕ ਪਾਰਟੀ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਇਸ ਵਕਤ ਇਹੋ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਸਰਵਹਾਰਾ ਦੇ ਪੱਖ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਹਾਲਾਤ ਦੀ ਕੀ ਲਾਭ ਲੈਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਕਿਸ ਹੱਦ ਤਕ।

ਦੂਸਰੀ ਬੈਠਕ ਵਿਚ 'ਜਨਵਾਦੀ ਲੇਖਣ ਸੰਕਲਪ ਦਾ ਸਵਾਲ' ਬਾਰੇ ਤਰਸੇਮ ਗੁਜਰਾਲ ਨੇ ਪਰਚਾ ਪੜ੍ਹਿਆ। ਉਸ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਸੀ ਕਿ ਜਨਵਾਦ ਅਜੇ ਤਕ ਅਮੂਰਤ ਅਤੇ ਅਸਪਸ਼ਟ ਹੈ। ਜਨਵਾਦ ਦਾ ਲਕਸ਼ ਵਰਗਹੀਣ ਸਮਾਜਿਕ

ਦਾਂਚਾ ਉਸਾਰਨ ਵਿਚ ਸਹਾਇਕ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਤੇ ਸੱਚਾ ਜਨਵਾਦ ਸਮਾਜਵਾਦੀ ਪਰਸਥਿਤੀਆਂ ਵਿਚ ਹੀ ਸੰਭਵ ਹੈ।

ਡਾ. ਸ਼ਿਵ ਕੁਮਾਰ ਦਾ ਕਹਿਣਾ ਸੀ ਕਿ ਜਨਵਾਦ ਇਕ ਵਿਆਪਕ ਧਾਰਾ ਹੈ ਜੋ ਜਨ-ਹਿੱਤ ਦੀ ਰਖਿਆ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵੀ ਅਸਪਸ਼ਟਾ ਨਹੀਂ। ਡਾ. ਆਨੰਦ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦਾ ਖਿਆਲ ਸੀ ਕਿ ਮੱਧਵਰਗ ਦੀਆਂ ਕੀਮਤਾਂ ਲੜਖੜਾ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚਾਰ ਪ੍ਰਗਟਾਇਆ ਕਿ ਲੇਖਕ ਫੈਕਟਰੀ ਪਰੋਡਕਸ਼ਨ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ। ਡਾ. ਗਰੇਵਾਲ ਦਾ ਖਿਆਲ ਸੀ ਕਿ ਜਨਵਾਦ ਜਨਤਾਂਤਰਿਕ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਦੋਨਾਂ ਬੈਠਕਾਂ ਦੀ ਬਹਿਸ ਵਿਚ ਪ੍ਰੀਏਵਤ, ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਸ਼ਿਆਮਾ ਮੂਰਤੀ, ਡਾ. ਹਰਮਿੰਦਰ ਬੇਦੀ, ਸੁਰਿੰਦਰ ਮਨਨ, ਨਰਿੰਦਰ ਤੇ ਅਵਤਾਰ ਝਾ ਜੋਨੇ ਹਿੱਸਾ ਲਿਆ।

ਸਮਝ ਔਰ ਪੈਸਾ ਬਚਾਏ ਰਖੋਂ ਲਾਭ ਨਿਮਾਏ

ਪ੍ਰਿਯਾ
ਪ੍ਰੈਸ਼ਰ ਕੁਕਰ

ਧਾਂਚ ਸਾਲ
ਕੀ ਗਾਰਨਟੀ
ਸਾਰੀ ਤੀਟ ਸੇ ਬਨਾ
ਸੋਟੇ ਜਲੇ ਬਾਲਾ

ਮਿਸਟਰ
ਆਨੰਦ ਲਾਛਟ ਕੰਪਨੀ ਲਟਰ ਬਾਜ਼ਾਰ ਦਿਲੀ-110006 ਫੋਨ: 513700

ਪੈਸਾ ਅਤੇ ਸਮਾਂ ਬਚਾਏ
ਉਮਰਾਂ ਦਾ ਸਾਥ ਨਭਾਏ

ਪ੍ਰਿਯਾ ਪ੍ਰੈਸ਼ਰ ਕੁਕਰ

ਗਰੰਟੀ ਪੰਜ ਸਾਲ

MANUFACTURED BY N. J. INDUSTRIES' F-99 BALI NAGER
NEW DELHI-110005

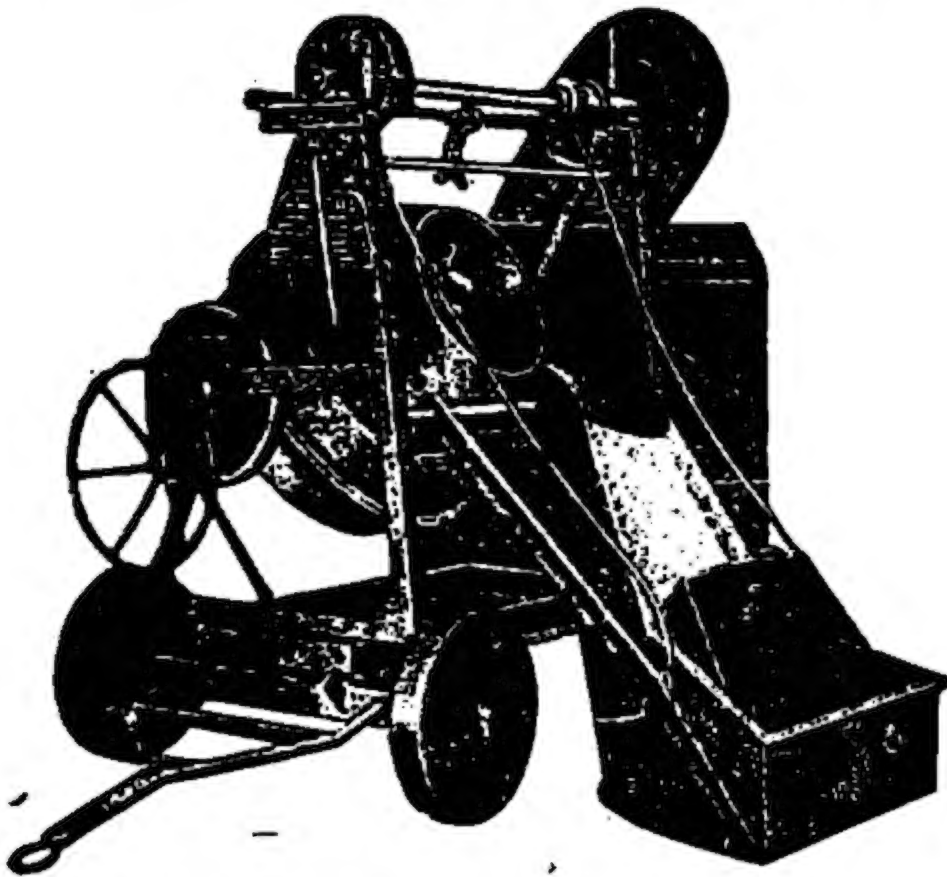
ਵਰਿਆਮ

੨੩

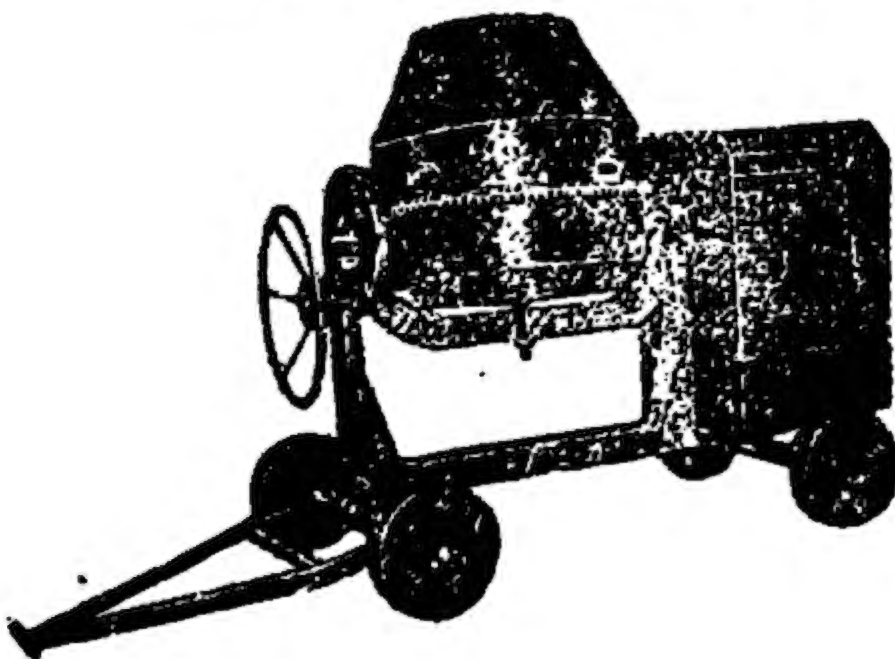
ੴ
ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸਹਾਇ

RAJPAL

The Leading Name in Construction Machinery

CONCRETE MIXER 10/7 CFT

CONCETE MIXER 7/5

Manufacturers of

- **Concrete Mixers of all Sizes**
- **Pan Mixers**
- **Vibrators of all Types**
- **Tower Hoists**
- **Hydraulic Press**
- **Spare Parts of all Makes Concrete Mixers**

Office : 529033
Phones : Factory : 501973
Resi. : 501454

BALWANT SINGH & SONS

Office : 4B/11 BHANDEWALA EXTN.
NEW DELHI-110055

Factory : A 2/3, MAYA PURI, PHASE
Opp. C-70 NEW DELHI-110064

ਭਾਰੀਆਂ ਸਲੇਟਾਂ ਨੂੰ ਉੱਡਣ ਦਾ ਡਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਨਾ ਬਰਫਾਂ ਦੇ ਭਾਰ ਨਾਲ ਟੁੱਟਣ ਦਾ ।

ਵਾਪਸੀ ਸਮੇਂ ਮਨਾਲੀ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਪਹਾੜ ਉਪਰ ਚੜ੍ਹਦੀ ਇਕ ਹੋਰ ਸੜਕ ਵੀ ਵਿਖਾਈ ਜੋ ਬਿਆਸ ਦੀ ਪੂਰਬੀ ਬਾਹੀ ਤੋਂ ਮੁਖ ਸੜਕ ਤੋਂ ਪਾਟਦੀ ਵਿਸ਼ਿਸ਼ਟ ਕੁੰਡ ਨੂੰ ਲਿਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਵਿਸ਼ਿਸ਼ਟ ਕੁੰਡ ਗਰਮ ਪਾਣੀ ਦਾ ਚਸ਼ਮਾ ਹੈ । ਅਜ ਕਲ ਹਿਮਾਚਲ ਦੇ ਸੈਰ ਸਪਾਟਾ ਵਿਭਾਗ ਨੇ ਟੂਰਿਸਟਾਂ ਲਈ ਗਟ ਬਾਥ ਲਈ ਵਖ ਵਖ ਗੁਸਲਖਾਨੇ ਵੀ ਬਣਾ ਰਖੇ ਹਨ ।

ਸਿਲਸਲੇਵਾਰ

ਬੀਤੇ ਦੀਆਂ ਪੈੜਾਂ

—ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਕਵੀ

(ਲੜੀ ਜੋੜਨ ਲਈ ਵਰਿਆਮ ਦਾ
ਮਾਰਚ ੧੯੮੪ ਅੰਕ ਵੇਖੋ)

੧੫ ਮਈ ੧੯੭੮ ਸੋਮਵਾਰ
ਮਨਾਲੀ (ਹਿ: ਪ੍ਰ:)

ਠੰਡਾਂ ਵਿਚ ਨਿੱਘ
ਗੁਲਾਬਿਓਂ ਵਾਪਸੀ

ਵਾਪਸੀ ਸਮੇਂ ਦੇ ਨਜ਼ਾਰੇ ਵੀ ਅਕਬਨੀਆਂ ਹਨ । ਏਥੇ ਕਣਕ ਅਜੇ ਸਿੱਟੇ ਹੀ ਲੈ ਰਹੀ ਹੈ ਜਦੋਂਕਿ ਹੇਠਾਂ ਮੈਦਾਨਾਂ ਵਿਚ ਕਣਕਾਂ ਸਿੱਟਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲ ਗੁਦਾਮਾਂ ਵਿਚ ਜਾ ਪਈਆਂ ਹਨ ਜਾਂ ਸੌਕਿਆਂ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਹਨ ।...ਛੋਟੇ ਛੋਟੇ ਕੱਦ ਕਣਕਾਂ ਦੇ ਅਤੇ ਗਿੱਠ ਗਿੱਠ ਉਚੀਆਂ ਸਰੋਂ ਕਿਆਰੀਆਂ । ਨਿਕੇ ਨਿਕੇ ਖੇਤ ਨਿੱਕੀ ਨਿੱਕੀ ਸਰੋਂ ਦੇ ਖੇਤ ਇੰਜ ਲਗਦੇ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਸਰ੍ਹੋਂ, ਨਹੀਂ ਛਲੀਆਂ ਹੀ ਉਗ ਆਈਆਂ ਹੋਣ ।

ਸਫ਼ਰ ਦੌਰਾਨ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਦਸਿਆ ਕਿ ਪਹਾੜੀ ਮਕਾਨਾਂ ਛੱਤਾਂ ਦੀਆਂ ਸਲੇਟਾਂ ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਉਪਰ ਵਲ ਨੂੰ, ਭਾਵ ਪਹਾੜਾਂ ਦੀ ਉਚਾਈ ਵਲ ਨੂੰ, ਜਾਈਏ ਤਿਉਂ ਤਿਉਂ ਮੋਟੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਕਾਰਨ ਉਸਦਾ ਇਹ ਕਿ ਹੇਠਾਂ ਓਨੀ ਤੁੰਦ ਹਵਾ ਤੇ ਬਰਫ਼ਬਾਰੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਜਿੰਨੀ ਉਪਰ ਦੇ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿਚ । ਇਸ ਲਈ ਛੱਤਾਂ ਦੀਆਂ

ਮਨਾਲੀ ਮੁੜ ਕੋਠੀ

੧੧ ਵਜੇ ਤਕ ਅਸੀਂ, ਜਗਤ ਸੁਖ ਸੜਕ ਤੇ ਕੋਠੀ ਵਿਚ ਪਰਤ ਆਏ । ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੀ ਤਾਂ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਛਕਣ ਲਈ ਇਸ਼ਨਾਨ ਸਾਧਣ ਲਗੇ ਬਾਕੀ ਦੇ ਸੈਲਾਨੀ ਆਉਂਦਿਆਂ ਹੀ ਲੋਫ਼ ਤਾਣ ਕੇ ਸੌ ਗਏ ਪਰ ਆਪਾਂ ਨੂੰ ਨੀਂਦ ਕਿਥੇ ?

ਮੋਟਰੋਂ ਉਤਰਦਿਆਂ ਹੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਰਘੁਬੀਰ ਸਿੰਘ ਬਾਰੇ ਪੁਛਿਆ । ਉਹ ਸ਼ਾਇਦ ਬਗੀਚੇ ਵਿਚ ਲੰਮਾ ਪਿਆ ਸੀ । ਜਾਕੇ ਡਿੱਠਾ । ਉਹ ਨੀਂਦ ਵਿਚ ਸੀ । ਉਹਦੇ ਸੁਖ ਨੂੰ ਮੁਖ ਰਖ ਆਪਣੇ ਕਮਰੇ ਦੀਆਂ ਪੌੜੀਆਂ ਚੜ੍ਹ ਗਏ ।

ਮੇਰੀ ਉਦਰ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਸੰਤ ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਮੈਨੂੰ ਕੋਠੀ-ਰਖਵਾਲੇ ਸ੍ਰੀ ਜੈ ਸਿੰਘ ਦੇ ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਲੈ ਗਿਆ । ਉਸ ਦੀ ਗੱਲਬਾਤ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲਗਾ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਸ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਸੀ ਕਿ ਬੁਢਾਪੇ ਵਿਚ ਉਸ ਨੂੰ ਰੁਲਣਾ ਨਾ ਪਵੇ, ਸੋ ਉਸ ਨੂੰ ਕੰਮ ਦੇ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਠਾਕਰ ਸਮਸੇਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਗੱਡੀ ਚਲਾਣ ਦਾ । ਉਸ ਦੀ ਕਾਰ ਵਿਕਵਾ ਕੇ ਬੈਂਕ ਦਾ ਲੋਨ ਸਮਾਪਤ ਕਰ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਹੈ । ਅਜੇ ਵੀ ਉਸਦੇ ਸਿਰ ੧੨-੧੪ ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪਿਆ ਕਰਜ਼ ਹੈ ਇਸ ਦੇ ਨਿਵਾਰਨ ਲਈ ਵੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਅਤੇ ਸੇਠ ਤ੍ਰਿਲੋਕ ਸਿੰਘ ਸੋਚ ਰਹੇ ਹਨ ।

ਰਘੁਬੀਰ ਸਿੰਘ ਸੁੱਤਾ ਪਿਆ ੩ ਵਜੇ ਉਠਿਆ । ਉਸ ਨੂੰ ਮੈਂ ਜਾ ਕੇ ਸੁਖ ਆਨੰਦ ਪੁਛੀ । ਉਸ ਦਸਿਆ : ਡਾ: ਨੇ ਮੇਰੀ ਪੀੜ ਨੂੰ ਦਰਦ ਗੁਰਦਾ ਦਸਿਆ ਹੈ । ਰਾਤੀਂ ਪਟੀਕੇ ਲਗੇ ਸਨ । ਛੇਵਾਂ ਹਸਪਤਾਲੋਂ ਜਾਕੇ ਲਿਆਂਦਾ । ਹੁਣ ਆਰਾਮ ਹੈ । ਪਰ ਉਵੱਤ ਆਉਂਦੇ ਹਨ । ਸਤਿਗੁਰੂ ਕਿਰਪਾ ਕਰਨਗੇ ।

ਵਰਿਆਮ

(੪੩੩)

"ਕਦੇ ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ ਤਕਲੀਫ਼ ਹੋਈ!" ਮੈਂ ਪੁਛਿਆ
 "ਪਰਸੋਂ ਮੰਡੀ ਵਿਚ ਪਹਿਲੇ ਵੇਰਾਂ ਦਰਦ ਛਿੜੀ।
 ੧੦ ਵਜੇ ਰਾਤ ਤੋਂ ੧.੩੦ ਵਜੇ ਅਸਹਿ ਪੀੜਾ ਝੱਲੀ।
 ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਰਾਤੀਂ ਉਠਾਕੇ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਕਰਨ ਤੇ ਜੀ ਨਾ
 ਕਰੇ। ਫਿਰ ਮੈਂ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਅਗੇ ਅਰਦਾਸ ਹੀ ਕੀਤੀ :
 ਜਿਵੇਂ ਹੋਵੇ ਬਚਾਓ, ਤਕਲੀਫ਼ ਨਾਲ ਮਰ ਰਿਹਾ ਹਾਂ।
 ਅਰਦਾਸ ਸੁਣੀ ਗਈ। ਅਗਲੇ ੧੦ ਮਿੰਟਾਂ ਵਿਚ ਮੈਂ ਸੁਖ
 ਪੂਰਵਕ ਸੌਂ ਗਿਆ।

ਮੇਰਾ ਦਮਾਦ ਕੇਹਰ ਸਿੰਘ ਹਮਰਾਹੀ ਕਲ੍ਹ ਸ਼ਾਮ ਦਾ
 ਹੀ ਸੰਤ ਬਖਸ਼ੀਸ਼ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਮਨਾਲੀ ਆਇਆ ਹੋਇਆ
 ਸੀ। ਅੱਜ ਉਸ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਹੋਇਆ ਕਿ ਉਹ ਕੱਲ ਦੋ ਜੀਪਾਂ
 ਕਰਾਏ ਤੇ ਕਰ ਰਖੇ। ਸੰਤ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰ
 ਲੰਗਰ ਹੋਣਾ ਹੈ, ਪਕਵਾਕੇ ਮਨੀਕਰਨ ਨਾਲ ਹੀ ਲੈ ਜਾਣਾ
 ਹੈ। ਮਨੀਕਰਨ ਜਾ ਕੇ ਛਕਣਾ ਹੈ।

ਜਥੇਦਾਰ ਸੇਵਾ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਘਰੋਂ ਬੀਬੀ ਹੋਰ
 ਭੈਣਾਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਭੁੰਤਰ ਵੀ ਲੰਗਰ ਕਰਦੇ ਰਹੇ
 ਅਤੇ ਮਨਾਲੀ ਵੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਆਗਿਆ ਹੋਈ ਕਿ ਉਹ
 ਅੱਜ ਰਾਤੀਂ ਜਾਂ ਕਲ੍ਹ ਸਵੇਰੇ ਭੁੰਤਰ ਸੰਤ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ
 ਦੇ ਚਲੇ ਜਾਣ ਅਤੇ ਲੰਗਰ ਤਿਆਰ ਰਖਣ।

ਬਾਮ ਦਾ ਦੀਵਾਨ

ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਅਤੇ ਸੰਤ ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਫਿਰ ਫਿਰਾਕੇ
 ਕੋਠੀ ਅਪੜੇ ਤਾਂ ਲਉਂਦੇ ਪਹਿਰ ਦੇ ਸਵਾ ਚਾਰ ਵਜ ਚੁਕੇ
 ਸਨ : ਪਹਿਲਾਂ ਬਣੇ ਲਕੜ ਦੇ ਕਮਰਿਆਂ ਵਲ ਗਏ ਤਾਂ
 ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਨਾਮ
 ਸਿਮਰਨ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ। ਮਨਾਲੀ ਦੀ ਠੰਢੀ ਸ਼ਾਂਤੀ ਵਿਚ
 ਹੋਰ ਵੀ ਸ਼ਾਂਤੀ ! ਅਤੇ ੫ ਵਜੇ ਤੋਂ ਸੰਗੀਤਕਾਰ ਬਚਿਆਂ ਨੇ
 ਕੀਰਤਨ ਲਈ ਸਾਜ਼ ਖੋਲੇ।

ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸ੍ਰ. ਸੇਵਾ ਸਿੰਘ ਦਿੱਲੀ ਨੂੰ ਕੋਲ
 ਬੁਲਾਕੇ ਆਗਿਆ ਕੀਤੀ : ਇਸ ਕਮਰੇ ਅਤੇ ਨਾਲ ਦੇ
 ਮੰਜਿਆਂ ਵਾਲੇ ਕਮਰੇ ਵਾਸਤੇ ਦਰੀਆਂ ਤਿਆਰ ਕਰਵਾ
 ਭੇਜੋ, ਫਰਸ਼ ਤੇ ਵਿਛਾਣ ਲਈ। ਮੇਜ਼ਾਂ ਲੈ ਲਓ, ਆਸਾ ਦੀ
 ਵਾਰ ਵਾਲੇ ਸਥਾਨ ਨੂੰ ਵੀ ਮਾਪ ਲੈਣਾ। ਸੂਬਾ ਜੈਮਲ ਸਿੰਘ
 ਜੀ ਨੇ ਸਲਾਹ ਦਿਤੀ : ਟਾਟ ਠੀਕ ਰਹਿਣਗੇ। ਜਦੋਂ ਲੋੜ
 ਪਏ ਵਲ੍ਹਟੇ ਵੀ ਜਾਣਗੇ। ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਤੁਰੰਤ ਪਰਵਾਨਗੀ
 ਦਿਤੀ : ਹਾਂ ਠੀਕ ਹੈ, ਨਾਲੇ ਨਿਘੇ ਵੀ ਰਹਿਣਗੇ। ਸੌ ਹੁਣ

(੪੩੪)

ਸੇਵਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸਾਰੀ ਤਿਆਰੀ ਕਰਵਾ ਕੇ ਭੇਜਣਗੇ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣਾ ਦਿਲਰੁਬਾ ਸੁਰ ਕਰ
 ਲਿਆ। ਤਰਬਾਂ ਨੂੰ ਟੁਣਕਾਂਦੀਆਂ ਕੌਮਲ ਉਂਗਲੀਆਂ
 ਮਾਲਕੋਂਸ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਕਰਨ ਲਗੀਆਂ। ਛੋਟੇ ਜਿਹੇ ਪਿੱਕੀ
 (ਸੁਖਵਿੰਦਰ) ਨੇ ਹੋਰ ਵੀ ਛੋਟੇ ਜਿਹੇ ਤਬਲੇ ਨੂੰ ਮੇਲਦਿਆਂ
 ਧਿੰਨ ਧਿੰਨ ਕਰਨੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤੀ। ਬੋੜੇ ਸਮੇਂ ਲਈ
 ਜਿਵੇਂ ਸਾਰਾ ਸੰਸਾਰ ਸਪਨੀਲਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹੋਵੇ।

ਹਰ ਚੀਜ਼ ਦਾ ਉਹਲਾ

ਸਮਾਪਤੀ ਉਪਰੰਤ ਜਦ ਮੈਂ ਸੁਆਦ ਹੋਏ ਨੇ
 ਆਖਿਆ : ਤਰਬਾਂ ਦਾ ਆਪਣਾ ਹੀ ਆਨੰਦ ਹੈ। ਜਲ
 ਤਰੰਗ, ਸੰਤੂਰ ਭਾਵੇਂ ਚੰਗੇ ਸੁਖ ਸਿਰਜਕ ਹਨ ਪਰ ਇਹ ਵੀ
 ਤਾਂ ਕਮਾਲ ਹੈ, ਇਕੋ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੈ ਕਿ ਤਰਬਾਂ ਲੰਮਾ ਚਿਰ
 ਨਹੁੰਆਂ ਨਾਲ ਵਜਾਈਆਂ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਤਾਂ
 ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਬਚਨ ਕੀਤਾ : ਇਹੋ ਹੀ ਗੱਲ ਹੈ। ਅਕਾਲ
 ਪਰਖ ਨੇ ਹਰ ਚੀਜ਼ ਵਿਚ ਜ਼ਰਾ ਜ਼ਰਾ ਉਹਲਾ ਰਖ ਛਡਿਆ
 ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਹਰ ਵਸਤੂ ਦਾ ਵਖ ਵਖ ਸੁਆਦ ਹੋ ਜਾਂਦਾ
 ਹੈ ਤੇ ਜੀ ਕਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਕਿਤੇ ਮੈਂ ਵੀ ਅਜਿਹਾ ਕਰ
 ਸਕਦਾ !

ਇਸ ਪਰਸੰਗ ਵਿਚ ਮੇਰੀ ਲਿਖਤ ਦੀ ਵੀ ਤਾਰੀਫ਼
 ਹੋ ਗਈ। ਭਲਾ ਆਪਣੀ ਸਿਫਤ ਸੁਣ ਕੇ ਕੌਣ ਨ ਖੁਸ਼
 ਹੋਵੇ ? ਫਿਰ ਕਵੀ ? ਇਹ ਤਾਂ ਹੋਏ ਹੀ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਪਾਣੀ
 ਦੀਆਂ ਮੱਛੀਆਂ ! ਮੇਰਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦਿਆਂ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ
 ਨੂੰ ਬੰਨਾਰਸੀ ਦਾਸ ਚਤੁਰਵੇਦੀ ਜੀ, ਪ੍ਰਸਿਧ ਹਿੰਦੀ ਸਾਹਿਤ-
 ਕਾਰ ਯਾਦ ਆਏ। ਬਚਨ ਕੀਤਾ : ਪੰਡਿਤ ਚਤੁਰਵੇਦੀ
 ਜੀ ਪੰਡਿਤ ਸੁੰਦਰ ਲਾਲ ਜੀ (ਹਿੰਦ ਚੀਨ ਦੱਸਤੀ ਸਭਾ
 ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ, ਹੁਣ ਸੁਰਗਵਾਸੀ) ਪਾਸ ਲਿਖਣਾ ਸਿਖਣ
 ਆਇਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਮੈਂ ਵੀ ਕਦੇ ਕਦੇ ਪੰਡਿਤ ਜੀ ਨੂੰ
 ਮਿਲਣ ਜਾਇਆ ਕਰਦਾ ਸਾਂ। ਇਕ ਲੇਖ ਚਤੁਰਵੇਦੀ ਜੀ
 ਲਿਖ ਕੇ ਲਿਆਏ, ਸ਼ਾਇਦ ਹਿੰਦੂ ਮੁਸਲਿਮ ਏਕਤਾ ਬਾਰੇ
 ਸੀ। ਪੰਡਿਤ ਜੀ ਨੇ ਚਤੁਰਵੇਦੀ ਜੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਅੱਗੇ
 ਪਿਛੇ ਕਰਕੇ ਫਿਕਰਿਆਂ ਦੀ ਖੂਬਸੂਰਤੀ ਪੈਦਾ ਕਰ ਲੈਣੀ।

ਮਹਾਂ ਲੇਖਕਾਂ ਦੀ ਯਾਦ

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸਚੇ ਤ੍ਰਿਲੋਕ ਸਿੰਘ ਹੁਰਾਂ ਨੂੰ
 ਪੁਛਿਆ : ਦੋਵੇਂ ਜਿਉਂਦੇ ਹਨ ਨ ? ਉਨ੍ਹਾਂ "ਹਾਂ" ਵਿਚ
 ਸਿਰ ਹਿਲਾਕੇ ਆਖਿਆ : ਪੰਡਿਤ ਜੀ ਤਾਂ ਕਦੇ ਨ ਕਦੇ

ਵਰਿਆਮ

ਕੋਠੀ (ਦਿੱਲੀ) ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਪਰ ਚਤੁਰਵੇਦੀ ਜੀ ਨਾਲ ਵੀ ਮੁਲਾਕਾਤ ਹੋ ਹੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਧਿਆਨ ਵਿਚ ਪੰਡਿਤ ਸੁੰਦਰ ਲਾਲ ਜੀ ਦੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਲੋਂ ਜ਼ਬਤ ਕੀਤੀ ਕਿਤਾਬ "ਭਾਗਤ ਮੇਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਰਾਜ" ਆ ਗਈ। ਫਰਮਾਇਆ : ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਰਾਜ ਦੀਆਂ ਕਰਨੀਆਂ ਦਾ ਕੱਚਾ ਚਿੱਠਾ ਏਸ ਖੂਬੀ ਨਾਲ ਪੰਡਿਤ ਜੀ ਨੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਕਿ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਪਾਸ ਹੋਰ ਜਗਾ ਹੀ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਸੀ ਬਿਨਾ ਜ਼ਬਤੀ ਦੇ।

ਇਕ ਗੱਲ ਕੱਲ ਦੀ ਯਾਦ ਆਈ। ਜਦੋਂ ਆਪ ਜੀ ਲਉਢੇ ਪਹਿਰ ਬੱਚਾ ਪਾਰਟੀ ਨਾਲ ਬਿਆਸ ਕੰਵਿਓਂ ਉਪਰ ਬਗੀਚੇ ਵਿਚ ਆਏ ਤਾਂ ਇਕ ਬੂਟੇ ਦੀ ਫੈਲਾਰਦਾਰ ਟਾਹਣੀ ਤੋੜ ਕੇ ਉੱਚੀ ਦਸਤਾਰ ਵਾਲੇ ਬਲਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਆਖਰੀ ਪੇਚ ਵਿਚ, ਸਾਹਵੇਂ ਟੁੰਗ ਦਿਤੀ। ਉਹ ਉਂਜ ਦਾ ਉਂਜ ਹੀ ਦੂਜੇ ਸਜਣਾਂ ਵਿਚ ਆ ਗਿਆ। ਹਰ ਕੋਈ ਉਸਨੂੰ ਵੇਖ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋਵੇ। ਅਸਲ ਵਿਚ ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਬਲਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੀ ਪੱਗ ਵੇਖ ਕੇ ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਦਸਤਾਰਾ ਚੇਤੇ ਆਇਆ ਸੀ।

ਅੱਜ ਸੰਗੀਤ ਸਮਾਪਤੀ ਸਮੇਂ ਸੇਠ ਜੀ, ਹੰਸਪਾਲ ਅਤੇ ਮੈਂ ਆਗਿਆ ਲੈ ਕੇ ਫਿਰ ਮਨਾਲੀ ਬਾਜ਼ਾਰ ਵਲ ਆ ਗਏ। ਫਿਰਦੇ ਤੁਰਦਿਆਂ ਸਵਾ ਅੱਠ ਹੋ ਗਏ। ਆਉਂਦਿਆਂ ਹੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਉਹ ਉਡੀਕ ਉਡੀਕ ਕੇ ਇਕ ਚੱਕਰ ਬਾਜ਼ਾਰ ਦਾ ਲਾ ਆਏ ਹਨ ਤੇ ਇਹ ਸਮਝ ਕੇ ਪਰਤ ਆਏ ਕਿ ਸ਼ਾਇਦ ਸਾਡੀ ਵਾਪਸੀ ਹੋ ਗਈ ਹੋਵੇ।

੮.੩੦ ਤੋਂ ੧੦.੩੦ ਤਕ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਸੰਗਤ ਕਰਨ ਦਾ ਮੈਨੂੰ ਫੇਰ ਅਵਸਰ ਮਿਲਿਆ। ਇਸ ਮੌਕੇ ਸੇਠ ਜੀ ਅਤੇ ਹੰਸਪਾਲ ਵੀ ਕੋਲ ਸਨ।

ਆਪਣਿਆਂ ਦਾ ਫਿਕਰ

ਰਾਤੀਂ ੧੧.੧੫ ਵਜੇ ਲੀੜੇ ਲਾਹ ਕੇ ਬਿਸਤਰੇ ਵਿਚ ਵੜਿਆਂ ਹੀ ਸਾਂ ਕਿ ਬੈਟਰੀ ਦਾ ਚਾਨਣ ਸਾਡੇ ਕਮਰਿਆਂ ਵਲ ਆਉਂਦਿਆਂ ਵੇਖਿਆ। ਫੇਰ ਦੋ ਮੂਰਤੀਆਂ ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਦਾਖਲ ਹੋਈਆਂ। ਮੇਰੇ ਵਾਲਾ ਕਮਰਾ ਛੱਡ ਅਗਲੇ ਵਿਚ ਗਈਆਂ। ਚਾਲਕ ਰਘੁਬੀਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਵੇਖਿਆ ਤੇ ਮੁੜ ਆਈਆਂ। ਇਹ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਹੀ ਸਨ, ਸ. ਹੰਸਪਾਲ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈਕੇ ਆਏ। ਰਘੁਬੀਰ ਸਿੰਘ ਦਾ ਪਤਾ ਕਰਨ ਏਨੀ ਕੁਵੇਲੇ ਆਉਣਾ ਦੋ ਗੱਲਾਂ ਦਸਦਾ ਸੀ। ਇਕ ਤਾਂ

ਉਹਦੀ ਸਿਹਤ ਬਾਰੇ ਫਿਕਰ ; ਦੂਜੇ ਕਿ ਅਜੇ ਵੀ ਆਰਾਮ ਦਾ ਮੌਕਾ ਨਹੀਂ ਮਿਲਿਆ।

ਵਿਚਾਰੇ ਸੇਠ ਜੀ ਤੇ ਹੰਸਪਾਲ ਘਰੋਂ ਇਕ ਰਾਤ ਲਈ ਭੈਣੀ ਸਾਹਿਬ ਗੁਰੂ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਨੂੰ ਆਏ ਸਨ ਕਿ ਚਾਰ ਦਿਨਾਂ ਲਈ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨਾਲ ਲੈ ਆਏ। ਉਹ ਵੀ ਠੰਢਿਆਂ ਪਹਾੜਾਂ ਵਿਚ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਪਰਵਾਰਾਂ ਤੇ ਕਾਰੋਬਾਰਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਨਹੀਂ ਸਥਾਪਤ ਕਰ ਸਕੇ। ਹਰ ਘੰਟੇ ਘਰ ਵਾਲਿਆਂ ਨਾਲ ਫੋਨ ਸਾਂਝਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਹੁਣ ਛੁੱਟੀ ਲਈ ਉਤਾਵਲੇ ਸਨ ਪਰ ਆਗਿਆ ਲੈਣ ਤੇ ਵੀ ਜੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਦਾ।

ਅੱਜ ਚਾਹਿਓਂ ਨੇ ਕਿ ਸਵੇਰ ਤੋਂ ਛੁੱਟੀ ਲੈ ਲਈ ਜਾਇ ਪਰ ਏਧਰ ਮੈਂ ਕਹਿ ਦਿਤਾ : ਬਾਦਸ਼ਾਹ, ਤੁਹਾਡੇ ਵਾਸਤੇ ਹੀ ਤਾਂ ਸਵੇਰੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਮਨੀਕਰਨ ਯਾਤਰਾ ਦਾ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਬਣਾਇਆ ਹੈ।

ਹੋਰ ਹੁਣ ਕੀ ਗੱਲ ਕਰਨੀ ਸੀ।

੧੬ ਮਈ ੧੯੭੮ ਮੰਗਲਵਾਰ ਮਨੀਕਰਨ (ਹਿ: ਪ੍ਰ:)

ਚਲੋ ਚਲੀ

ਅਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਦੇ ੩.੧੫ ਹੀ ਹੋਏ ਸਨ ਕਿ ਸੰਤ ਕਿਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਝੱਬਰ, ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਵਲੋਂ ਰਘੁਬੀਰ ਸਿੰਘ ਦਾ ਪਤਾ ਕਰਨ ਆ ਗਏ। ਅਜੇ ਉਹ ਸੁੱਤਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਝੱਬਰ ਨੇ ਹੋਰ ਕੋਲ ਪਇਆਂ ਨੂੰ ਜਗਾਇਆ ਕਿ ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ ਦਾ ਕੀਰਤਨ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਉਠੋ। ਵਾਰ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਛੇਤੀ ਹੀ ਮਨੀਕਰਨ ਨੂੰ ਚਲਣਾ ਹੈ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਤਾਂ ੩.੧੫ ਵਜੇ ਤੋਂ ਹੀ ਨਿਸਚਿਤ ਸਥਾਨ ਤੇ ਆਕੇ ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ ਗਾਉਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤੀ ਪਰ ਗਾਇਕ ਬੱਚੇ ਅਜੇ ਨਹਾਤੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਸੰਤ ਪੂਰਬੇ ਦੇ ਇਕ ਦੋ ਫੇਰਿਆਂ ਨੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਸੋਮਨ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਸਭ ਸਰੀਰਾਂ ਨੇ ਮਨਾਲੀ ਦੇ ਬਰਫ ਠੰਢੇ ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਕੇ ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ ਦਾ ਜਾ ਨਿੱਘ ਲਿਆ।

ਪੌਣੇ ਪੰਜ ਵਜੇ ਵਾਰ ਦੀ ਸਮਾਪਤੀ ਹੋ ਗਈ ਤੇ ਲੰਗਰ ਵਿਚ ਤਿਆਰ ਜਲ ਪਾਣੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਸੰਗਤਾਂ ਉਤਾਵਲੀਆਂ ਹੋ ਗਈਆਂ। ਮਾਤਾ ਜੀ ਨੇ ਅੱਜ ਮੈਨੂੰ ਮਾਣ ਦਿਤਾ। ਗਰਮ ਕਰਕੇ ਦੁੱਧ ਲਿਆਏ। ਮੈਂ ਛਕ ਕੇ

ਧੰਨਵਾਦ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਕਹਿਣਾ ਲਗੇ : ਸਸਤਾ ਹੀ ਧਨਵਾਦ
ਮਿਲ ਗਿਆ ਏ, ਦੁਧ ਦਾ ਅੱਧਾ ਕੁ ਗਲਾਸ ਜ਼ਰਾ ਕੁ ਗਰਮ
ਤੇ ਧੰਨਵਾਦ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਕਾਰ ਪੂਰੇ ਪੰਜ ਵਜੇ ਭੁੱਤਰ ਲਈ
ਚਲ ਪਈ। ਸੇਠ ਜੀ ਤੇ ਪੂਰਬਾ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਨਾਲ ਸਨ।
੫.੧੫ ਵਜੇ ਸਾਡੀ ਕਾਰ ਤੁਰੀ ਜਿਸ ਵਿਚ ਸੂਬਾ ਜੀ,
ਡਾਲਟਨ ਗੰਜੀ ਵੀਰ ਅਤੇ ਸ੍ਰ. ਸੇਵਾ ਸਿੰਘ ਸਨ। ਸਾਥੋਂ
ਪਿਛੋਂ ਮਾਤਾ ਜੀ ਤੇ ਬੱਚਾ ਪਾਰਟੀ ਚਲੀ। ਮਾਤਾ ਜੀ ਦੀ
ਗੱਡੀ ਵਿਚ ਪੰਜ ਬੀਬੀਆਂ ਸਨ। ਇਸ ਗੱਡੀ ਨੂੰ ਅਜ
ਹੰਸਪਾਲ ਨੇ ਡਰਾਈਵ ਕੀਤਾ ਕਿਉਂਕਿ ਰਘੁਬੀਰ ਸਿੰਘ ਦੀ
ਹਾਲਤ ਅਜੇ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਸੀ।

ਮਨਾਲੀਓਂ ਵਿਦਾਇਗੀ

ਮਨਾਲੀ ਤੋਂ ਵਿਦਾ ਹੋਣ ਲਈ ਜਿਉਂ ਹੀ ਕੋਠੀਓਂ
ਚਲੇ ਪ੍ਰਭਾਤ ਦੇ ਧੀਮੇ ਜਿਹੇ ਚਾਨਣ ਵਿਚ ਪਰਬਤਾਂ ਦੀਆਂ
ਬਰਫ਼ਾਨੀ ਚੋਟੀਆਂ ਸੁੰਦਰ ਸੁੰਦਰ ਲਗ ਰਹੀਆਂ ਸਨ ਅਤੇ
ਦੁਆਲੇ ਦੀ ਹਰਿਆਵਲ ਵਿਚੋਂ ਜਿਵੇਂ ਅਸੀਂ ਖਿਕੀਂਦੇ ਚਲੇ
ਜਾ ਰਹੇ ਸਾਂ। ਬੇ ਆਸਾ ਤਾਂ ਰਾਤ ਵਾਂਗ ਹੀ ਪਥਰਾਂ ਨਾਲ
ਟਕਰਾਂ ਦਾ, ਆਪਣੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਮੁਜ਼ਾਹਰਾ ਕਰਦਾ ਰੋਲਾ
ਪਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਸਦਾ ਇਹ ਸ਼ੋਰ ਅਨਹਦ ਸੰਗੀਤ ਦਾ ਰੂਪ
ਲੈ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਪਰਬਤ ਸਿਖਰਾਂ ਅਸਮਾਨ ਅਤੇ ਧਰਤੀ ਵਿਚਾਲੇ
ਇਕ ਕਟਾਵਦਾਰ ਵਿਭਾਜਨ ਰੇਖਾ ਦਰਸਾ ਰਹੀਆਂ ਸਨ।
ਅੱਜ ਤਾਂ ਇੰਜ ਲਗੇ ਜਿਵੇਂ ਮਨਾਲੀ ਨਾਂ ਦਾ ਇਹ ਛੋਟਾ
ਜਿਹਾ ਕਸਬਾ ਅਥਵਾ ਪਹਾੜੀ ਸ਼ਹਿਰ, ਇਸਦੇ ਚੀਲਾਂ
ਦਿਆਰਾਂ ਨਾਲ, ਭਰੇ ਵਣ, ਹਰੀ ਭਾਹ ਮਾਰਦੇ ਵਡੇ ਵਡੇ
ਪਰਬਤ ਉਦਾਸ-ਉਦਾਸ ਜਿਹੇ ਹੋਣ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਤੇ
ਸੰਗਤ ਦਾ ਵਿਛੋੜਾ ਜਿਵੇਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਬਰਵਾਸਤੋਂ ਬਾਹਰਾ
ਹੋਵੇ ! ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਇਦ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੁਰਮਾਂ
ਤੋਂ ਨਿਮੋਹੇ ਚਲੇ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਪ੍ਰੇਮੀਆਂ ਤੇ ਹਿਰਦੇ
ਵਿਲਕਦੇ ਹੀ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। "ਅਜੇ ਨ ਜਾਓ" ਦੀਆਂ
ਬੇਨਤੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹੀ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ। "ਸਾਡੇ ਘਰ ਵੀ
ਚਰਨ ਪਾਉਣ" ਦੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਰੋ ਦੀਆਂ ਅਰਜ਼ੋਈਆਂ ਅਜੇ
ਕੰਠ ਵਿਚ ਹੀ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਕਿ ਸਤਿਗੁਰੂ 'ਅਹੁ ਗਏ', ਹੋ
ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

(੪੩੬)

ਵਰਿਆਮ

ਮੁੜ ਭੁੱਤਰ ਵਿਚ

ਕੱਲ੍ਹ ਕੱਲ੍ਹ ਲੰਘਦਿਆ ਸੰਤ ਰਘੁਬੀਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਡਾ:
ਅਵਨਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਉਹਦੇ ਘਰ ਦਿਖਾਇਆ ਗਿਆ :
ਉਹਦੀ ਸਮਝ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਦਰਦ ਗੁਰਦਾ ਨਹੀਂ ਕਿਸੇ
ਕਹੜੀ ਦਾ ਫੁਲਾਉ ਹੈ। ਉਸ ਪਾਸੋਂ ਦਵਾਈ ਲੈ ਕਾਫ਼ਲਾ
ਅਗੇ ਵਧਿਆ। ਸਾਡੇ ਭੁੱਤਰ ਜਾਂਦਿਆਂ ਨੂੰ ਸੰਤ ਗੁਰਦਿਆਲ
ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰ ਸਾਡੀ ਉਡੀਕ ਲਈ ਰੁਕੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ
ਵਿਸਰਾਮ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਰਾਤ ਦੇ ਪਹੁੰਚੇ ਲਾਂਗਰੀਆਂ ਨੇ
ਸਾਰੀ ਤਿਆਰੀ ਕਰ ਰੱਖੀ ਸੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਮਨਾਲੀਓਂ ਕੁਛ ਨਹੀਂ
ਸੀ ਛਕਿਆ ਉਹ ਥੋੜਾ ਥੋੜਾ ਏਥੇ ਬੈਠ ਖਾ ਪੀ ਰਹੇ ਸਨ।
ਸੇਠ ਜੀ, ਹੰਸਪਾਲ ਅਤੇ ਮੈਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਪਾਸ ਹੀ
ਬੈਠ ਕੇ ਥੋੜਾ ਥੋੜਾ ਭੋਜਨ ਲਿਆ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਪਲੰਘ
ਪਰ ਗੋਡਿਆਂ ਤੇ ਨਿਘਾ ਕੰਬਲ ਲਈ, ਮਾਤਾ ਜੀ ਦੁਆਰਾ
ਲਿਆਂਦੀ ਥੋੜੀ ਕੁ ਸਬਜ਼ੀ ਹੀ ਛਕੀ।

ਨੀਲ ਧਾਰੀਆਂ ਬਾਰੇ

ਏਥੇ ਜੋ ਗੱਲਬਾਤ ਹੋਈ ਉਸਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਸੀ, ਨੀਲ
ਧਾਰੀਆਂ ਦਾ ਵਤੀਰਾ। ਸ੍ਰੀ ਕਿਹਰ ਸਿੰਘ ਹਮਰਾਹੀ ਰਾਹੀਂ
ਪਤਾ ਲਗਾ ਸੀ ਕਿ ਨੀਲਧਾਰੀਆਂ ਦਾ ਉਪਰਲਾ ਸਰਕਲ,
ਇਹ ਸੋਚਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਤੇ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਨੇੜੇ
ਲਿਆਉਣ ਦੇ ਸੂਤਰ ਲਭਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਕਹਿੰਦੇ
ਹਨ ਕਿ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਵੀ ਦੇਹਧਾਰੀ ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਉਪਾਸ਼ਕ
ਹਨ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਾਂਝ ਅਕਾਲੀਆਂ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ।
ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਨਾਲ ਸਾਂਝ ਹਾਰਦਿਕ ਹੈ, ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰੀਆਂ
ਵਲੋਂ ਵੀ ਹੈ ਤੇ ਹੋਰ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਨਾਮਧਾਰੀ
ਨੀਲੇ ਪਟਕੇ ਨੂੰ ਨੇੜਤਾ ਨਹੀਂ ਦੇ ਸਕਦੇ। ਸੰਤ ਹਰਨਾਮ
ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਿਰਤੂ ਦੇ ਅਨ ਕਰੀਬ ਹਨ ਉਪਰੰਤ ਨੀਲਧਾਰੀ
ਕੀ ਕਰਨਗੇ। ਨੇੜਤਾ ਦਾ ਢੰਗ ਤਲਾਸ਼ਿਆ ਜਾਂਵੇ। ਸਤਿਗੁਰੂ
ਜੀ ਬਚਨ ਕੀਤਾ : ਸਾਡੇ ਦੁਆਰ ਖੁਲ੍ਹੇ ਹਨ। ਪਰ ਸਾਡੀ
ਸ਼ਰਤ 'ਵਖਰੇਰਾਂ ਨ ਵਖਾਣ' ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਹੈ। ਦੂਜੀਆਂ
ਗੱਲਾਂ ਫੇਰ।

ਭੁੱਤਰ ਤੋਂ ੩ ਵਜੇ ਸੰਤ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਮੰਡੀ ਵਾਲਿਆਂ
ਦੀ ਰੋਹੂਆ ਐਂਬੈਸੇਡਰ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਡਰਾਈਵਿੰਗ ਦੁਆਰਾ,
ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ, ਸੰਤ ਪੂਰਵਸ, ਸੇਠ ਜੀ, ਹੰਸਪਾਲ ਅਤੇ
ਲੇਖਕ ਮਨੀਕਰਨ ਨੂੰ ਚਲੇ। ਦੋ ਜੀਪਾਂ ਏਥੋਂ ਕਰਾਏ ਤੇ
ਕਰਨੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਇਕ ਸੰਤ ਤਰਲੋਕ ਸਿੰਘ ਮੰਡੀ
ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਗੱਡੀ ਨੇ ਚਲਣਾ ਸੀ।

ਮਨੀਕਰਨ ਨੂੰ

ਭੁੱਤਰੋਂ ਤੁਰਦਿਆਂ ਪੁਰਾਣੇ ਪੁਲ ਥਾਣੀ ਲੰਘ ਕੇ, ਮਨੀਕਰਨ ਰੋਡ ਤੇ ਦੋ ਨਾਮਧਾਰੀ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀਆਂ ਦੁਕਾਨਾਂ ਤੇ ੫-੫ ਮਿੰਟ ਦਰਸ਼ਨ ਦਿਤੇ। ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਹਨ: ਸ੍ਰੀ ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਬਿਅੰਤ ਸਿੰਘ।

ਅੱਗੇ ਵਲ ਚੱਲਣ ਲਈ ਕਾਰ ਵਿਚ ਬੈਠੇ ਤਾਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਆਪ ਸਟੇਅਰਿੰਗ ਫੜ ਲਿਆ: ਕਿਤੇ ਪਹਾੜ ਵਿਚ ਗੱਡੀ ਚਲਾਣੀ ਹੀ ਨ ਭੁਲ ਜਾਵੇ! ਕੱਚੀ ਅਤੇ ਉੱਚੀ ਨੀਵੀਂ ਸੜਕ ਧੂੜ-ਘਟੇ ਦੀ ਬਹੁਲਤਾ! ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਤੁੰਦ-ਤੇਜ਼ ਡਰਾਈਵਿੰਗ, ਸ਼ਾਟ, ਜਰੀ ਅਤੇ ਕਸੋਲ (ਰਾਹ ਵਿਚਲੇ ਪਹਾੜੀ ਪਿੰਡ) ਨੂੰ ਪਾਰ ਕਰਦਿਆਂ ਅਸੀਂ ੧੦ ਵਜਦੇ ਨੂੰ ਮਨੀਕਰਨ ਜਾ ਅਪੜੇ।

ਰਾਹ ਵਿਚ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਸ਼ੇਰ ਭੁਜਨੀਕ ਸਿੰਘ ਦਾ ਉਸੇ ਬਾਗ਼, ਆਪਣੇ ਅਤੇ ਸੇਠ ਹੁਰਾਂ ਦੇ ਇਸ ਥਾਂ ਜਗਹ ਖਰੀਦਣ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਜਤਨਾਂ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਸੁਣਾਣ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਉਹ ਇਲਾਕੇ ਵੀ ਵਖਾਂਦੇ ਗਏ।

ਮਨੀਕਰਨ ਭੁੱਤਰ ਤੋਂ ੩੫ ਕਿਲੋ ਮੀਟਰ ਪੂਰਬੋਤਰ ਵੱਲ ਉੱਚੇ ਪਰਬਤਾਂ ਵਿਚ ਘਿਰਿਆ ਰਮਣੀਕ ਸਥਾਨ ਹੈ। ਏਥੇ ਪਹੁੰਚਣ ਲਈ ਖਿਆਸ ਨਾਲ ਮਿਲਦੀ ਪਾਰਬਤੀ ਨਦੀ ਭੁੱਤਰੋਂ ਹੀ ਮਿਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਇਸ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ ਕਿਨਾਰੇ ਸੜਕ ਮਨੀਕਰਨ ਵਲ ਨੂੰ ਉਚਾਈਆਂ ਫੜਦੀ ਲੈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਸਾਥੋਂ ਪਿਛੋਂ ਛੇਤੀ ਹੀ ਸੰਗੀਤਕਾਰ ਬਚਿਆਂ ਦੀ ਗੱਡੀ ਵੀ ਪਹੁੰਚ ਗਈ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਹਰੀ ਹਰ ਘਾਟ ਵਲ ਜਾਣ ਲਈ ਚੱਲੇ ਤਾਂ ਮਨੀਕਰਨ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਦੇ ਨੇੜੇ ਇਕ ਮੰਜੇ ਤੇ ਬੈਠੇ ਦੋ ਦਰਜੀ ਨਜ਼ਰ ਪਏ ਇਕ ਹਿੰਦੂ ਦੂਜਾ ਸਿੱਖ। ਪੀਲੇ ਪਟਕੇ ਤੇ ਸਫੈਦ ਬੰਨ੍ਹੀ ਪਗ ਵਾਲੇ ੫੦-੬੦ ਸਾਲ ਦੇ ਵਿਚਾਲੇ ਦੀ ਉਮਰ ਦੇ ਸਿੱਖ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਨੰਗੇ ਪੈਰੀਂ ਆ ਸਤਿਗੁਰੂ ਨੂੰ ਮੱਥਾ ਟੇਕਿਆ ਫਿਰ ਅਰਜ਼ ਕੀਤੀ ਕਿ ਉਹ ਨਾਲ ਹੋ ਕੇ ਅੰਦਰ ਲੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਸਦੇ ਪਿਛੇ ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਹੋ ਤੁਰੇ।

ਹਰੀਹਰ ਘਾਟ

ਅਤੇ ਉਹ ਹਰੀ ਹਰ ਘਾਟ ਵਾਲੀਆਂ ਪੌੜੀਆਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਡੇਰੇ ਦੇ ਸੰਸਥਾਨਕ ਬਾਬਾ ਨਾਰਾਇਣ ਹਰੀ ਜੀ ਨੇ ਬਣਵਾਇਆ ਸੀ ਅਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਰਵੇਸ਼ ਤੇ ਬਾਬਾ ਜੀ

ਦੇ ਨਾਮ ਦਾ ਪੱਥਰ ਵੀ ਲਗਾ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਤੋਂ ਹੇਠਾਂ ਨੂੰ ਲੈ ਗਿਆ। ਪੌੜੀਆਂ ਦੇ ਖੱਬੇ ਹੱਥ ਇਕ ਚਾਰ ਮੰਜ਼ਲਾ ਇਮਾਰਤ ਉਸਰੀ ਖੜੀ ਹੈ ਜਿਸਦੇ ਬੰਦੇ ਪਰਵੇਸ਼ ਦੁਆਰਾ ਤੇ "ਇਤਿਹਾਸਕ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ" ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਅੱਜ ਤਾਂ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਕਦੇ ਆਮਦਨ ਦੇ ਵਸੀਲੇ ਵਧ ਗਏ ਸ਼ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਅਮ੍ਰਿਤਸਰ ਇਸ ਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰਨ ਦੀ ਵਿਵਸਥਾ ਕਰੇਗੀ।

ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਪਿਛੇ ਪਿਛੇ ਸੰਗਤਾਂ ਨੇ ਵੀ ਹਰੀਹਰ ਘਾਟ ਦੀਆਂ ਭੀੜੀਆਂ ਗਲੀਆਂ ਵਿਚ ਦੀ ਪਰਵੇਸ਼ ਕੀਤਾ। ਡੇਰੇ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਸਜਣਾਂ ਨੇ ਆਦਰ ਯੁਕਤ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਨਮਸਕਾਰ ਕੀਤੀ।

ਮਨੀਕਰਨ ਗੁਰਦੁਆਰਾ

ਮਨੀਕਰਨ ਗੁਰਦੁਆਰਾ, ਪੀਰਬਤੀ ਨਦੀ ਦੇ ਉੱਤਰੀ ਕੰਢੇ ਨਾਲ ਲਗਦੇ ਪਹਾੜ ਵਿਚੋਂ ਗਰਮ ਪਾਣੀ ਦੇ ਫੁੱਟੇ ਚਸ਼ਮੇ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲ ਕੇ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਪਾਣੀ ਨੂੰ ਠੰਢੇ ਜਲ ਨਾਲ ਮਿਲਾ ਛੋਟੇ ਛੋਟੇ ਨਹਾਉਣ-ਤਲਾ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਕੀਮੀਆਈ ਗਰਮ ਪਾਣੀ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਸਰੀਰ ਦੇ ਜਰਨਯੋਗ ਬਣਾ ਕੇ ਸੰਗਤਾਂ ਦੇ ਇਸ਼ਨਾਨ ਯੋਗ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਖੱਬੇ ਪਾਸੇ ਗਰਮ ਚਸ਼ਮੇ ਦੇ ਉਬਲਦੇ ਪਾਣੀ ਦੇ ਕੁੰਡ ਨਜ਼ਦੀਕ, ਜੋ ਬਾਬਾ ਨਾਰਾਇਣ ਹਰੀ ਜੀ ਨੇ ਆਪ ਹੀ ਬਣਵਾਇਆ ਹੈ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਸ਼ਿਵਲਿੰਗ ਸਥਾਪਤ ਮੰਦਰ ਵੀ ਹੈ। ੬ ਕੁ ਫੁਟ ਜਗਹ ਨੂੰ ਉਸਾਰ ਕੇ ਉਪਰੋਂ ਮੰਦਰ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਦਿਤੀ ਗਈ ਹੈ।

ਬਾਬਾ ਨਾਰਾਇਣ ਹਰੀ ਜੀ ਕਿਤੇ ਦੂਰ ਨੇੜੇ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਉਡੀਕ ਵਿਚ ਹੇਠਲੇ ਲੰਗਰ ਵਰਤਾਣ ਵਾਲੀ ਰੋਂਸ ਤੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਵਾਸਤੇ ਆਸਣ ਵਿਛਾ ਦਿਤਾ ਗਿਆ। ੫-੭ ਮਿੰਟ ਪਿਛੋਂ ਬਾਬਾ ਨਾਰਾਇਣ ਹਰੀ ਜੀ ਆ ਗਏ: ਗੋਰੂਏ ਬਸਤਰ ਤੇਤ ਧੋਚੀ ਉਪਰ ਗੋਰੂਆ ਕੁੜਤੀ, ਸਿਰ ਤੇ ਗੋਰੂਆ ਬੈਠਵੀਂ ਜਿਹੀ ਪਗੜੀ, ਸਫੈਦ ਦਾੜਾ। ਉਹ ਆਕੇ ਚਰਨਾਂ ਵਲ ਝੁਕੇ ਤਾਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਠਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮੱਢੇ ਫੜਕੇ ਉਚਾ ਕੀਤਾ। ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੇ ਗੋਡਿਆਂ ਨੂੰ ਹੱਥ ਲਾ ਸਤਿਕਾਰ ਕੀਤਾ।

ਸੇਵਾ ਸਤਿਕਾਰ ਦੀ ਮੂਰਤੀ

ਫਿਰ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਲਈ ਅਤੇ ਨਾਲ ਦੇ ਸਰੀਰਾਂ

ਵਰਿਆਮ

(੪੩੭)

ਵਾਸਤੇ ਖੜਾਵਾਂ ਮੰਗਵਾਈਆਂ ਗਈਆਂ। ਬਾਬਾ ਨਾਰਾਇਣ ਹਰੀ ਜੀ ਸੇਵਾ, ਪ੍ਰੇਮ, ਸਿਦਕ, ਸਿਰੜ ਅਤੇ ਮਿੱਠਤ ਦੀ ਮੂਰਤੀ ਹਨ। ਇਸ ਮੂਰਤੀਪਣ ਵਿਚ ਵਧ ਤੋਂ ਵਧ ਸਤਿਕਾਰ ਰਲਾ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਉਸਾਰੀ ਦੇ ਜਤਨਾਂ ਬਾਰੇ ਸਵਿਸਥਾਰ ਦਸਿਆ। ਨਵੀਂ ਉਸਾਰੀ ਪਾਸ ਲੈ ਜਾਕੇ ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ : ਇਹਨਾਂ ਕੁੰਡਾਂ ਵਿਚ ਰੇਡੀਅਮ-ਤੱਤਾ ਪਾਣੀ ਅਤੇ ਪਾਰਬਤੀ ਦਾ ਠੰਢਾ ਪਾਣੀ ਨਿੱਘੇ ਤੋਂ ਵੱਧ ਗਰਮੀ ਵਿਚ ਜਮਾ ਰਹੇਗਾ। ਨਦੀ ਦੀ ਤਰਫ ਜੋ ਇਹ ਨਿਕਾਸ ਟੁਟੀਆਂ ਦਿਸਦੀਆਂ ਹਨ ਇਹਨਾਂ ਚੋਂ ਨਿਕਲਦੇ ਗਰਮ ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਬਾਹਰ, ਉਹਲੇ ਵਿਚ ਖਲੋਕੇ, ਅਨੇਕਾਂ ਲੋਕ ਨਹਾ ਲਿਆ ਕਰਨਗੇ। ਹੇਠਲੀ ਜਗਹ ਤੇ ਫਲਸ਼ ਟੁਟੀਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਪਾਰਬਤੀ ਦਾ ਪਾਣੀ ਹੋਰ ਹੇਠਾਂ ਉਤਰੇਗਾ ਉਦੋਂ ਇਕ ਤਹਿ ਹੋਰ ਹੇਠ ਜਾਕੇ ਫਲਸ਼ ਸਿਸਟਮ ਜਾਰੀ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ।

ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਉਹ ਥਾਂ ਵੀ ਵਿਖਾਈ ਜਿਥੇ ਜੈਨਰੇਟਰ ਲਈ ਗਰਮ ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਗਿੜਨ ਵਾਲਾ ਪੱਖਾ ਲਗਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਇਹਨਾਂ ਨਵੇਂ ਬਣੇ ਜਲ-ਕੁੰਡਾਂ ਦਾ ਲਖਾਂ ਗੈਲਨ ਪਾਣੀ ਇਕ ਪਾਈਪ ਦੁਆਰਾ ਪੱਖਿਆਂ ਉੱਠੇ ਸੁਟਕੇ ਲੁੜੀਂਦੀ ਬਿਜਲੀ ਪੈਦਾ ਕੀਤੀ ਜਾਣੀ ਸੀ।

ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੇ ਨਾਲ ਹੋ ਕੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਦੀਆਂ ਨਵੀਆਂ ਉਸਾਰੀਆਂ ਮੰਜ਼ਲਾਂ ਵੀ ਵਖਾਈਆਂ। ਦੋ ਤਿੰਨਾਂ ਹਾਲਾਂ ਵਿਚ ਤਾਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀਆਂ ਮੁਸਵਰ ਵਰਿਆਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੁਆਰਾ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀਆਂ ਫੋਟੋ ਕਾਪੀਆਂ ਵੀ ਲਗੀਆਂ ਹੋਣੀਆਂ ਸਨ। ਇਕ ਬੰਮਲੇ ਨਾਲ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਫੋਟੋ ਵੀ ਲਗੀ ਹੋਈ ਵੇਖੀ।

ਬਾਬਾ ਜੀ ਨਾਲ ਬਚਨ

ਬਾਬਾ ਨਾਰਾਇਣ ਹਰੀ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਸਥਾਨ ਨੂੰ ਸਰਬ ਸਾਂਝਾ ਬਣਾਈ ਰਖਣ ਦਾ ਜਤਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੇ ਇਕ ਕਲਮੀ ਤਸਵੀਰ ਵਿਖਾਕੇ ਵਿਆਖਿਆ ਕੀਤੀ : ਮਾਨ ਤਲਾਈ ਸਰੋਵਰ ਏਥੋਂ ੬੦ ਮੀਲ ਦੇ ਫਾਸਲੇ ਤੇ ਹੈ। ਏਥੋਂ ਹੀ ਬਿਆਸ ਅਤੇ ਪਾਰਬਤੀ ਨਦੀ ਦਾ ਨਿਕਾਸ ਹੈ। ਵੱਖ ਵੱਖਰੀ ਥਾਈਂ ਸਫਰ ਕਰਦਿਆਂ ਦੋਵੇਂ ਨਦੀਆਂ ਫਿਰ ਭੁੰਤਰ ਜਾ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਥਾਓਂ ੧੬ ਮੀਲ ਦੇ ਫਾਸਲੇ ਅਤੇ ਉਚਾਈ ਉੱਤੇ ਖੀਰ ਗੰਗਾ ਦਾ ਸਥਾਨ ਹੈ।

“ਪਹੁੰਚਦਿਆਂ ਦੋ ਦਿਨ ਲਗ ਜਾਂਦੇ ਹੋਣਗੇ ?”

(੪੩੮)

“ਹਾਂ ਜੀ, ਲਗ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਅਸੀਂ ਜੁ ਅਭਿਆਸਤ ਅਤੇ ਜਾਣਕਾਰ ਹਾਂ, ਅਸੀਂ ਜਲਦੀ ਵੀ ਪਹੁੰਚ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ।”

“ਅੱਗੇ ਆਬਾਦੀ ਕਿਥੋਂ ਤੀਕ ਹੈ ?”

“ਖੀਰ ਗੰਗਾ ਤੋਂ ੪ ਮੀਲ ਉੱਠੇ ਤਕ ਮਾੜੀ ਮੋਟੀ ਆਬਾਦੀ ਮਿਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਅੱਗੇ ਤਾਂ ਕੇਵਲ ਰੱਬ ਦਾ ਨਾਂ ਹੀ ਹੈ।”

ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਮਨੀਕਰਨ ਪਰਬਤ ਵਿਚ ਸੋਨਾ, ਚਾਂਦੀ, ਹੀਰੇ, ਪੰਨੇ, ਨੀਲਮ, ਰੇਡੀਅਮ ਆਦਿਕ ਬਹੁਮੁਲੇ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦਾ ਅਮੁਕ ਭੰਡਾਰ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਇਕ ਜਰਮਨ ਵਿਗਿਆਨੀ ਨਾਂ ਲੈਕੇ ਆਖਿਆ : ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਿਹਾ ਸੀ ਮਨੀਕਰਨ ਦੇ ਭੰਡਾਰ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਨੂੰ ਅਤਿਅੰਤ ਸੁਖਦਾਈ ਰਹਿਣ-ਸਹਿਣ ਅਤੇ ਵਰਤਨ ਨੂੰ ਅਤਿ ਆਧੁਨਕ ਸਾਧਨ ਦੇ ਸਕਦੇ ਹਨ ਤੇ ਜੇ ਦੁਨੀਆਂ ਭਸਮ ਹੀ ਕਰਨੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਵੀ ਏਥੇ ਬੇਓੜਕ ਸਮੱਗਰੀ ਹੈ।

ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਉੱਤਰੀ ਤਰਫ ਦਾ ਇਹ ਸਾਰਾ ਪਰਬਤ ਉਬਲਦੇ ਪਾਣੀਆਂ ਦੇ ਅਥਾਹ ਭੰਡਾਰ ਛਿਪਾਈ ਬੈਠਾ ਹੈ। ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਦੋ ਵੱਖ ਵੱਖ ਥਾਈਂ ਡਰਿਲਿੰਗ ਕਰਵਾ ਕੇ ਪਤਾ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਏਥੇ ਇਕ ਥਾਂ ਛੇਕ ਮਾਰਿਆ ਤਾਂ ੩੬ ਫੁਟ ਉੱਚਾ ਗਰਮ ਫੁਹਾਰਾ ਉਠਿਆ। ਨਦੀ ਦਾ ਬਰਫੀਲਾ ਪਾਣੀ ਛਡਕੇ ਜੇ ਪਾਰਲੇ ਪਰਬਤ ਚੋਂ ਪਾਣੀ ਲਈਏ ਤਾਂ ਉਹ ਨਿੱਘਾ ਨਿੱਘਾ ਹੋਵੇਗਾ।

ਹੇਠਾਂ ਉਤਰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਮਾਤਾ ਜੀ ਅਤੇ ਬੀਬੀਆਂ ਵਾਲੀ ਗੱਡੀ ਵੀ ਆ ਗਈ ਜੋ ਭੁੰਤਰ ਪੁਲ ਦੇ ਕੋਲ ਹੀ ਦਮ ਹਾਰ ਬੈਠੀ ਸੀ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਬਚਨ ਕੀਤਾ : ਤਰਲੋਕ ਸਿੰਘ ਬੜਾ ਹਠੀ ਸਿੰਘ ਹੈ; ਇਸਨੇ ਗੱਡੀ ਨੂੰ ਚਾਲੂ ਕਰਕੇ ਹੀ ਦਮ ਲਿਆ ਹੋਵੇਗਾ।

ਮਾਤਾ ਜੀ ਤੇ ਨਾਲ ਦੇ ਇਸਤਰੀ ਜਥੇ ਨੂੰ ਮਨੀਕਰਨ ਬਾਰੇ ਸਾਰੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਮੈਂ ਹੀ ਦੇ ਦਿਤੀ।

ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਰਾਜ ਨਾਲ ਮਿਲਣੀ

ਏਥੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਵੈਸਟ ਬੰਗਾਲ ਤੋਂ ਆਏ ਇਕ ਹੋਰ ਪੰਜਾਬੀ ਨੇ ਵੀ ਕੀਤੇ। ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਉਸਨੂੰ ਤਕਸਿਆਂ ਹੀ ਕਿਹਾ। ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਕਰਕੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਰਘੁਨੰਦਨ ਭਾਟੀਆ ਐਮ. ਪੀ. ਨਾਲ ਮਿਲਦੇ ਹੋ।

ਵਰਿਆਮ

ਪਹਿਲੀ ਨਜ਼ਰੇ ਤਾਂ ਅਸਲੋਂ ਉਹੋ ਲੱਗੇ। ਇਸ ਸ਼ਜਣ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ ਸ਼੍ਰੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਰਾਜ। ਬੀ, ਟੈਂਕ ਪਟਿਆਲਾ ਵਿਖੇ ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਮੁੱਢਲਾ ਘਰ ਹੈ। ਐਮ. ਈ. ਐਸ. ਵਿਚ ਜੀ. ਈ. ਹਨ। ਹਾਸੀ ਮਾਰਾਂ (ਮਿਲੀ ਮੁੜੀ ਤੇ ਗੁਹਾਟੀ ਦਰਮਿਆਨ) ਬੰਗਾਲ ਵਿਚ ਇੰਜਨੀਅਰ ਹਨ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸ਼੍ਰੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਰਾਜ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਦਾ ਓਦੋਂ ਹੀ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ, ਜਦੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੂੰ ਪੁਛਿਆ ਸੀ : ਜਲ ਕੁੰਡਾਂ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰੈਸਰ ਬਣਾ ਕੇ ਦੇਣ ਦੀ ਤਜਵੀਜ਼ ਕਿਸਨੇ ਦਿਤੀ ਸੀ। ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਰਾਜ ਜੀ ਨੂੰ ਵੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕੇ ਬਹੁਤ ਖੁਸ਼ੀ ਹੋਈ।

ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਵਾਪਸ ਪਰਤਣ ਲਗੇ ਤਾਂ ਮੈਂ ਬਾਬਾ ਜੀ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ੧੦੦-੧੦੦ ਦੇ ਨੋਟਾਂ ਦੀਆਂ ਬਹੀਆਂ ਵੇਖੀਆਂ। ਸ. ਹਰਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਪੁਛਣ ਤੇ ਉਸ ਦੱਸਿਆ : ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ੪੦੦੦/- ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੂੰ ਬਖਸ਼ਿਆ ਹੈ ਜਿਥੇ ਜੀ ਕਰੇ ਖਰਚਾਣ। ਨਾਲ ਹੀ ਹੰਸਪਾਲ ਨੇ ਇਹ ਵੀ ਦਸਿਆ ਕਿ ਇਹ ਰਕਮ ਕਈ ਧਿਰਾਂ ਤੋਂ ਫੜਕੇ ਦਿਤੀ ਹੈ। ਮੈਨੂੰ ਚੇਤੇ ਆਇਆ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਭੁੰਤਰ ਹੀ ਸੰਤ ਮਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਪੂਰਬਾ ਨੂੰ ਕੁਛ ਵਾਧੂ ਰਕਮ ਨਾਲ ਲੈਕੇ ਚਲਣ ਲਈ ਕਿਹਾ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਹਜ਼ਾਰ ਦੋ ਹਜ਼ਾਰ ਨੂੰ ਹੀ ਵਾਧੂ ਰਕਮ ਸਮਝ ਲਿਆ ਹੋਵੇਗਾ, ਏਥੇ ਤਾਂ ੪੦੦੯/- ਲੁੜੀਂਦਾ ਸੀ। ਸੋ ਫੜ-ਤੁੜਕੇ ਬੁਤਾ ਸਾਰਨਾ ਪਿਆ।

ਜਨ ਉਪਕਾਰੀ

ਮੇਰੇ ਜਾਂਦਿਆਂ ਨੂੰ ਬਾਬਾ ਜੀ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੂੰ ਦੱਸ ਰਹੇ ਸਨ : ਪਾਰਲੇ ਪਾਰ ਇਕ ਗਊਸ਼ਾਲਾ ਬਣਾਈ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਡੇਰੇ ਦੀਆਂ ਗਊਆਂ ਜਾਂ ਕੋਈ ਆਵਾਰ ਗਊ ਮਿਲ ਗਈ ਤਾਂ ਸੰਭਾਲੀਆਂ ਜਾਣਗੀਆਂ।

"ਕੁੱਲ ਦੁੱਧ ਕਿੰਨਾ ਕੁ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗਊਆਂ ਤੋਂ।"

"ਜੀ, ੧੦ ਕਿਲੋ !"

"ਜੇ ਇਕੋ ਹੀ ਗਊ ੧੦ ਕਿਲੋ ਦੁੱਧ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਮਿਲ ਜਾਵੇ !"

ਬਾਬਾ ਜੀ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਚਮਕ ਪਈਆਂ ਤੇ ਚਿਹਰਾ ਖਿੜ ਗਿਆ।

"ਫੇਰ ਤਾਂ ਜੀ ਹਦ ਹੀ ਹੋ ਜਾਵੇ।"

ਵਰਿਆਮ

"ਮੈਂ ਭੇਜਾਂਗਾ। ਪਰ ਚਿਠੀ ਲਿਖਕੇ ਤੁਸਾਂ ਯਾਦ ਕਰਵਾਂਦੇ ਰਹਿਣਾ। ਜਦੋਂ ਵੀ ਮੈਂ ਵਿਹਲਾ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਪਸ਼ੂਸ਼ਾਲਾ ਪਾਸ ਗਿਆ ਇਕ ਗਊ ਤੁਹਾਡੇ ਲਈ ਛਾਟਾਂਗਾ।" ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਬਚਨ ਦਿਤਾ। ਸਾਨੂੰ ਦਸਿਆ ਕਿ ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ ਇਕ ਕੀਮਤੀ ਸਾਹਣ ਏਥੇ ਭੇਜਿਆ ਸੀ। ਪਰ ਉਸਨੂੰ ਕੋਈ ਮਾਰ ਖੋਰਾ ਜਾਨਵਰ ਪੈ ਗਿਆ ਤੇ ਪਾੜ-ਪਾ ਗਿਆ।

ਵਾਪਸੀ ਭੁੰਤਰ ਨੂੰ

ਹੁਣ ਤਕ ੧੧੩੦ ਹੋ ਗਏ ਸਨ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਵਾਲਾ ਜਥਾ ਮੁੜਨ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਹੋ ਪਿਆ। ਬਾਬਾ ਨਾਰਾਇਣ ਹਰੀ ਜੀ ਡੇਰੇ ਦੀ ਹਦੁਦ ਤਕ ਪ੍ਰੇਮ ਅਤੇ ਸਤਿਕਾਰ ਭਰੇ ਵਿਦਾ ਕਰਨ ਲਈ ਆਏ। ਅੰਤ ਤੇ ਕਹਿਣ ਲਗੇ : ਬਹੁਤ ਕਿਰਪਾ ਕੀਤੀ ਜੇ ਦਰਸ਼ਨ ਦੇਣ ਦੀ। ਫਿਰ ਵੀ ਕਦੇ ਸਾਰਾ ਮਿਲੇ ਤਾਂ ਨਿਵਾਜਣਾ। ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਬਚਨ ਕੀਤਾ : ਤੁਹਾਡਾ ਪ੍ਰੇਮ ਪੱਤਰ ਤੇ ਇਸ਼ਤਿਹਾਰ ਮਿਲਿਆ ਸੀ ਮੇਲੇ ਦਾ। ਮੇਰੇ ਅੱਜ ਮੇਲੇ ਨੂੰ ਤਾਂ ਸਮਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਨਿਕਲਣਾ, ਹੁਣ ਮੰਡੀ-ਮਨਾਲੀ ਆਇਆਂ ਮੈਂ ਮਨੀਕਰਨ ਆਉਣ ਦਾ ਮਨ ਬਣਾ ਲਿਆ।

ਬੇ-ਕਾਰ

ਵਾਪਸੀ ਸਮੇਂ ਕਾਰ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਚਲਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਕਸੋਲ ਤੋਂ ਭੁੰਤਰ ਵਲ ਜਾਂਦਿਆਂ ਇਕ ਮੋੜ ਤੇ, ਜੁ ਖੱਡ ਦੇ ਪੁਲ ਪਾਸ ਹੈ, ਸ਼੍ਰੀ ਕੇਹਰ ਸਿੰਘ ਹਮਰਾਹੀ, ਸ. ਸੇਵਾ ਸਿੰਘ ਦਿੱਲੀ, ਸੇਠ ਕਿਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਡਾ: ਗੰ: ਅਤੇ ਸੂਬਾ ਜੈਮਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਬਸ ਤੋਂ ਉਤਰ ਕੇ ਮਿਲ। ਹਮਰਾਹੀ ਨੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਦਸਿਆ : ਜੀਪ ਤਾਂ ਮਿਲ ਗਈ, ਪੈਟਰੋਲ ਨਾ ਮਿਲੇ। ਜੇ ਕਿਸੇ ਦੀ ਗੱਡੀਓਂ ਕਦਰ ਕੇ ਤੁਰੇ ਤਾਂ ਏਥੇ, ਨੇੜੇ ਆਕੇ, ਖਰਾਬ ਹੋ ਗਈ। ਹੁਣ ਇਹ ਸਾਰੇ ਬੱਸ ਤੇ ਜਾਣਗੇ।

ਅਤੇ ਹਮਰਾਹੀ ਸਾਡੇ ਵਾਲੀ ਕਾਰ ਵਿਚ ਹੀ ਘੁਸੜ ਕੇ ਖਰਾਬ ਜੀਪ ਤਕ ਜਾਣ ਲਈ ਬੈਠ ਗਿਆ। ਖੱਡ ਦਾ ਪੁਲ ਲੰਘ ਕੇ, ਗੱਡੀ ਰੋਕ, ਇਕ ਕੂਲੂ ਤੋਂ ਪਾਣੀ ਪੀਣ ਲਗੇ ਤਾਂ ਚੱਲਣ ਲਗਿਆਂ ਡਰਾਈਵਰ ਵਾਲੀ ਤਾਕੀ ਨ ਬੰਦ ਹੋਵੇ। ਏਥੇ ਧੁੱਪ ਕਾਫ਼ੀ ਤੇਜ਼ ਸੀ। ਸ. ਹੰਸਪਾਲ ਨੇ ਉਤਰ ਕੇ ਆਪਣੇ ਇੰਜਨੀਅਰੀ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਬਥੇਰਾ ਵਰਤਿਆ ਪਰ ਤਾਲਾ ਟੱਸ ਤੋਂ ਮੱਸ ਨ ਹੋਵੇ। ਅੰਤ ਨੂੰ ਇਕ ਰੱਸੀ ਨੇ ਹੀ ਮਦਦ ਕੀਤੀ ਉਸ ਨਾਲ ਮਾੜਾਕੇ ਅਗਲਾ ਸਫਾ ਜਾਰੀ ਕੀਤਾ। ਘੱਟੋ ਤੋਂ ਡਰਦਿਆਂ ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਚਾੜ੍ਹ ਲਏ ਅਤੇ ਗਰਮੀ

(੪੩੯)

ਨਾਲ ਹਾਕਲ ਬਾਕਲ ਹੋਏ ਮਸਾਂ ਹੀ ੧.੩੦ ਵਜੇ ਭੁੱਤਰ ਪਹੁੰਚੇ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਤਾਂ ਇਸ਼ਨਾਨ ਪਾਣੀ ਕਰ, ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਛਕ, ਬਿਰਾਜਣ ਲਈ ਸੰਤ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਘਰੋਂ ਸ੍ਰੀ ਜਗਦੀਸ਼ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰ ਚਲੇ ਗਏ, ਪਿਛੇ ਸਮੁੱਚੀ ਸੰਗਤ ਨੇ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਪਾਣੀ ਵਲੋਂ ਨਿਸਚਿੱਤਤਾ ਹਾਸਲ ਕੀਤੀ। ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਪਰਵਾਰ ਖੁਲ੍ਹੇ ਦਿਲ ਚਾਅ ਨਾਲ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਜੁਟਿਆ ਰਿਹਾ।

ਪੁੱਤਰੀ ਤੇ ਮਿਹਰ

ਮੰਡੀ ਜਾਣ ਲਈ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕਾਰ ਵਿਚ ਬੈਠੇ ਤਾਂ ਮੇਰੀ ਪੁੱਤਰੀ ਕੁਲਵੰਤ ਨੇ ਆ ਮੱਥਾ ਟੇਕਿਆ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕੁਕੂ (ਕੁਲਵੰਤ) ਵਲ ਵੇਖ ਬਚਨ ਕੀਤਾ : ਹੁਣ ਤਾਂ ਇਹ ਬੀਬੀ ਪਹਿਲਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵਧੇਰੇ ਕੂਕਣ ਲਗਦੀ ਹੈ। ਅਤੇ ਮਾਤਾ ਜੀ ਨੂੰ ਫਰਮਾਇਆ : ਇਸ ਨੂੰ ਨਾਮਧਾਰੀ ਕਪੜੇ ਸਿਉਣੇ ਸਿਖਾ ਦਿਓ।

੪.੫੦ ਵਜੇ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਤੇ ਨਾਲ ਆਏ ਸਾਰੇ ਸਰੀਰ ਵਿਦਾ ਹੋ ਗਏ। ਮੈਂ ਤਾਂ ਏਥੇ ਹੀ ਰਹਿਣਾ ਸੀ। ਪਰ ਪਰ ਭੁੱਤਰ ਭਾਂ ਭਾਂ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ।

੧੯ ਮਈ ਤੋਂ ੩੦ ਮਈ ੧੯੭੮ ਭੁੱਤਰ (ਕੁਲੂ)

ਮੈਂ ਸਵੇਰੇ ੭ ਤੋਂ ੧੨ ਤਕ ਲਿਖਦਾ ਪੜ੍ਹਦਾ ਹਾਂ, ਸ਼ਾਮੀਂ ੬ ਤੋਂ ਰਾਤ ਦੇ ੧੧ ਵਜੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ੧੨ ਤੋਂ ੬ ਵਜੇ ਤਕ ਦਾ ਸਮਾ ਖਾਣ ਪੀਣ ਤੇ ਸੈਰ ਸਪਾਟੇ ਵਿਚ ਨਿਕਲਦਾ ਹੋ।

੧੯.੫.੭੮ ਨੂੰ ਮੈਂ ਪਿੰਡ ਖੋਖਣ ਗਿਆ। ਇਹ ਪਿੰਡ ਭੁੱਤਰੋਂ ਲਹਿੰਦੇ ਵਲ ਪਹਾੜ ਦੀ ਢਾਕ ਤੇ ਹੈ। ਇਹ ਮੈਨੂੰ ਬੜੇ ਚਿਰ ਦਾ ਰਤਕਦਾ ਪਿਆ ਸੀ। ਰੋਜ਼ ਹਮਰਾਹੀ ਦੋ ਘਰੋਂ ਇਸਦੀਆਂ ਬੱਤੀਆਂ ਜਲਦੀਆਂ ਵੇਖਦਾ ਸਾਂ। ਅੱਜ ਏਥੇ ਪਹੁੰਚਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕਰ ਲਿਆ। ਪੱਕੀ ਸੜਕ ਜੋ ਪਿੰਡ ਸ਼ਮਨੀ ਤੋਂ ਉਪਰ ਵਲ ਨੂੰ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਉਸ ਤੇ ੧.੫੦ ਕਿਲੋ ਮੀਟਰ ਚਲਕੇ, ਸੜਕ ਛੱਡ ਦਿਤੀ। ਕੋਲ ਦਿਸਦੀ ਪਹਿਲੀ ਖਨ੍ਹੜੀ ਤੇ ਸਿਧਿਆਂ ਚੜ੍ਹਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਉਂਜ ਸੜਕ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਏਸੇ ਖਨ੍ਹੜੀ ਤੇ ਚੜ੍ਹਨ ਲਈ ਗੁਜ਼ਾਰੇ ਯੋਗ ਪੌੜੀਆਂ ਵੀ ਸਨ, ਪਰ ਮੈਨੂੰ ਅਜ਼ਮਾਇਸ਼ ਵਿਚ ਪੈਣ ਦਾ ਮਜ਼ਾ ਆ ਰਿਹਾ ਸੀ।

(੪੪੦)

ਪਹਾੜੀ ਜੀਵਨ

ਖਨ੍ਹੜੀ ਦੀ ਚੜ੍ਹਾਈ ਮੈਂ ਔਖੇ ਸੋਖੇ ਹੋ ਚੜ੍ਹ ਲਈ। ਇਸ ਦੇ ਚੜ੍ਹਾਈ ਵਾਲੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਸਰਨਾਰੀ ਤੋਰ ਤੇ ਚੀਲ੍ਹ ਦੇ ਬੂਟੇ ਲਗਾਏ ਗਏ ਸਨ, ਜਾਪਦਾ ਸੀ ਇਹ ਏਸੇ ਸਾਲ ਹੀ ਲਗੇ ਹਨ। ਖਨ੍ਹੜੀ ਦਾ ਮਤਲਬ ਇਕ ਪਠਾਰ ਹੀ ਹੈ। ਏਥੇ ਖੁਲ੍ਹੇ ਖੇਤ ਆ ਗਏ। ਆਮ ਕਰਕੇ ਪਹਾੜੀ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿਚ ਏਨੇ ਖੁਲ੍ਹੇ ਖੇਤ ਮਿਲਦੇ ਨਹੀਂ। ਖੇਤ ਕਣਕ ਦੇ ਸਨ। ਕਣਕ ਪੱਕੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਇਕ ਖੇਤ ਵਿਚ ਕਣਕ ਦੀ 'ਵਾਢੀ' ਪਈ ਹੋਈ ਸੀ। ਇਕ ਲੜਕੀ ਵੱਢ ਰਹੀ ਸੀ। ਦੂਜੀਆਂ ਦੋ ਕਿਤੇ ਦੂਰ ਬੈਠੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ।

ਅਗੇ ਅਤੇ ਉਪਰ ਵਲ ਨੂੰ ਚੜ੍ਹਦਿਆਂ, ਇਕ ਦਰਮਿਆਨੀ ਉਮਰ ਦਾ, ਪਰ ਬੁਢਿਆਂ ਵਰਗਾ, ਬੰਦਾ ਨਜ਼ਰੀਂ ਪਿਆ। ਇਹ ਤਿੱਖੜ ਦੁਪਹਿਰੀਂ ਕਰੀਬ ੨੦ ਕਿਲੋ ਕਣਕ ਦਾ ਲਾਂਗਾ, ਪਿੱਚ ਪਿਛੇ ਲੱਕ ਨਾਲ ਅੜਾਈ, ਲੱਕੜ ਤੇ ਉਠਾਈ, ਆ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਗਰੀਬੜਾ ਜਿਹਾ ਕਿਸਾਨ ਦਇਆ ਦਾ ਪਾਤਰ ਹੀ ਸੀ। ਇਸਦੇ ਅੱਗੇ ਏਸੇ ਦੇ ੩-੪ ਮਰੀਅਲ ਜਿਹੇ ਪਰ ਛੋਟੇ ਕੱਦ ਦੇ ਗੋਕੇ ਪਸ਼ੂ ਲੱਤਾਂ ਘੜੀਸੀ ਅਗਾਂਹ ਵੱਲ ਨੂੰ ਵਧ ਰਹੇ ਸਨ।

ਥੋੜੀ ਦੂਰ ਗਿਆ ਇਕ ਰੁੱਖ ਦੇ ਮੁੱਢ ਨਾਲ ੩-੪ ਸਾਲ ਦਾ ਝੀਘਾ ਰਿਹਾ ਮੁੰਡਾ ਬੈਠਾ ਹੋਇਆ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਡੋਰ ਡੋਰੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਸੁਟਦਾ ਵੇਖ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਉਹ ਕੁਝ ਸੋਚਣ ਯੋਗ ਵੀ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਨਾ।

ਥੋੜ੍ਹਾ ਹੋਰ ਅਗੇ ਵਧਿਆ ਇਕ ਬੱਚਾ ਮਿਲਿਆ ਜੋ ਕਰੀਬ ੧੦ ਕਿਲੋ ਕਣਕ ਦੇ ਪੱਠੇ (ਨਾੜ ਅਤੇ ਸਿੱਟੇ ਮਿਲਵੇਂ) ਪਹਿਲੇ ਮਿਲੇ ਕਿਸਾਨ ਵਾਂਗ ਪਿੱਠ ਪਿਛੇ ਇਕ ਫੱਟੀ ਤੇ ਟਿਕਾਣੀ, ਲਈ ਆ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਪੁਛਿਆ : ਅਤੇ ਉਮਰ ? ਕਹਿਣ ਲਗਾ : ੪ ਸਾਲ। ਪਰ ਉਹਨੂੰ ਜ਼ਰੂਰ ਆਪਣੀ ਆਯੂ ਦਾ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ।

ਥੱਕ ਤਾਂ ਗਿਆ ਸਾਂ ਪਰ ਹੇਠਲੇ ਖੋਖਣ (ਪਿੰਡ ਦਾ ਨਾਂ) ਤਕ ਪਹੁੰਚ ਹੀ ਗਿਆ। ਤ੍ਰੇਹ ਕਾਛੀ ਲਗੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਘਰੋਂ ਕੇਵਲ ਰੋਟੀ ਖਾ ਕੇ ਤੁਰਿਆ ਸਾਂ, ਪਾਣੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪੀਤਾ। ਤੇਜ਼ ਧੁਪ ਅਤੇ ਚੜ੍ਹਾਈ ਦੇ ਸਫਰ ਕਾਰਨ ਵੀ ਪੇਟ ਦੀਆਂ ਆਂਦਰਾਂ ਪਾਣੀ ਪੁਕਾਰ ਰਹੀਆਂ ਸਨ।

(ਚਲਦਾ)

ਵਰਿਆਮ

GOLDEN HOLIDAYS

To

Thailand, Malaysia, Singapore

Hong Kong, Japan, Europe & U. S. A.

HELICOPTER TOURS

IN THE MOUNTAINS

Mount Everest, Tibet

Patagonia, Argentina, Brazil

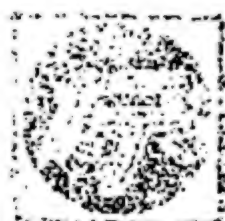
International

& Domestic

Hotels & Car Hire

For Tour Travel & Transport requirements

1988

Kwick

TRAVELS PVT. LTD.

2102, DESH BANDHU GUPTA ROAD

CHOL BAGH, NEW DELHI - 110008

Phones: 562588, 589206, 579545, 579546

Also: KWICKAIR

Manufacturers
of
Quality Biscuits
Poonam Biscuits
Private Ltd.

Registered Office :

72 Hazratganj Lucknow-226001

Phone : 52746

Administrative Office & Factory

E-23 M. I. D. C. Area

Chikalthana, Aurangabad-431210

Phone : 8626

ਮੇਨੇਜਰ, ਪ੍ਰਿੰਟਰ, ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ ਤੇ ਮਾਲਕ ਸ਼ਰਦੀਸ਼ ਸਿੰਘ ਨੇ ਨਾਮਧਾਰੀ ਪ੍ਰਿੰਟਰਜ਼; ਲਾਡੋਵਾਲੀ ਰੋਡ, ਜਲੰਧਰ ਤੋਂ ਛਪਵਾ ਕੇ
ਦਫਤਰ ਵਰਿਆਮ ਲਾਡੋਵਾਲੀ ਰੋਡ ਜਲੰਧਰ ਤੋਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕੀਤਾ ।

Monthly WARIAM, Ladowali Road, Jalandhar-144001.

ਬਾਸ

1984

ਭਾਰਤੀ ਅਤੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਪੰਜਾਬੀ

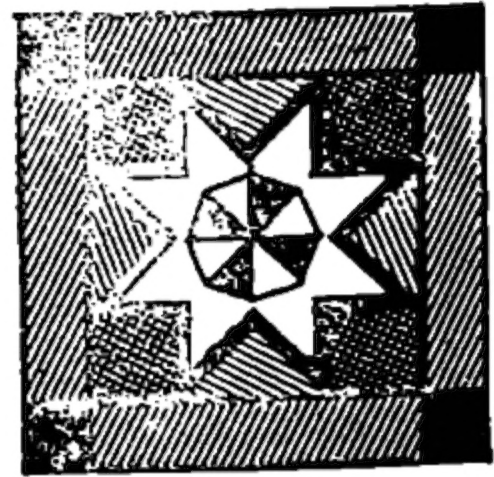
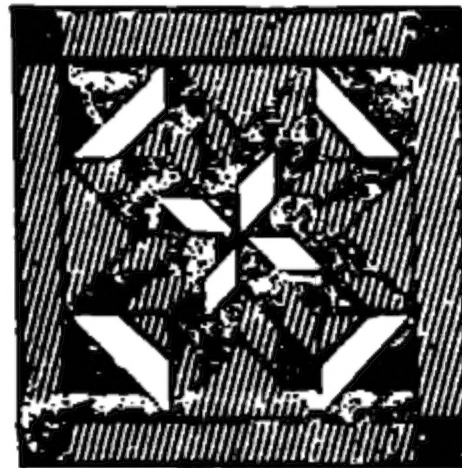
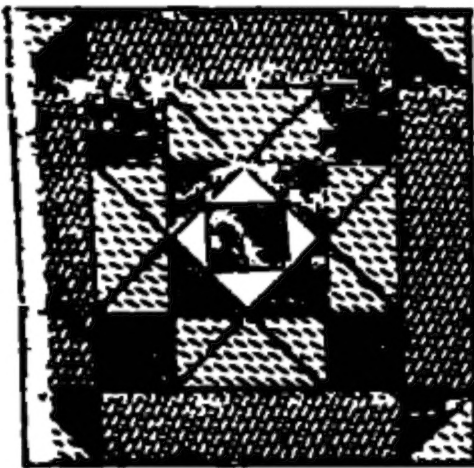
—ਬਲਰਾਜ ਸਾਹਨੀ—

ਦੇਸ਼ ਆਜ਼ਾਦ ਹੋਣ ਪਿਛੋਂ ਸਾਡੇ ਭਾਰਤੀ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਮਾਣ ਮਿਲਿਆ ਹੈ। ਵਿਕਾਸ ਵੱਲੋਂ ਗਾਂਗਾਂ ਖੁਲ੍ਹੀਆਂ ਹਨ, ਤੇ ਹੋਰ ਪ੍ਰਾਂਤਾਂ ਦੀ ਦੇਖਾ ਦੇਖੀ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਆਪਣੇ ਲੋਕ-ਗੀਤਾਂ ਲੋਕ-ਨਾਚਾਂ ਆਦਿ ਦੀ ਕਦਰ ਕਰਨੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤੀ ਹੈ। ਪਰ ਇਸ ਦਾ ਇਹ ਮਤਲਬ ਨਹੀਂ ਕਿ ਉਸ ਪੁਰਾਣੀ ਵਿਕ੍ਰਿਤ ਮਨੋਬਿਰਤੀ ਦੇ ਲੱਛਣ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੂਰ ਹੋ ਗਏ ਹਨ। ਪਤਵੰਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸ਼ਹਿਰੀ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਵਿਚ ਕਈ ਵਾਰੀ ਅਜਿਹੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਜਾਂ ਹਿੰਦੀ ਲਹਿਜ਼ੇ ਵਿਚ ਬੋਲੀ ਹੋਈ ਪੰਜਾਬੀ ਸੁਣਨ ਵਿਚ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹਨੂੰ ਪਛਾਨਣਾ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਗਾਇਕ ਤੇ ਗਾਇਤਰੀਆਂ ਲੋਕ-ਗੀਤਾਂ ਨੂੰ ਐਸੀ ਫਿਲਮੀ ਅਤੇ ਮਿਝ ਕੱਢ ਅਦਾ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਨਿਗਰਤਾ ਅਤੇ ਸੁਛੰਦਤਾ ਕਰੀਬ ਕਰੀਬ ਨਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸਾਡੇ ਕਈ ਆਧੁਨਿਕ ਸਾਹਿਤਕਾਰ, ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਅਗਾਂਹ ਵਧੂ ਖਿਆਲ ਦੇ ਹੋਣ ਤੇ ਭਾਵੇਂ ਪ੍ਰਯੋਗਵਾਦੀ, ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੀਆਂ ਸੁੱਚੀਆਂ ਲੀਹਾਂ ਤਿਆਗ ਕੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਕਦਰਾਂ ਅਤੇ ਹਿੰਦੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਦੇ ਇਤਨਾ ਅਧੀਨ ਹੋ ਕੇ ਲਿਖਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਦਿਲ ਦੀ ਕਿਸੇ ਨੁਕਰੇ ਪੰਜਾਬੀ ਹੋਣ ਦੀ ਅਜੇ ਵੀ ਨਮੋਸ਼ੀ ਹੋਵੇ। ਅਜਿਹੀ ਮਾਤ-ਸੇਵਾ ਨੂੰ ਤਾਂ ਕਦੇ ਕਦੇ ਕੁਸੇਵਾ ਆਖਣ ਨੂੰ ਜੀਅ ਕਰ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।

ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ, ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ, ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਤੇ ਲੋਕ-ਕਲਾ ਨੂੰ ਯਤੀਮ ਬਾਲ ਵਾਂਗ ਰੁਲਣ ਲਈ ਛੱਡ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਨਾ ਹਕੂਮਤ ਨੇ ਉਹਨੂੰ ਪਰਵਾਨਿਆਂ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਸਮਾਜ ਵਲੋਂ ਉਹਦੀ ਪ੍ਰਫੁੱਲਤਤਾ ਲਈ ਕੋਈ ਉਪਰਾਲੇ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੁਦਰਤੀ ਤੌਰ ਉਤੇ ਦਿਲ ਨੂੰ ਬੜਾ ਦੁੱਖ ਹੁੰਦਾ ਹੈ; ਪਰ ਇਸ ਨਾਲ ਇਕ ਗੱਲ ਦੀ ਤਸੱਲੀ ਵੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਇਹ ਕਿ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਵਿਰਸੇ ਨੂੰ ਜੇ ਨਿਖਾਰਿਆ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਘਟੋ ਘਟੋ ਵਿਗਾੜਿਆ ਵੀ ਨਹੀਂ ਜਾ ਰਿਹਾ। ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਫਿਲਮਾਂ ਵਿਚ ਤੇ ਰੇਡੀਓ ਉਤੇ ਵਰਤੀਂਦੀ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਖਰੀ ਅਤੇ ਨਰੋਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਦਿਲ ਠਾਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲੋਕ-ਗੀਤ ਗਾਉਣ ਅਤੇ ਲੋਕ-ਨਾਚ ਨੱਚਣ ਦਾ ਵੰਗ ਵੀ ਠੇਠ ਤੇ ਸਭਾਵਕ ਹੈ। ਉਹਦੀ ਵੰਗ-ਬਾਂਹ ਨਹੀਂ ਮਰੋੜੀ ਜਾਂਦੀ।

—ਮੇਰਾ ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਸਫਰਨਾਮਾ

ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਜਿੰਘ ਜੀ ਸਹਾਇ

ਟੈਂਟ ਹਾਊਸ ਵਾਲਿਆਂ ਵਾਸਤੇ ਖੁਸ਼ਖਬਰੀ

ਵਧੀਆ, ਦਿਲਕਸ਼ ਵੇਨ ਸੁਵੇਨੇ ਸੁੰਦਰ ਡੀਜ਼ਾਈਨਾਂ ਤੇ ਗਰੰਟੀ ਸ਼ੁਦਾ ਪਕੇ ਰੰਗਾਂ ਵਿਚ ਬਣੇ
ਟੁਕੜੀਦਾਰ ਪਰਿੰਟ ਸ਼ਾਮਿਆਨੇ, ਕਨਾਤਾਂ, ਲਕੜੀ ਤੇ ਸਟੀਲ ਦੇ
ਫਰਨੀਚਰ ਲਈ ਪਧਾਰੇ ਜਾਂ ਲਿਖੇ।

ਨਾਮਧਾਰੀ ਏਜੰਸੀਜ਼

੨/੨੦੬੮, ਚਾਹ ਅੰਦਾਰਾ, ਜੁਬਲੀ ਸਿਨਮਾ ਦੇ ਪਿਛੇ,
ਚਾਂਦਨੀ ਚੌਂਕ, ਦਿਲੀ-੧੧੦੦੦੬

Manufacturers & Suppliers of :

**TUKRIDAR PRINTED SHAMIANAS & KANATS
FOR ALL KINDS, IN ATTRACTIVE AND GUARANTEED FAST COLOURS
WOODEN & STEEL FURNITURE
& PADESTALFAN ETC.**

PLEASE CONTACT

Office : 258411
: 250345
Phones :
Resi. : 213054

Namdhari Agencies

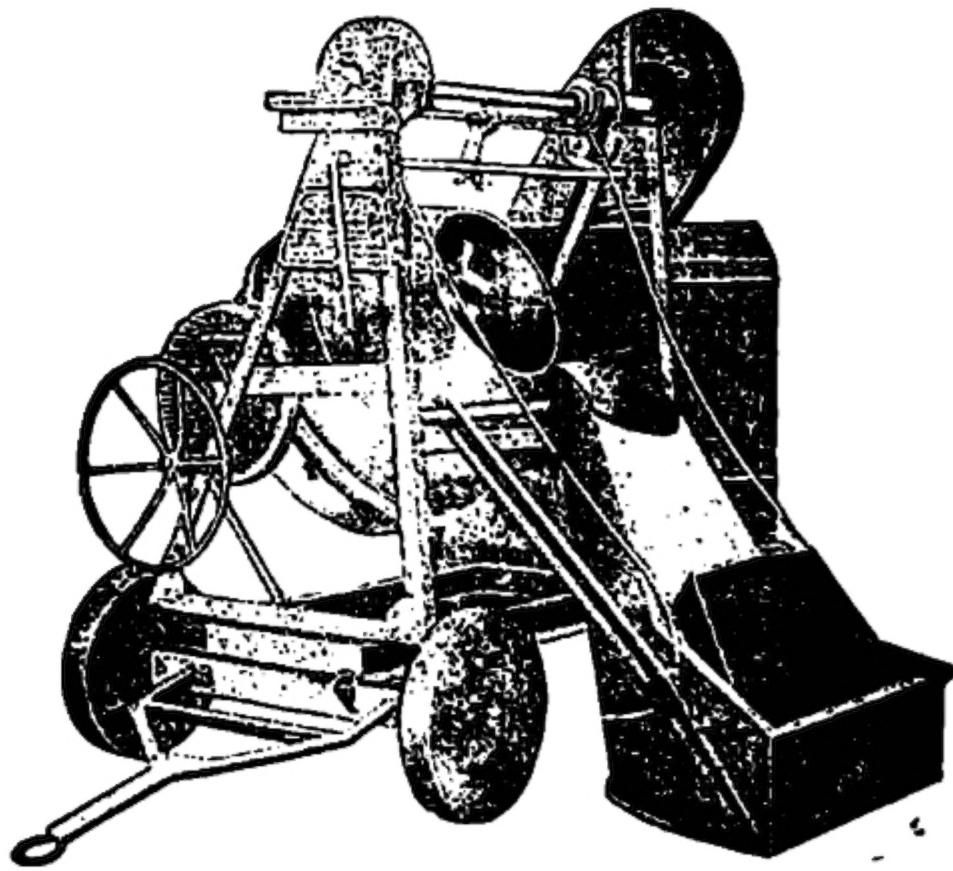
2/2068 CHAH ANDARA, (Behind Jubilee Cinema)
CHANDNI CHOWK, DELHI-110006.

ਵਰਿਆਮ

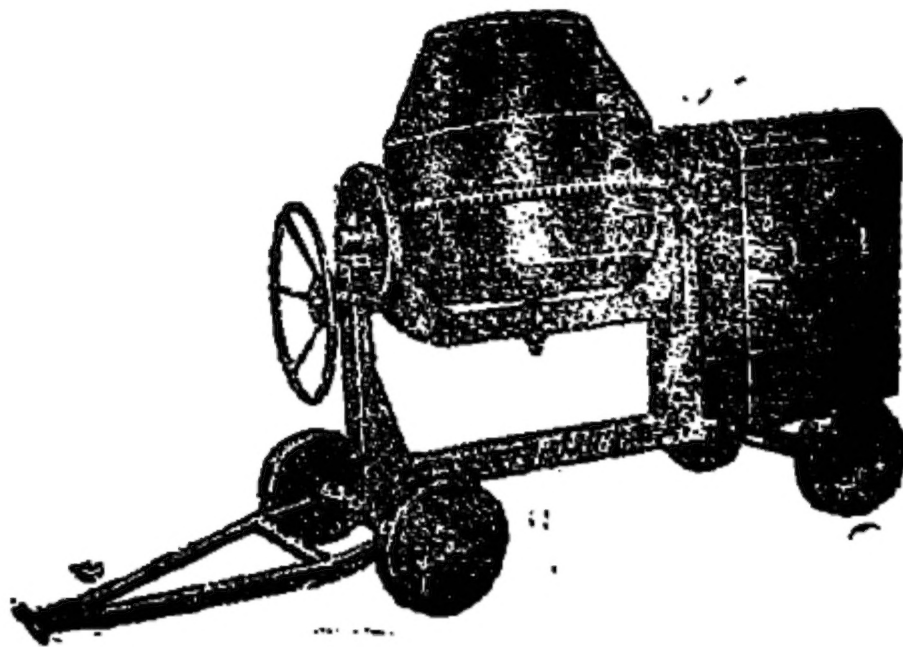
ੴ
ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸਹਾਇ

RAJPAL

The Leading Name in Construction Machinery

CONCRETE MIXER 10/7 CFT

CONCETE MIXER 7/5

Manufacturers of

- Concrete Mixers of all Sizes
- Pan Mixers
- Vibrators of all Types
- Tower Hoists
- Hydraulic Press
- Spare Parts of all Makes Concrete Mixers

Office : 529033
Phones : Factory : 501973
Resi. : 505454

BALWANT SINGH & SONS

Office : 4E/11 JHANDRAWALA EXTN.
NEW DELHI-110055

Factory : A 2/3, MAYA PURI, PHASE
Opp. C-70 NEW DELHI-110064

BEST

COMPLIMENTS

FROM

ਵਧੀਆ, ਸਵਾਦਿਸ਼ਟ ਪੌਸ਼ਟਿਕ ਬਿਸਕੁਟ ਬਨਾਉਣ ਵਾਲੇ

ਅੰਬਰ ਫੂਡਜ਼

ਹੈਦਰਾਬਾਦ

AMBER FOODS

Amber pet HYDERABAD

(A.P.)

ਵਰਿਆਮ